

i89823

K. BZON.
RÉGIEKROJ.

WASSER

QSK

WASSER

WASSER

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL.

RAJZOK A NEM RÉG MULT IDŐKBŐL.

IRTA

MÓRICZ PÁL.

Országos Széchényi Könyvtár

KIADJA: A „NEMZET” SZERKESZTŐSÉGE.

BUDAPEST, 1891.

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL.

RAJZOK A NEM RÉG MULT IDŐKBŐL.

IRTA

MÓRICZ PÁL.

TARTALOM:

Előljáró beszédek. *Mikszáth Kálmántól és
Gajári Ödöntől.*

A debreczeni vásár. I—II.

A régi Beregvármegye.

A nagy korszak előharczosai.

Egy régi alispán és patvaristái. I—III.

1840-től 1860-ig. I—VII.

KIADJA: A „NEMZET” SZERKESZTŐSÉGE.

BUDAPEST, 1891.

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

OSZK
189823

Budapest, 1891. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL.

RAJZOK A NEM RÉG MULT IDŐKBŐL.

IRTA

MÓRICZ PÁL.

EMLEKEZZÜNK RÉGIÉKRŐL

RAJZOK A NEMZET MÚLTJÁRÓL

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

MÓRICZ PÁL

1881

Előljáró beszédek.

(Két levél, a melyek mindegyike nem csupán a címzett-hez szól.)

— Mikszáth Kálmán a »Nemzet« szerkesztőjéhez. —

Budapest, okt. 22.

Tisztelt barátom!

A jó szerkesztő kettőből koptat sokat, sok csizmát és sok író.

Elszomorodva nézegetem ezeket a kopásokat a szerkesztői irodákban (magam is kopás alatt lévén) és csak az vigasztal, hogy ti szerkesztők is elkoptok valamikor. Mindenki kopik és minden kopik. Kopik az illusio, a fantazia, az emlékező tehetség; kopik a szerkesztői czeruzád, a mivel törülsz (és ezt jó lesz eszedben tartani most) és kopik idővel az a jóakaró elnézés is, a mikor nem törülsz.

Kopik a vas, pedig kemény, kopik a politikus, pedig hajlékony, kopik a test, pedig ruganyos, kopik az egész világ, pedig örök.

És látod, még e kopások közt is van irigylendő kopás. Van nekem egy kedves fekete gyűrűm, a mit egy elhalt diák pajtásom ajándékozott. Sokszor jegyeztétek meg nevetve: hogy lehet ilyen pléh-gyűrűt hordani! Egyszer aztán tarokkozás közben (különösen a mellett a kutya sok osztás mellett) lekopott róla egyes helyeken az egyszerű fekete email s kicsillant alul a tündöklő arany. Hát gondoltátok volna-e, hogy arany annak a gyűrűnek a belseje? No, én magam sem hittem.

Ilyen öregedést, ilyen kopást szeretnék én magamnak, de ez csak oly szerencsés halandókkal történhetik, mint a mi t. bátyánk és képviselőtársunk: Móricz Pál.

Olvasom tavaly a »Nemzet«-ben a régi *debreczeni vásár* leírását, olvasom, olvasom ejnye, de jóízű, de zamatos dolog! Ki írhatta ezt? Tekintetem mohón fut a szerző neve után s íme ott áll: »Móricz Pál.« Csak tán nem a mi Móricz Pálunk? Hát lehetséges az, hogy egy »miszerinteken« táplálkozó politikus pennájából ilyen gömbölyűn, helyesen kanyarodjanak ki a gondolatok? S mennyi érzék a forma iránt; mennyi szín! Milyen biztos szem a jellemző felismerésben! Ejh, a mi lehetetlen, lehetetlen.

A Móricz Pál neve bizonyosan a nyomdában csúszott le ide, a vezérczikk alól.

Hanem azután nem sokára jött a másik czikk az »Egy alispán és patvaristái.« Első ízben a czikk tűnt fel, azért kerestem a nevet, másodszor már a név csillant meg, azért olvastam el a cikket.

Nem csodálkoztam már többé, hogy jó a czikk sem a másodiknál, sem a harmadiknál, csak még egyetlen egyszer, mikor kezembe akadván a Ház régi naplói, egy okos budget-beszédet olvasok bennük Móricz Páltól. Móricz Pál mondta volna ezt? Ez a Móricz Pál, ez a mi íróársunk? Most már az ördög értse az egészet.

Elkezdtem keresni a példákat. Itt van Horváth Boldizsár, aki verseket ír, Szontágh Pál nemkülönben öreg korára csókolózik a múzsákkal; igen, de ez a két jelesünk az Eötvös József generatióból, mindig az irodalom és a politika határ-barázdáján járt. Ez az a bizonyos első szerelem, amit nem birt megenni a rozsda.

Hiszen eleget evett meg. Itt van például Csernátóny, aki a szépirodalmon kezdte és egészen a politikáé lett. Azaz, hogy ilyenek százan is vannak; még Tisza Kálmánról is kisült valami ilyesféle ...

De ez egy egész kis történet.

Nem tudom, emlékszel-e rá, mikor az én irodalmi vacsorám volt tavaly, mikor felállt Falk Miksa s megnézvén az óráját, azzal kezdi:

— Tisztelt barátim, felálltam, szólni akarok, de az órámon látom, hogy még másfél perczig nem szabad.

A másfél percz alatt, míg szóttanul állott, megnőtt az érdeklődés a feszültségig: hogy ugyan mi lehet az, amit nem szabad tíz óra előtt elmondani?

Nem merem visszaadni akarni az ő szellemének finom báját, melybe ő tudja csak felöltöztetni azt, amit mond; egyszerűen azt üzente általa Tisza Kálmán, hogy ő is eljött volna, ha meghívom, de meghagyta Falknak, hogy tíz óra előtt ne szóljon, nehogy érte küldjünk.

Ez akkor nekem nagy örömet okozott, de bennünk scriblerekben is meg van a kevélység, hogy ne áruljuk el, ha nagyon örülünk vagy ha nagyon szomorkodunk, hát egyszerűen azt vettem oda tréfásan a meg nem hívás okául:

— Hja, a miniszterelnök még nem írt semmit!

Erre aztán legott letorkolt valaki (gondolom Jókai), hogy de bizony többet írt az valamennyiünk-

nél, mert a nevét beírta a történelembe és a magyarok szíveibe.

Sőt másnap maga Tisza is összeszidott:

— Mit? Hogy én semmit sem írtam? De bizony írtam én fiatal koromban még elbeszélést is.

Nekem sem kellett több; mindjárt ott, a ház folyosóján elkezdtem megszőni a Tisza Kálmán ifjúkori beszélynének egyes epizódjait — az ő stylusában. Bizonyosan neked is elmondtam, hogy mikép nézhett ki az a novella:

Alfréd azt mondja Elvirának:

— Asszonyom, hallgasson meg, mindenekelőtt egyet mondok és ez az...

— Halljuk uram.

— Hogy szeretem önt, elvárva őszinte válaszában azonnali tudomásomra hozatalát.

Elvira elpirult és azt felelte:

— Részemről hasonlóképen osztom az imént nyilvánított érzelmekben.

Alfred felugrott s karcsú derekát hevesen átkarolta.

— Ennélfogva vonja le az ügyállásból a kellő consequentiákat, asszonyom....

.

No, úgy-e emlékszel, hogy elmondtam volt ezt a jó tréfát. Hanem te persze csak a »rossz ötleteimet« irod meg a »Nemzet«-ben. Mindegy: nem arról van

most szó, de Móricz Pálról, a kinek az esete sem azokhoz a politikusokhoz nem talál, kik az irodalomhoz folyton vonzódva, idősb korukban oda csavarodtak, sem azokhoz, kik beleesve a politikába, a sutba dobták a lantot örökre. Móricz Pál esete egymagában áll; mintha egy fát látnál, t. barátom, *a melyik előbb hoz gyümölcsöket és csak azután kezd virágozni . . .*

De nem akarok én itt neked ok nélkül fecsegni ívszámra: áttérek a dologra, mert ez egyszer csak ugyan van egy eszmém. (Ne rázd kérlek a fejedet.)

Ha úgy visszanézegetek a multakba (pedig csak oda nézegetek, mert a jövőbe nem tudok). felötlik, hogy azok a mi öreg apáink nem voltak ám bolond emberek. Okosan csinálták némely dolgukat. Példárá a nemesi institutio. Az volt az *erőgyűjtő*. Ha valamely oláh, rácz vagy más idegen emberről megsejtették, hogy *sok pénze* van, rögtön megválasztották a szent korona tagjának. Nemessé tették, mert pénze volt, s magyarra vált, mert nemessé lett.

Egy ilyenforma situációval állunk szemben s egy ilyenforma politikát javaslok neked.

Én Móricz Pálban még sok becses megírandó anyagot sejtek. Ne ereszd ki hát, szedd össze a »Nemzet«-ből az eddig megjelent dolgokat hirtelen,

és add ki egy kötetben, hogy ezzel örökidőkre az *írói czéhbe* soroztassék.

A mi sorainknak díszére lesz az ő tisztos, érdekes alakja, neked pedig, ha már annyi író elköpatsz mint szerkesztő, akiket befogsz politikusoknak, majdan nagy melegség lehet, hogy egyet meg reciprocitásból a politika mezejéről csábitottál el írónak.

Mikszáth Kálmán.

— A »Nemzet« szerkesztője Móríc Pálhoz. —

Tisztelt barátom!

Mikor engem innen-onnan jó ideje (rég lehetett, mert sok történt azóta!) megtettek szerkesztőnek, (ami körül ha hiba esett, magad is ludas vagy benne) a lap munkatársai összegyűltek a szerkesztőségben és az ünnepélyesség teljes kizárásával átadták nekem a szerkesztői jelvényeket. Egy vadonatúj ollót és egy fél rőfnyi kék plajbászt.

Azt mondták, ezzel a kettővel kell dolgoznom.

— Az ollót azonban ne igen használd — mondta Csernátony. Mert, ha sokat nyirbálsz vele, a csattogását meghallják az olvasóink.

— A plajbászszal kiméletesen bánj — szoltak a munkatársak. Rendszerint a legjobb gondolatok

azok, a miket a szerkesztő (persze az írók szerint) együgyű lelkiismeretességgel törölni szokott.

— De hát akkor miért adjátok kezembe épen ezt a két dolgot? — kérdeztem én.

— Hogy vissza ne élj velük, — mondotta mindannyiunk ura: Jókai.

— Csak azután a tintatartóba nagyon mélyen bele ne nézz, mert különben úgy jársz, mint én. Nem érzed magad jól, ha czikket nem írhatsz. — Sújja fülembe jóakarattal egyik oldalról Hegedüs Sándor.

— Az idegeket kíméld — tanácsolja a meleg kedélyű és mély érzésű Beksics Gusztáv. Mikor pedig a sok jó tanácscsal megrakodva, a clubba érek, ott elsőnek Mikszáth Kálmán jön hozzám és részteljes hangon ezzel a pythagorasi bölcsességgel gazdagít:

— Te pedig, öregem, *ne igen járj a mások esze után; de a magadé után se sokszor!*

Ennyi jó tanácscsal akárhány okos ember boldogul; csak követni tudja. Én is erősen feltettem magamban, hogy megfogadom mindegyiket. Mennyire voltam képes reá, azt a tanácsadók birnák eldönteni. (Van azonban annyi sütnivalóm, hogy őket tanuságtételre föl ne kérjem.)

Annyi bizonyos előttem, hogy az olló — bár nem oly fényes már, mint a mikor kezembe került — ki nem csorbult. A kék plajbászból is van még egy jó araszyi. A tintatartóm sem ki nem száradt, de a penész sem lepte még el egészen. Még mindig csak másoknál tapasztalom, hogy idegeik vannak. Hálával gondolok tehát reá, milyen jó dolog az, ha az embert jó tanácsokkal erősítgetik.

Most azonban, hogy Mikszáth Kálmán levelét olvasom, eszembe jut: talán még se volna jó, ha én szó szerint követtem volna mindezeket a tanácsokat. Most már maga Mikszáth áll be ebben a levélben, hogy helyettem az ő eszével gondolkodjék. Most már ő ad nekem tanácsot, hogy mit tegyek tisztelt barátom, a te tárczaczikkeiddel.

Egyik oldalról oldalba bök az önhittség ördöge: — »Hogyan? Hát Mikszáth, aki azt mondta neked, hogy a mások esze után ne járj, most azt követeli, hogy az övé után indulj?« De az egyik ördögöt hamar félretaszítja a másik, a szerkesztői hiúság: — »Miért ne mutogathatná a »Nemzet« külön könyvben is, hogy milyen jó tárczái vannak?«

De ez se suggerál sokáig. Egy esztendő is elégséges ahhoz, hogy kifejlődjék az emberben az, ami

egyébként legerősebb dolog a világon: az érdek, — hát még az írói érdek.

Már csak bocsáss meg, tisztelt barátom, sok okom van reá, hogy Mikszáthnak ezt a levelét titokban ne tartsam. Ha tudomásodra jut annak tartalma, még megesik, hogy kiadod tárczádat tenmagad. Neked pedig, legalább azt tartják mások, minden dolog sikerül. Még veszedelmes concurrentiát csinálsz nekünk, hivatásunk szerint írással foglalkozóknak. Ezt nekem az írói érdek okából meg kell előznöm. Magam is érdeklődéssel várom, miként fogják magukat kivenni a te, bizonyos tekintetben antik foglalatú dolgaidd, ha azokat a köznapi élet kavics-halmazából kiválogatom. Az olvasó közönség az a része, mely még átélte azt a világot, melyben a te alakjaid éltek, annál jobban felmelegszik a visszaemlékezések fölidézésekor, minél több részletről bir tudomással önmaga. A másik rész pedig (— mert régi dolog, hogy a közelmultnak mindig leghézagosabb a történetírása) egy érdekesen megírt korrajzot fog könyveddel kezébe venni. Ezért adjuk ki mi, a »Nemzet« szerkesztősége, a te: »Emlékezzünk régiekről« könyvedet. Pedig mennyit vétkezem a kapott jó tanácsok ellen, midőn ennek kivitelébe fogok.

A szerkesztői olló ugyancsak csattog, mikor cikkeidet a »Nemzet« hasábjaiából kifejtem. Szinte félek tőle, hogy belép Csernátóny.

A kék plajbász, mely egyáltalán nem érintette tárczáidat, zsörtölődve búcsúzik a hasáboktól. (Kérlek, légy tanúm alkalmilag a főszerkesztő uram előtt, hogy vissza nem éltem vele.)

És hova száll le Mikszáth Kálmán barátom tanácsainak értéke előtttem, ki most megfogadom az ellenkezőjét annak, amit valaha tanácsolt; s az ő eszejárása szerint cselekszem?

No, de vigasztalódom. Az olvasóközönség — erről meg vagyok győződve — nem is veszi észre a lelki háborúságot, mit nekem a te könyved megjelenése okoz. Mert élvezni fog. S aki ezt teszi, kisebb gondja is nagyobb annál, hogy a mások bajával foglalkozzék.

Most veszem észre, hogy tulajdonképen azért fogtam e levél írásához, hogy engedélyt kérjek tőled a könyved kiadásához. Írásközben azonban nekem is támadt egy eszmém. (Igaz csak afféle mindennapi.) Hát mi közöm nekem a te engedélyedhez? Hisz az efféle csekélység, *ha mások dolgainak közlése forog szóban*: úgy is kiment már a divatból!

Híved

Gajári Ödön.

A debreczeni vásár.

Mottó: „Feltűnt előttem a sátrak-
nak népe.“

Arany.

I.

Emlékezzünk régiekről . . .

Hajdan élt az Alföldön egy közmondás : » A mely lány a mádi bálon, a pócsi bucsun, vagy a debreczeni vásáron nem kap vőlegényt, vihetik azt akárhova.«

Ez a debreczeni vásárra nézve azt jelenti, hogy az nemcsak mint vásár, hanem, mint az Alföldnek fő mulató- és gyülekezési helye, társadalmi jelentőséggel is birt.

Leírásunk nem abból a korból való, mikor gróf Keglevich, Józsa Gyuri, Borbély Miklós uralták a debreczeni vásárt, nem azon korból, midőn egyszer Gömörben nagy makktermés volt és Draskóczy vicispán lejött, hogy pár ezer sertést összevegyen és lehozta magával conventios czigányait, Dombi Marczy

primással az élükön, hogy megmutassa az alföldi uraknak, miképen huzzák Gömörben az igazi magyar nótát — vagy mikor Szathmári Király Pál, az ungvármegyei alispán, elhozta a Tyutyu testvéreket Ungvárról, Rhédey Lajos és szántói Becsky Lajos elhozták Károlyból Martinovicsot, Pogány Károly Máramarosból lehozta Pócsi Laczit, kinél siróbban csak Salamon tudta huzni, kinek híres fagótosa Muszka Lukács volt s legkülönb trömbbitása a világon Piszok Józsi vala, ki minden kotta nélkül, trömbbitáján a legnehezebb marsokat s a legismertebb áriákat a leg-tökéletesebb praecisitással fujta ki.

A mi leírásunk későbbi időből való.

Annak a furcsa, most már letűnt társadalmi életnek meg volt a maga jó és rossz oldala. Az egymást rég nem látott barátok, az összetartozó, de egymástól távol lakó családok Debreczenben összejöttek, kellemesen időztek egymással; a nők mulattak, a férfiak politizáltak s nem egyszer erős kártyajátékba merültek. Ibrányi Feri adta a bankot, Csernovics Péter, Komáromi Gyuri szedte a blattot. Ibrányinak kopasz feje czugot érzett. Kivett egy százast, oda adta Boka Károlynak: »Károly fiam, hozz nekem egy selyem sipkát Dáné uramtól, mert a kopasz fejem

érzi a léghuzamot.« Károly elhozta két frtért a selyempipkát, Ibrányi pedig a visszajáró pénzt odaadta neki: teljes 98 frt volt. Boka, ki szívesen elvette a douceurt, különös lelkiismeretességgel azt mondja: »Nagyságos uram, sok ez egy kicsit, nagyságod két nap óta úgy is mindig veszit.« Hátrafordul Ibrányi: »Ne búsulj Károly, még csak az egyik bivalybőrt kezdtem meg, a mit a nagybátyám hagyott.« S mikor éppen gusztálta a blattot Komáromy Gyuri, bejön egy huszár s azt mondja: »Tekintetes szolgabíró úr! egy szegény ember vár odakint, a kinek az éjszaka ellopták az ökreit.« Komáromy feláll s azt mondja Ibrányinak: »Feri, majd kigusztálom a kártyát, ha bejövök, de akkor is megtartom a bankot, most első a hivatalos kötelesség.« Kimegy az előszobába, ott találja Nagy János urat Szovátról, a ki elpanaszolja, hogy olyan négy ökrét lopták el az éjjel, hogy 800 frtot testvérek közt is megért, pedig, ha mást nem vesz helyébe most szent György vásárkor, tengeri földjét nem tudja felszántani. Komáromy kivesz a zsebéből 800 frtot: »Itt van az ökör ára, majd megkeríti nekem Feri czigány, az ármás, most menjen kend, vegyen másikat magának.«

A mi leírásunk a negyvenes évek végéről szól. A szabadelvű eszmék erősen terjedtek, de a hírlapok

hetenkint csak egyszer-kétszer jelentek meg. A prae-ventiv censura bilincseket vert a sajtóra. A szabad eszméket a megyék átiratai és felterjesztései terjesztették. És nem is képzei ma senki, hogy ha az egy-két hétig tartó debreczeni vásárra a vidék előkelői összejöttek, mennyi üdvös eszmét, mennyi helyes elvet vitattak ott meg ilyenkor.

De hát lássuk magát a vásárt!

Legelső volt mindig a juhvásár. A város előtti óriási gyeplegelőn 30—40,000 darab birka, ugyanannyi magyar juh és oláh purzsa zsibong. A czifraszűrös juhászok óriási falkákban terelték a nyáját a vásárba. Délfelé már melegedett az idő. A fáradt urak egy-egy sátor előtt megálltak, a hol gyönyörű fehér czipó, lesipecsenye, oldalas, friss kolbász várt reájuk. Piros-barna, gömbölyű debreczeni menyecske feltúrt újjal, hófehér kendővel izlésesen tálalt s szolgálta ki az úri közönséget s az étel után négy garasért egy meszely jó egri veres bort adott.

A sertésvásár már nem volt ilyen területű, mert a városba be volt szorítva. A debreczeni polgárok maguk voltak a legelső kupeczek. Kuczik uram ott járt kurta dolmányban, magyar csizmában, hosszú árva tölgyfapálczával. Előbb ki sem ment, csak dél-

ben 12 órakor, hogy addig hadd törjék az árát a sertésnek. Akkor bement egy nyáj közé, botjával 2—3 darabot felvert, széjjel nézve, kérdezte a tulajdonostól: »Mi az ára uram?« Midőn az akkori időben 20 frtot kértek egy pár süldőért, azt felelte: »Bizony drága ez, nagyságos uram! Ha kivágnám a négy csánkját, egy lajbli sem telnék belőle.« Így szorította le az árakat és az eladó örült, ha 40 bankó frtéért (16 frt) egy pár sertésétől megválhatott.

A sertés- és juhvásár után szokott kezdődni a lóvásár, erre gyülekezett az egész vidék.

Poroszlai uram polgármestersége korában, ki minden reggel nagy szorgalommal ment fel a városházához, kísérve a zsinóros hajdu által, még nem voltak olyan kövezett utcái Debreczennek, mint ma. A város közepén volt egy kátyu, a kátyuval szemben egy cukrászbolt, az előtt ült a fiatalság, bírálgatva az arra menő hölgyeket, még jobban a városba jövő czugokat: mert ritka czug volt, a mely abban a kátyuban meg nem akadt. Egy szebeni szekér nyolcz lóval már régóta ott kinlódik s csak hévér segítségével tud kimenekülni. Egy máramarosi kereskedő öt apró lóval, ládákkal megrakott szekérrel ott ragad s négy talyigás segítségével menekszik. Mikor ezeket

kivájták, következett egy nagy batár, hat fekete ló volt benne, négy széltében előre. Ez a Zoltán viczispánné fogatja. Előre örvend a fiatalság, hogy marad ott a hat fekete a bárkával. A kocsis azonban nyiri bicskás volt, a négy első lovon végig csapott, neki-eresztette a gyeplőt, közibe szólt a hat lónak s mind a hat körmére állva, ragadta ki a bárkát.

A fiatalság megtapsolta.

Egy ekhós szekéren, párna-zsákon ülve, öt lóval jött Darvay Ferencz Szathmárból Tarczy Samuval. A kocsis poroszkáló sárgás lovát, mely hosszúbra volt fogva s mely sohasem huzott, csak ha kátyuba értek, megsarkantyúzta, abban a perczben az ostorral a két elsőn végig húzott, s az ostor nyelével a rudas marját megtaszította. Ez mind egy percz műve: az öt ló együtt fogott s a kátyuból kijött az ötös fogat. Ez is nagy dicsőséget aratott.

Most következik egy nagy kocsi, az öreg Eördögh ül benne, Ördög-Ábrányból, a mostani Ábrányi fiúk nagyapja. A kocsis meg sem gondolta, hogy akkora nagy a kátyu, nem biztatta a lovakat s azok szépen benne maradtak a kátyuban. Talyigás segítség kellett a lovaknak, az öreg Eördögh pedig egy oda tett deszkaszálon lépett ki a téglajárdára.

Most szép négy sárga jön két szép asszonnyal. A sárgák megakadtak. Egy nyalka fiatal ember, midőn a deszkát oda tették a kocsihoz, hogy a hölgyek kilépjenek, levetette felső kabátját, beterítette végig a deszkát s úgy segítette ki a kocsiból a szép Rácznét, ki később báró Fischerné lett.

Amott Almássy Pál, mellette ül Horváth Edmund. Együtt jöttek be Száraz-Beőrről négy félvér pej kis lóval, melyek 16 mértföldet tettek egy etetéssel, kétszeri itatással 12 óra alatt s nem volt az út után semmi bajuk.

A másik négyesen Hubay Bertával ült Fehér Lajos; ezek 2 órával előbb indultak T.-Várkonyból, de két mértfölddel még többet tettek, s 14 óra alatt értek Debreczenbe. Egy szőke, nagy szakállas, tekintélyes kocsis ült a bakon, kit Almássy Czény tanított egykor kezére. Midőn a »Fehér lóhoz« beértek, reá kiáltott az egyik híres első lovára: »Julcsa!« és az két lábra állva, taszította oldalba társát s pompás tempóba fordult be a »Fehér ló«-hoz: »Ugy-e, Lajos, ez a kocsis a mai hajtásért megérdemli az egy itcze bort, de ezért a szép befordulásért meg megérdemel kettőt.«

Majd az ugocsaiak, beregiek, mármarosiak ér-

keznek, egy részük a Savóskutnál etet, a másik Sámson felől gyűri a homokot.

Móricz Antal négy mogyoró-peje feltűnt lan-kadatlan, egyenletes menése által, Szaploneczay Sándor négy sötét pejével — az elsők ménlovak valának — csupa hab volt mindkettő. Feltűnt a báró Stojka négy szíjhátú fakója, melyeket Jancsi kocsis úgy hajtott be, hogy alig voltak tikkadtak.

Fogarassy Samu ötöse ki volt már állva — mert nejével, Kende Clementinenel együtt ült egy üveges latárban s lovainak a meg nem szokott, 10 mértföldig tartó homokon ugyancsak volt a nehéz kocsival daga.

Leszkay Kálmán két csődőre, Ujhelyi Sándor négyse, az Ujhelyi Feri négy fehérjével nem versenyezhettek, melyeket Czigus Józsi kocsis kitűnő mérséklettel hajtott, hogy, mikor Debreczenbe beér, még akkor isvigan tudjon mozogni.

A szebb fogat azonban Patay Andrásé volt B. B. nagy bélyeggel oldalukon; báró Bánffy bonczhidai ménéből került ki a négy szép állat, mely egyformán állt, egyformán járt; mintha ma is látnák. Linda a gyepős, Kamilla az ostorhegyes, nagyságuk daczára mily bámulatos könnyűséggel mozogtak s

Dáma a rudas, a valódi solid rudasok kitartó tüze mellett mily erőt és szépséget tanúsított.

Az öreg Elek Gábor, az öreg Blaskovics, ki vejét, Kállayt járt egyúttal látogatni, három-három lóval jöttek gyorsan ügetve, majd Rácz Samu hajtott három sárgát és egy pejt, míg sógora, Farkas Lajos, gróf Károlyi György nagy-károlyi méneséből gyürt be tizenhetedfél markos nagyságú, de azért bámulatos könnyűséggel járó négy sötét pejt.

Bay Berczi ötösét veres dolmányos, lobogó ingű kocsis hajtotta egy üveges batárban, egyformán fogatva mind az öttel. Látszott, hogy ura is, a kocssa is ért a lovak befogásához és a lóhajtáshoz.

A három Péchy fiú, Gábor, Pista és Tamás, három négyessel jöttek be Kézsmárkról, Berczay Albert Quodlibetjével, Szentimrey főszolgabíró négy szürkéjével erősen képviselték Abaúj-vármegjét.

Lónyay Berczi M.-Szigeten egy bukvinai földesúr méneséből Ramaskántól vett 11 darab kanczát, melyekből nehéz betanításuk után, ritka gőzös lovak váltak.

Zoltán Feri nézegette Nozdrovicky Gyurinak gróf Schönborn Depending telivér csőőrétől száрма-

zott, Vay Józsi által behajtott két 17 markosát és a Dijontól származott két kis mént.

A Malonyai Berti három pejét és egy szürkéjét, melyet a herczeg Sanguskótól hozott Galicziából, szintén nagyon nézték, de drágálták. Ezek igen szépek voltak, de a szokatlan hámokban nagyon nehezen mozogtak.

Csanády János négy — 16 markos lova, midőn a rudasnak, mely »Rezes« nevű vércse-deres volt, neki szóltak, az észrevehetőleg meghúzta a kocsit, a többi három érezve a könnyítést, neki feküdt, s úgy hagyták el a Malonyai arabsait, mint a villám. Komoróczy Peti, öt kis pej lóval, a világért el nem maradt volna, folytonosan pattogott, de azért egy sem vágott fel, míg az arabusok úgy megkapták a kocsisukat, hogy alig birta őket megfogni.

A gyülekezés változatos képét egy lovas csoport fejezte be, Nadányi Imre, Gázsi Imre, Recsky András, Elek Miska, Dézsy Imre, Sebes György jöttek jó lépő háttas lovaikkal, számtalan agaraikkal. Alig volt hossza-vége a nagyszerű agarászat leírásának, mely reggel 8 órától este 6 óráig tartott.

Szentmihálynap i vásárkor már a tengerit is le-törték és levágták ezen évben, mert a hosszas száraz-

ság korán érlelte meg a tengerit. Debreczentől a Kardatsig meg sem állottak, pedig jó három mértföld volt. Szerencsétlenség sem történt. Dézsi angol lova a csutkaföldön felbukott vele, alkalmat szolgáltatva Nadányi Imrének a nyújtott nyakú, zablába fekvő, lábaikat alig emelő angol fajlovak — mint agarászlovak ellen egy erős philippicát tartani, pedig nem sok kedve volt a beszédhez, mert a Recski agara leverte híres Fecskéjét, melyet azelőtt két héttel 200 frtért kértek. Most, hogy ez a »szégyen« érte, egyszerűen felakasztotta a drága agarat.

A czukrász előtt álló fiatalok között, mint a férfi szépség híressé vált alakjai: Móricz Samu, Kende Guszti tűntek fel; az utóbbi valódi Journalkép volt Gunckel bécsi szabó híres ruhái úgy álltak rajta, mintha reáöntötték volna.

A czukrásztól egy öreg úr jött ki; térdig érő sötét zöld rokk volt rajta, a hátulsó zsebéből a kosztök sallangjai látszottak. Nagy, senator úr volt, gyönyörű szép Nelli leányával; két, Debreczen városi sötét pej, 16 markos által vont hintóban ülve, vonultak el a fiatalság szeme láttára.

Sokan a vendégek közül felváltva keresték fel az öreg Steinfeld Mihályt, a vidék milliomos bankár-

ját, ki nevelőből solid kereskedés útján lett milliomossá, de éppen olyan szerény és alázatos volt és éppen úgy megtisztelte a vidék tekintetes urait, mint a számtalan sok bárót és grófot, kiknél éppen úgy kifogyhatatlan volt ezreivel, mint a kisebbeknél százaz előlegeivel.

Éppen oszlani akart a közönség, midőn egy ekhós szekérben, nyeregből hajtva, öt egérszőrű kis ló lombos sörénnyel, hosszú gazdag farkával, apró fejével, nagy orrlyukával, tüzes nagy szemével vont a magára a figyelmet; a Kudrics méneséből valók valának, báró Geramb Szlatináról állította be őket eladásra. De figyelmet érdemeltek a gróf Teleki Sándor és Katona Miklós székely lovai is, azonban megfigyelni ezeket már alig volt idő, mert a szép Beöthy kisasszonyok kíséretében sok fiatal ember ment a színházba, melyet egy bőkezű hazafi egészen sajátjából emelt Debreczen városának — ajándékban.

A színházban Egressy Gábor játszott »Legjobb az egyenes út« és »Egy úr és egy asszonyság« című vígjátékokban, a műértő közönség nagy élvezetére.

II.

Szinház után a kártyások a tizenhárom városra mentek Aranyiné asszonyomhoz, a többi ellátogatott a Bikába, hol Tánczos Kovács huzatta Bokával, jó áron eladván 200 darab, Hortobágyon hízott tehenét.

A Fehér Lónál a nagy asztal közepén ült Bónis Samu, Kállay Emma, Kállay Guszti — kinek gazdagságáról akkor az a hír volt, hogy Eszlárban a gazdasági cselédek részére mindennap 1 köből rozslisztet sütnek meg — balról Bónis mellett ült Darvay Feri, Botka, a három Ujfalussy testvér, Bónissal szemben gróf Vay Dániel, Kovács Lajos, a szatmári 12 pont szerzője, melyben a 48-iki nagy vívmányokat jóval megelőzve, a nemzet szabadelvű részének programot alkotott. Kovács Lajos mellett ült Somogyi Tóni, kit túl a Dunáról a reform eszmék terjesztése hozott Szabolcs- és Szatmár megyébe, hol a független középirtokosság volt az úr. Csak úgy döltek a lelkes dictiók, Vay Dániel úgy improvizált, mint egy O'Connell, felváltva Kovács Lajos, Somogyi és Bónis által. A fiatalság mohó vágygyal hallgatta a szónokokat; most felemelkedett egy ismeretlen szónok s azt mondja röviden: »Barátim! A magyar alkotmány je-

lenlegi aristokraticus formájában is az ily fajta alkotmányok legszabadabbika az egész világon. Magyarországon, a megye kebelében, az utolsó bocskoros nemesnek annyi joga van, mint gróf Teleki Józsefnek, ki Szabolcsmegye főispánja és Erdélyország kormányzója; — az utolsó nem nemesből lett kath. pap épen annyi jogot élvez itt, mint az ország hercegprimása. Ezen alapon építsük fel a jogegyenlőséget, a népképviseletet, szabadítsuk fel a földet bérigája alól, vívjuk vissza a sajtószabadságot, a szabadszólás jogát terjeszszük ki mindenkire és fel fog virágozni az ország valódi szabadsága.«

Ez a fiatal ember Máramarosból ifj. Asztalos Pál volt, Lovassy, Tormássy méltó társa, Kossuth barátja, most azzal végezte éjfél után 3 órakor tartott beszédjét, hogy: »Éljen Kovács Lajos, a szatmári 12 pont szerzője.«

A »Fehér ló«, hol ezek az esték folytak, ma a város ajándékából Hajdúmegye hivatalos helyisége.

Érdekes volt az óriási barom- és lóvásár, melyet akkor együtt tartottak. Ott lehetett látni a körmösdi híres gulyának egy-egy falkáját, melyet a gulyások vasvillával vertek a városon keresztül és óva intették a kupeczeket, hogy közel ne menjenek,

mert a marha a nadrágot nem tűri. A debreczeni határ 16 négyszögmértföld, nincs olyan ház, melylyel földbirtok ne lenne összekötve, nincs olyan polgár, kinek földje ne lenne. A közösből tartott gulyákon, övig érő mezőben, igen szép marhát tenyésztettek a debreczeni polgárok.

A Felföldről részint tenyész-, részint igavonó, részint végre kövér marha vásárlás czéljából, sokan levonultak Debreczenbe a vásárra.

De bármilyen élénk és érdekes volt is ez a rengeteg nagy marhavásár, még sokkal szebb volt ennél a lóvásár. Ott voltak a szamos-ujvári örmények s korlátokat készítve, hajtották egy-egy csapatban 40—50-ével az erdélyi csikókat.

Egy ilyen csapat élén jött Sárga János Szamos-Ujvárról nyalka, könnyű darútollas kalappal, magyar nadrágban, dolmányban, sarkantyús csizmával s úgy ült a nyeregben, mint ha odaszegezték volna. Erőtéljes kis poroszká lován ülve, hosszú karikással terelte be csikóit a már előre elkészített korlát közé. Mikor leszállt a poroszkáról, három, négy úr mindjárt körülvette. »Mi az ára a pejciónak?« Sárga János agyarára fogta a pipát s kedvtelve nézett a pejciónak. »Öt darab bankó uram!« »Nem vezett meg,

hogy ezért 500 frtot kérjen?!« »Itt maradjak ebben a helyemben s az Isten Istenem se legyen, ha magam négy százast nem adtam érte.« De abban a perczen tovább ugrott, hogy ott ne maradjon s egy ugrással ismét a nyeregben termett. »Nézzé, hogy jár a »Pista«, mert még ilyet Szabolcs-vármegyében nem láttak, vizsgálja meg azt is, milyen kantáros a ló!« Kétszer kerülte meg jobbról, kétszer balról a korlátot, akkor neki eresztette s mint a villám, úgy ment a pej kó. Mikor visszajött, Ujhelyi Sándor kivette az 5 százast szó nélkül és odaadta. Sárga nagy flegmával zsebre tette: »Adjon Isten szerencsét.« De már ekkor négyen is megvették volna a pej kót.

A másik tableauxban Simsi Ungvárról, három ponyvás szekér mellett tartott 24 szép lengyel lovat. Körülfogta az úri közönség. Simsinek volt egy zsidó kocsis a strimfliben, papucsban, hosszú slafrokkban, füle mellett két pájész, lajblijáról két oldalt miatyánkok csüngtek le. Midőn egy úri ember háta s lovat kért, a lengyel zsidónak azt mondja Simsi: »Duon, kapj fel a lóra, mutasd meg, mit tud a fakó.« És a zsidó slafrokkban, puliderben csak úgy szórén, egymás után lovagolta meg a nem épen szelid lengyel lovakat. Hanem Simsi nem elégelte meg a parádét, melyet

egyik szürke kifejtett s elkezdte verni kalapját az ostorral, erre a szürke megriadt s úgy elvitte Dount, hogy fél óra mulva került vissza a többihez.

Ismét egy másik csoportban Schvarcz látható, a ki lejött Miskolczról, hozva magával a Felföld minden nyomorék lovát, melyek a kövön már nehezen mentek, de a homokon, vagy puha gypen még meglehetősen mozogtak.

De szebb volt ennél az a számtalan fogat, mely ily alkalomkor a debreczeni vásárra bekerült. Nyílt kocsikon előkelő hölgyek jöttek ki a vásárba s a kocsik páholysorokat képezve, azokból nézték a kedvtelő közönség vásárlását. Stáray Ferdinándnak fiatal, ügyes tót kocsisa roppant sebességgel taszított be 5 lovat s nem állottak ott egy fertály óráig, már megvette gróf Vay Mihály. Gróf Vay József egy szép telivér sötét pej kanczája piafirozott s a közönség nem tudta, a lovat bámulja-e jobban vagy a lovast? A temérdek kocsi közt Szunyogh Bertinek volt 5 fekete lova. Egy felföldi ismerőse azt mondja: »Szeretném a lovaikat látni, de úgy be vannak ékelve, hogy meg sem tudnak mozdulni helyükről.« Visszafordul a bakon ülő kocsis: »Dehogy nem tudok kimozdulni, nagyságos uram, mindjárt indulunk.« Felfogta az ostorát s azt

mondja: »Zuruck.« Erre az öt ló hátraszorította a kocsit mintegy 10 ölre, mikor szabad volt az út, a kocsis közbekiáltott s gyönyörű mozdulattal fordultak a néző közönség elé. A vevő azt mondja: »Berti pajtás, hogy adod a gyeplős lovat?« »1500 forint.« »Nem bolondultál meg! Hát az ötöt együtt?« »Az is 1500 frt.«

Négy fiatal pejlovat hozott be Klobusiczky Eduárd Petriből. A csikók nemesek, szelidek, szépek voltak, de első tekintetre látszott, hogy sem az úr, sem a kocsis nem tud a lóhoz. A szép négy csikó rémítő ügyetlenül állott fel. Azt mondja Komáromy Józsi Klobusiczkynek: »Te Ede! milyen jó gyeplős ló az az ostorhegyes!« »Ugyan ne bosszants.« »Te, Pali! hajtsd el a 4 lovat.« »Mindjárt, csak elébb elmegyek félórára, újra befogom őket, akkor elhajtom, de így lehetetlen.« Pali felült a kocsira s elment a szőlőskertek mögé. A fogatnak az volt a legnagyobb baja, hogy a nyerges ló vitte a kocsit — az volt a legjobb — az a rudasra nyomta a rudat, a két első pedig mindig félre járt. A rudas egy erős félszájú ló volt. Amint elérték a szőlőskerteket, mind a négy lovat kifogták, az istrángokat rövidebbre vették, a legkisebbet gyeplőre fogták, a félszájúnak zablájába

a gyepelőt az alsó karikába nyomták s elmentek mintegy fertály óra járásnyira, kétszer megigazították a gyepelőket, harmadszor suhogót bocsátottak s a négy csikó egészen másként állított be a vásárba. Azt mondja Bay Berti: »Ha olyan híres az a négy csikó, gyere utánam, két órára jár az idő.« Baynak jó két trappere volt s nem is számított arra, hogy a négyes elhagyja! Pali azonban az első lovakat mindig a Bay lova elibe bocsátotta, úgy, hogy az kénytelen volt egyszer jobbra, egyszer balra kerülni, úgy, hogy egyszerre érkeztek be a Hatvan-utczába s a négyes behajtott a Fényes-házhoz, a nélkül, hogy Bay megelőzhette volna.

Vásár után, estefelé a belső vásárba gyülekeztek az urak össze, mely künn volt a Tizenháromváros szélében. Ott volt Bécsből Megyaszy s Budapestről számos nagykereskedő. Karczag és Quentzer árulták a kalapokat, Kramer és Goldner a ruhákat. A Goldner-boltból egy szép szőke zsidóleány, egyszerűen öltözve, nézett ki. A fiatal emberek nem tudták: frakot vegyenek-e, vagy a szép leányt nézzék. A szomszéd boltban Herzberg ékszerárus tárta föl kincseit, roppantul hitelezve s méregdrágán árulva gyémántjait.

Túl az úri vásáron kezdődött a csizma-, szűr-, kalap-vásár, nyalka magyar menyecskék, darutollas legények és férfiak kíséretében alkudoznak minden sátor előtt.

Este egy kicsi kis színházban, melyet hazafiságból emeltek, ajándékból készítettek, izzadt rettenetesen az egész beférő műértő publicum.

Színház után kezdődött a bál, a zene. Az egyik csapat Aranyiné asszonynál ütötte fel a sátort, mulatozva, kártyázva reggelig, míg a másik, inkább tánczkedvelő közönség, a »Fehér ló«-ban várta a nap felvirradását. Minden vendéglőben jobbnál-jobb zenészek húzták a szép magyar nótákat, melyek mai tökélyükre csak úgy fejlődhettek, mert volt, a ki a zenészeket fizesse és lelkesítse.

A debreczeni vásár a régihez képest ma már csaknem elenyészett. A város megújult, megszépült, nagyvárosi színezetet nyert, belsőleg is emelkedett culturintézeteiben, emelkedett közjólétben, vagyonsodásban. Ha sajnálják is azok a multat, kik a debreczeni vásároknak koronként egy-két jó napot töltöttek, másfelől meg örülhetnek azon, ha a vidék s az ország fejlődését kétségtelen biztosítékokkal felruházva, maguk előtt szemlélhetik.

A cikkünkben említett emberek közül számosan elhaltak, némelyek hírükben megfogyatkozva, jelentőségükből épen annyit vesztek, mint maga a debreczeni vásár. De a maguk idejében megtették azon nélkülözhetlen szolgálatokat, melyek nagy eszmék gyors megérlelésére és életbeléptetésére mulhatlanul szükségesek.

A négyes fogatok eltűntek, ma gőzösök viszik nagy kényelemmel az utazókat, a zónarendszer életbelépett, adja Isten, hogy csodás felvirágzását idézze elő édes hazánknak.

A régi Beregvármegye.

Midőn Verbőczy megalkotta a III-as törvénykönyvet s a magyar köznemesség jogait körülirta, akkor megalapította a magyar középosztály uralmát s a középosztály szabadságszeretetének lehetett köszönni, hogy feladatának úgy a közéletben, mint a társadalmi életben megfelelt.

A középosztály már régibb időben sem engedte a nagy urakat garázdálkodni, nem engedte a nemzet institutióit oligarchicus irányba tereltetni, bár régen is óhajtották volna többen, hogy az ember a bárónál legyen számba vehető, szerettek volna akkor is mágásaink mind majoratsherrek lenni — de a nemzet ez irányt nem tűrte.

Azért én nem vagyok egy véleményen Beksics Gusztáv barátommal, ki a majoratusokat korlátozni kívánja, mert azokat törvényes alap hiányában egyszerűen be kellene szüntetni, — nem azért törtük össze 48-ban a föld bilincseit, nem azért töröltük el az

ősiséget, hogy most sokkal rosszabb alakban, — kárhozatosabb iránynyal, az 1848-iki nagy vívmányokat, nagy elveket megrontsuk.

Bereg vármegye $\frac{1}{3}$ részét régen is gróf Schönborn birta, a munkács-szentmiklósi uradalommal, ő volt Bereg megyének örökös főispánja, mint erre még alább visszatérünk, de azért gr. Schönborn Beregben nem parancsolt, a középosztály fentartotta az alkotmányos elveket, hogy semmi rólunk, — nélkülünk.

Bereg vármegye nem tartozott az ország gazdagabb vármegyéi közé, de meg volt benne a jólétnek bizonyos neme. Számos előkelő család századok óta tartotta ott fenn a közszellemet, a társadalmi életet.

Bereg vármegye, amint az ember Ugocsát elhagyja, a benei szőlőhegyeknél kezdődik. Muzsalyon, Beregszászon, Fekete-Ardón mindenütt jól művelt szőlők mutatkoznak. Munkács és Ungvár felé a föld minősége változik. A hegyek emelkednek egészen Vercezkéig, a galicziai határig. A Tisza felé a föld minősége mindenütt javul. A Gentry leginkább e vidéken lakott. Csetfalván, Orosziban laktak a *Budayak*, *Morvayak*, Kóvaszóban lakott özv. *Csebi Pogány Istvánné*, Butsubában lakott *Csebi Pogány József*, feleségével, b. *Perényi Borbálával*, s igen sokat időztek

itt sógorai, báró Perényi Zsigmond és báró Sztojka Imre, (e kastély most Horváth Istváné), Surányban Csorodán laktak a *Bayak*, Dédában a *Füzesséryek*, *Leszkayak*, Kászonyban laktak a *Dolinayak*, a *Ráczék*, a Tiszaháton laktak az *Urayak*, *Péchiek*, *Gentsyek*, *Gtseyek*, *Gulácsiak*, *Horthyak*, Naményban lakott *Lónyay György*, *Eötvös Tamás*, Nagy-Lónyán a *Lónyayak*, Ilosván az *Ilosvayak*, Komlóson a *Komlósyak* Debreczenben a *Dertsényiek*. Namény volt az utolsó falu Beregvármegyében, túl a Tiszán. Itt kezdődött Szabolcs és Szatmár vármegye.

Mindjárt Beregmegye elején, Muzsalyban lakott egy igen kedves nőtelen ur, egyemeletes kastélyban, az öreg *Ilosvay Gedeon*. (Ez a kastély most unokaöccséé, Hunyady Béláé), a ki 80 éves korában is megtartotta fiatal kedélyét, ritka szívóssággal, rendszeretettel, egészségét kimélve, vigyázva, élte le öreg napjait.

Egy időben kastélyát, amely különben az országút mentén feküdt, számos idegen kezdte látogatni, akiket jőformán nem is ismert. Mint akkor szokták, beköszöntöttek az emberek hozzá, (fogadó nem lévén), hogy erre járván, kedves urambátyámat kívántam meglátogatni. Az öreg ur mindig szívesen

látta vendégeit; de nagy gondot adtak neki a lovak-mert akkortáiban a széna és zab épen nagyon szűken volt.

Egy izben három erős lovon, nagy echós szekérrel ment be hozzá egy vendég. Az öreg ur nézte-nézte, hogy ki legyen s csak mikor már leszállt a szekérről, látta, hogy régi öreg bajtársa, a volt ugosai alispán, az öreg Vasady az.

Nem győztek az öregek eleget hálálkodni. Az öreg Ilosvay mind a két kezét feltartotta s úgy kiáltotta, hogy aztán minden bőven legyen a vendégköcsis és vendéglovak számára. Bevitte az öreg a pipázó szobájába s elkezdte:

— No, kedves barátom! körülbelül már 12 esztendeje nem láttalak. A mikor alispánnak választottak, akkor voltam Nagy-Szőlősen. Hej, szép napok voltak! Még most is emlékszem reá, hogyjöttek be a péterfalvi és forgolányi nemes atyafiak fujván a te szép kortes-nótádat, hogy:

»Rózsabimbó, borostyán,
Koszorút köt a kis lány-
Vasadynak homlokán,
Mert ő lesz a viczispán. —

Az öreg Vasapy könytelt szemekkel hallgatta s felelt reá :

— Bizony pajtás, Gedeon, az nehezen ment. Mert hosszú évekig voltam főszolgabíró s minden tisztujításkor, bármelyik párt győzött, engem megválasztott. De a közéletben ha az ember magának barátokat szerez, ellenségeket is teremt. A köznemesség egy része neheztelte, hogy rendet csináltam köztük. Nem néztem azt, hogy ki a nemes; ha hibás volt, büntettem. A főispán nem felejtette el, hogy egy nevezetes határjárási perben egy nagy területet, melyet az alispán neki akart ítélni, én, mint főszolgabíró, esküdt-társammal a községnek ítéltem s az Ujhelyiek, a kik 400 esztendő óta dominálnak Ugocsában, midőn alispánnak akartak választani, azt mondták: »hát már mi mindig a Vasady járma alatt nyögjünk.«

— Ej pajtás! — mondá az öreg Ilosvay, — felelhettél volna nekik Kölcseyvel, hogy :

»Kurta szám a három,

Három rövid év teltével

Törve minden járóm.«

De te alispán lettél és három év múlva a legnagyobb szeretet és tisztelet közepette vonultál vissza. Hála Istennek, hogy most is egészséges vagy. Egyébiránt

Izsák alispán, mikor alispánná választották Szatmárban, egy huszonöt éves adóssági pert elővett és egy nagy urat elmarasztalt. Ekképen szólt az egész ítélet: »*aki adós, fizessen,*« kelt Nagy-Szekeresen; Izsák, alispán; és brachiummal az ítéletet végre is hajtotta, de biz azt némelyek orrolták, mások, sokkal többen, dicsérték érette az erélyes alispánt.

E beszélgetés közben lélekszakadva szaladt be a tiszttartó, hogy »tekintetes uram, a tarpai czifra négy ökör felfuvódott a luczernától. Hajkurászsuk, de nem tudom, mi lesz belőlük.«

Az öreg Ilosvaynak nem volt gazdasága, csak a kastélya előtti 50—60 holdnyi földét művelte háziilag, egy igásfogat lovat tartott és négy ökröt. Ezt a négy ökröt abban az időben roppant áron, ezer bankó forinton vette egy tarpai gazdától, a ki fél Szamos közét összejárta, míg a négy szép ökröt összepárolta. Nagyok voltak s mind a négy bajuszszarvu.

Mikorára az öreg kiment, kettő az ablak alatt ledobbant és mind a kettő »embertülső« volt, a »két hajszás« pedig megmenekedett.

Az öreg nagy boszuságában hívatta a mészáros, hogy vágják le rögtön a két ökröt. Levágták s bevitték Beregszászra.

Délután a szakács vizet kért a konyhára s azt mondta a tisztartónak, hogy hozasson az ökrökkel. Akkor épen tavasz volt, az üvegházból kirakosgatták a citrom- és narancsfákat és a többi cserepes virágokat a ház elé. A két ökör eddig hajsztól járván, nem volt összetanulva s neki szaladt a szekérrel a virágcserepeknek s azokat össze-vissza törte.

Az öreg úr ezt látva, nagy bosszúsággal azt mondja: »fogjátok ki, eb az anyját, ezt a két rosz ökröt, holnap beviszitek a beregszászi vásárra, mert ilyen kertészlegényeket nem tartok.«

Másnap csakugyan behajtották a két ökröt a beregszászi vásárra. Mindenkinek feltűnt a két szép állat. A kupeczek kerülgetik, de sokalják az 500 forintot, a mit értük az öreg úr kért.

Egyszer csak odavetődik Dolinay Károly, a ki épen szántáshoz való ökröket akart venni s kérdi az öreg úrtól, hogy: »kedves urambátyám, hogy adná a két ökröt?«

— Kedves uramöcsém, 500 forint az ára. Ez az utolsó szavam.

Dolinay körülnézi az ökröket s kérdi:

— Urambátyám! Azután jó jármosak-e?

Az öreg csak úgy mosolyog.

— Kedves uramöcsém, az ökör csendes, tanulékony állat! — De egy szóval sem mondta, hogy jó jármosak volnának.

Dolinay Károly megvette a két ökröt, el is küldte haza; de igen sokáig nem használhatta, mert egymásra dőlt s úgy szaladt. Csak nagy kinlódással tudták hosszas idő múlva betörni s akkorára már a szántásnak vége volt.

Nagyon bosszankodott Dolinay ezért az öreg urra.

Egyszer csak hire megy, hogy az öreg Ilosvay lovakat szeretne venni. Dolinay egyik barátjának, a ki a Tisza partján lakott, meglehetősen lejárt négy nagy lova volt. Azt mondja neki Dolinay:

— Te pajtás, vited ezt a négy lovat mindennap hideg vízbe a Tiszára, azután tartsd egy pár hétig jól, s vigyük el az öreg úrfinak Muzsalyba, hát ha megveszi!

Ugy is történt. Dolinaynak volt egy igen híres kocsisa, a ki az élőfát — mint mondják — elhajtotta volna, ezt felültették a bakra és hajtottak Muzsaly felé.

Mikor közel voltak Muzsalyhoz, azt mondja Dolinay a kocsisának:

— Te, szedd fel azt a négy lovat, s úgy menj

azokkal, mint a sárkányokkal, mert el akarjuk adni az öregnek!

A kocsis kibontotta a suhogót és az ostorhegyesre, a mely különben igen szép ló volt, de már öreg és hajtatós, vagy tiz-tizenötöt vágott egymás után s a többieket felszedve, hajtottak be Muzsalyba a kastély elé, a hol az öreg úr kint a kertben nézte és várta őket.

Az öreg úrnak feltűnt a két első ló, a mint nyalkán járt, s egy pár óra mulva kérdést tett, hogy nem adnák-e el? Addig-addig, hogy az alkut a két lóra megkötötték, s a fiatal emberek, a kik Dolinayn kívül még két szekérrel voltak, kaczagva mentek haza, nagy örömmel, hogy a vásár megtörtént.

Két hét telt el, s közeledtek a húsvéti ünnepek. Az előző hét szombatján a ló eladásnál jelen volt fiatalok egyike azt mondja:

— Fiuk, húsvét másod napján menjünk el az öreg urfit meglátogatni! Nézzük meg, hogy van megelégedve a csikókkal?

Meg is tették. Három kocsival mentek Muzsalyba. Az öreg úr már érezte, hogy egy kissé rászedték, de nem akart vele kirukkolni. Ebéd közben

azonban még is kérdés tőle, hogy hát hogy van megelégedve a csikókkal?

Az öreg úr egy kissé megsodorta a bajuszát s felelé:

— Kedves öcsém, nem mondhatnám, hogy rossz lovak volnának; mert jámborok, nem ragadnak el. De van bizony egy kis hibájuk. Az egyik érné, de nem akarja, a másik akarná, de nem éri!

Erre roppant homéri kaczaj támadt. Örömmel koczintottak.

— Kedves urambátyám! — mondja azután Dolinay — adósa voltam én ezzel. Mert a két ökör, a mit kedves urambátyámtól vettem, minden barázdamat összetörte, három hétig nem tudtam szántani velük. Urambátyám pedig azt mondta, hogy azok jó jármosak!

— Már uramöcsém! — vágott vissza az öreg. — én egy szóval sem mondtam, hogy jó jármosak. Én csak annyit mondtam, hogy az ökör csendes és tanulékony állat, mint ahogy igaz is!

Ezzel vége lett a processzusnak és az öreg úr épen olyan kedélyesen mulatott a fiatal emberekkel, mintha maga is fiatal ember volna.

A fiatal emberek éppen akkor Munkácson május hó végével nagy bált terveztek a szegények alapjának és kórháznak fölsegélésére, s hívták az öreg urat, hogy menjen el ő is. Az öreg úr minden nehézség nélkül egyszerre megígérte, hogy: — jól van, elmegyek, a veres kocsmánál találkozunk. A ki a lábát birja, mind ott legyen a szegények részére valamit tenni; én is ott leszek.

Ennek a bálnak a hírére nemcsak a beregmegyei asszonyok, leányok és fiatal emberek indultak meg, hanem a szomszéd megyékből is jöttek számosan. Tiszahátról, Naményből, Nyirből jól kellett hajtani három-négy órát a távolsághoz képest, míg elérték Beregszászt. Hanem ezt jobbára rövid stáczió-nak tartották és a mintegy két mértföldnyire levő nagy-cserepes vörös kocsmánál, mely a gróf Schönborn tulajdona volt, szoktak pihenőre összegyűlni; ott volt találka rendszeren.

Már volt valami 17 kocsi és Isten tudja hány fiatal ember, különböző fogattal.

A bemutatás az ebédlőben történt, régi szokás szerint. Fél óra mulva az egész társaság otthonosan érezte magát. Az öreg urak a fiatal embereket »uram-öcsém«-nek, a fiatal emberek az öreg urakat meg-

tisztelve »kedves urambátyám«-nak czimezték. A mások a fiatal embereknek szintén »kedves uramöcsém« czimet adtak, ezek pedig viszont »kedves asszonynéném«-nek czimezték. A leányok a fiatal embereket a vezetéknevükön szólították, a távol rokonokat pedig te-nek. Apák, anyák, leányok mind igen tartották az atyafiságot.

A társalgás ezen körben a legvidámabb és legtermészetesebb volt, minden feszesség nélkül, de az izlésnek és ildomnak bizonyos niveau-ján.

Akkor nem történtek, vagy nagyon ritkán, pikáns dolgok; de ezeket azok előtt a szigorú mamák előtt szóba hozni lehetetlen volt, mert a ki ezt tette volna, azt örökre száműzték volna abból a tisztességes társaságból.

A megyei élet a 40-es években volt a tetőpontján. Ahol néhány ember összejött, politizáltak, vitakoztak a szabad eszmék felett, s küzdöttek az öreg urak erős conservativismusával.

Igy történt itt is. A fiatalság rajongott és rendesen háttérbe szorította az öreg urakat. Az öreg Ilosvay sokszor megcsóválta fejét:

— No, majd meglássátok fiuk, ennek a ti mozgalmatoknak nem lesz jó vége!

Egyszer csak betoppan Jobszty főszolgabíró, s azt mondja: — ha idejében ott akarunk lenni Munkácson, fogatnunk kell!

Ezzel meg volt adva a jel az indulásra és az egész társaság egymás után hajtván, impozáns menetben vonult be Munkácsra.

A munkács-szentmiklósi uradalmak hajdan a Rákóczyaké voltak, kik egyuttal birták a beregmegyei örökös főispánságot is. Most a gróf Schönborn család bírta ez uradalmakat.

Az öreg Schönborn nem volt ugyan az uradalmában, de ott volt prefectusa, az öreg Freyseisen Dániel (igen régi nemes családja bányászati érdekért kapta a nemességet s az öreg több megyék táblabírája is volt), anyósa Joó Imréné, Komoróczy Komoróczy Terézia, gazdag pénzes asszonyság, vitte a házat, Freyseisen, a ki korlátlan úr volt és teljes bizalmát bírta a grófnak, ki meghagyta, hogy a munkácsi kastélyt a magyar uraknak mindig rendelkezésére bocsássák számos vendégszobáival, s arra szánt három uradalmi zsinóros inassal.

Készen is várta a vendégsereget az öreg úr és családja mindenha.

Az öreg úr nagyműveltségű, tudományos kép-

zettségű gazda és politikus volt; teljesen ismerte a közjogot és magánjogot. Sőt literaturai jártassággal birt nemcsak a latin classicusokban, hanem az egész német irodalomban is.

Épúgy éber figyelemmel kísérte a magyar irodalmat és bámulta Petőfinek originalitását; csodálta, hogy sem a görög, sem a latin, sem a németből lopott egyetlen eszmére sem talált nála.

Fia már akkor szolgabíró volt. Két eladó leánya házának nyíltságát még elősegítette.

Ezen a munkácsi bálon számosan vettek részt a szomszéd megyékből is.

Abban az időben nem tánczoltak sem csárdást, sem lassu magyart. Az uralgó irány öltözetben, viseletben is bizonyos tekintetben németes volt. Keringőt, cotiliont tánczoltak s a lengyel nemzet iránti szeretetből és előzékenységből vették át a mazurtánczot.

A férfiak télen fekete ruhában, magastetejű kalappal s frakkban jelentek meg, nyáron fehér melényben, fehér nadrágban és hasonlóképen frakkban.

Feltűnő volt azonban a nők viseletének egyszerűsége. A leányok egy fehér ruhával öt-hat bált megjártak. Egyszer késsel, másszor pirossal, majd

zölddel diszítették fel, s e diszítés rendesen kikerült a házból.

Az a befolyás, a melyet akkor a középosztály a politikában és a társadalomban érezhetőleg gyakorolt, az erkölcsök tisztaságának, egyszerűségének, a szerény háztartásnak, a vagyoni rendezettségnek volt mulhatlan követelménye.

Akkoriban ismeretlen volt az a rongy-luxus, mely ma mindenütt feltűnően divik, a midőn különkülön minden egyes bálon a leányok öltözetének a czipőtől kezdve a hajdíszig mindenben összhangzónak és újnak kell lenni, a mi egy középszerű családot, melynek két-három, bálba viendő nőtagja van, egy télen át tönkretesz.

Midőn a szünóra bekövetkezett, a fiatalok a nőkkel vegyesen leültek két hosszú asztalhoz, a cigány pedig lassu magyarokat huzott.

A szót rendesen az öreg Ilosvay kezdte meg. Így most is, midőn körül nézett, megszólalt:

— No édes öcsém, itt egy új Rákóczy-mozgalmat tudnánk megindítani. Mert a kik a Rákóczy-mozgalmakban résztvettek, azoknak utódait jobbára itt találom. Így pl. *Orosz Miksa* öcsém, a ki oly szépen tánczolta a mazurban a fórtánczot, utódja annak

az *Orosz Pálnak*, a ki mint Rákóczy vezére, *Tholdalagit* megverte, elfogta és diadallal ment be Kolozsvárra (Lásd Csereyt). *Ilosvay Lőrincz* öcsém, *Móricz Antal* szolgabíró és *Horváth Károly* szolgabíró pedig utódjai a Rákóczy vezér-ezredeseinek. *Esze Kati* hugom a híres *Esze Tamástól* származik. *Hagaráné* kedves hugom *Majos Pirka* utódja, azé a híres *Majosé*, a ki Rákóczy mellett, a kinek közvetlen suitejéhez tartozott, midőn a Montecucoli ezred két százada körülvette, 15-öd magával nekik rontott és *Quirini* vértés kapitányt levágta (Lásd Thalyt).

— Sőt azt merem mondani, hogy nincs itt egy sem az én barátaim és rokonaim közül, tekintet nélkül a családra, a kinek elei azon nagy, dicső nemzeti mozgalomban részt nem vettek volna. Mert Máramaros, Bereg és Ugocsának nemcsak köznemessége, hanem népe is az első volt, mely a Rákóczy-mozgalomhoz csatlakozott. A nagyobb urak csak akkor csatlakoztak, midőn már Kassát, Tokajt bevették. Maga *Guthy, Bóné* Biharból, csak akkor jöttek Rákóczyhoz, mikor már a Tiszán túl volt. Szóval, kedves uram öcsém, soha ne engedjük eldisputáltatni magunktól, hogy ennek a nagy és nevezetes mozgalomnak a mi őseink voltak a kezdeményezői! —

Ezzel a mint bevégezte beszédét az öreg, odafordult egy nagyon tisztességes külsejű, vörös öves orosz paphoz s azt mondja neki:

— Kedves főtisztelendő uram, a maga ősei is, a máramarosi irholczi bocskoros nemesek, mind benne voltak ebben a mozgalomban. Hallom, hogy az a két kedves szép leány, a kik a főtisztelendő úr mellett ülnek, igen szépen danol. Danoljanak nekünk valamit!

Az öreg orosz pap megtisztelve érezte magát s kérte leányait, hogy danoljanak és ők nagy vonakodás után csakugyan elkezdtek elragadó, szép összhangzással, csengő hangon énekelni Bajza két versét, a miről akkor minden leány ábrándozott:

Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény,
Hanyatló szép Lazám,
Miattad vérzem én.

Miattad zeng panaszt,
Örök bút énekem.
Sötét felhőd alatt
Az élet gyász nekem.

Ki szivet alkotál
S belé érzelmeket

Szeretni lángolón
Hazát és nemzetét.

Kinek hatalma szab
Törvényeknek határt ;
Ó népek istene
Küldj egy remény-sugárt.

Ezután következett a lengyelek nótája :

Busul a lengyel hona állapotján,
Mert Poniatovszky nincsen a csatáján.
Kesereg a vajda és az egész pórság,
Zokogva kiáltja : Oh arany szabadság !

Midőn az éneket nagy tetszés közt bevégezték,
az öreg Ilosvay kiállott a szoba közepére, s azt
mondja :

— No fiatal urak, most indul a verbung! —

Ezzel odakiált a czigánynak :

— Fiam! huzd el a Martinovics nótáját!

A fiatalság körbe állott, az öreg úr indította
taktusveréssel a nótát és bokázta körös-körül, és fuj-
ták, hogy :

Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt vannak.

Ne feledd, hogy Árpád vére
Árpád vére
Buzog minden ereinkben,
Ereinkben!

Ezzel a szünóra véget érven, a fiatalság megint tánczra perdült. Az öregek együtt maradtak, ittak igen jó szolyvai savanyú vízzel, czitromizü, finom munkácsi bort. Így virradtak fel reggelre, bortól, daltól s egymástól jó kedvet nyerve. De közülök alig volt egy, a ki többet ivott volna a kelleténél.

Ilyen volt az akkori társadalom.

Az akkori Bereg vármegyének főispáni helytartója *Lónyay János*, valóságos belső titkos tanácsos volt, a ki ezelőtt már Bihar vármegyének is volt rövid ideig administratora. Nagy műveltségű, tudományu uri ember, méltó utóda annak a *Lónyay Zsigmondnak*, a ki a linczi békekötést oly tapintatosan keresztülvitte. Lónyay János, anélkül, hogy nagyon közel eresztette volna magához az embereket, mindenkivel szemben megtalálta a szívélyes hangot s egyéb-iránt is bőkezű volt és gavallér. Egyszer Párisban járt abban az időben, s onnan majdnem mindegyik megyei tisztviselőnek hozott egy-egy becses párisi

emléket. Mint administrator, megfigyelte az akkori idők szellemét, semmit sem erőszakolt, és ha valamit keresztül tudott vinni a kormány érdekében, az csak tapintatosságának volt köszönhető.

Fia, *Menyhért* volt az ellenzék vezére. *Szintay János*, megyei főfiskális és *Horváth István* voltak az ellenzék korifeusai. E két utóbbi, az egyik 1848-ban, a másik az 1860- és 70-es években Beregmegye főispánja is volt.

Azt mondják mostanában, hogy Magyarországon a kormány ellenében az ellenzéknek nem lehet diadalra jutni; annyi eszköz van a kormány kezében a hatalomra.

Ez nagy tévedés. 1848 előtt az administratoroknak 6000 frt fizetése volt, a mi most megfelel 15 ezer frtnak. Korlátlan kijelölési joguk volt, azt tették hivatalba, akit akartak. Az még a tekintélyek korszaka volt, a mikor még beszélni is alig lehetett bizonyos ferdeségek ellen; a sajtó pedig a censura bilincseibe lévén lenyügözve, írni épen nem volt alkalom.

A kincstári kormányzat, az uradalmak, erdőségek, posta-, só- és vámjövödelmek mind német kezek alatt. Bécsből kapták az impulzust. Minden reform,

mely keresztül viendő vala, ötszázezer bocskoros-nemes érdeke és létele ellen volt intézve és a nemesség jobb felének kellett az elfogultakat leküzdeni.

Társadalmi tekintetben pedig hogyan állottunk? A magas aristocratia a szorosán vett Magyarországon, kivéven az erdélyieket, társadalmi tekintetben a szó szoros értelmében német volt. Német volt vagy francia a házi társalgási nyelv. Magyarul az ellenzéki mágnások némely része is alig beszélt.

Csak a középosztályban volt meg a reform után való törekvés. De itt azután meg is volt. Pártolták az irodalmat, szavalták a költőket; a leányok könyv nélkül tudták Jósika regényeit s az összes magyar irodalmat.

A küzdelem erős volt. Az 1847-ki országgyűlésen, a válaszfelirat alkalmával, a kormány a neki tetsző módosítást két szavazat-többséggel még keresztülvitte. De már a válaszfelirat letétele alkalmával, melyet Kossuth indítványozott, egy pár szavazattal az ellenzék jutott többségre.

Lehetett és lehet most is a kormány ellen elvekkel küzdeni, főleg ha az elvek diadala után a választók érett és képzett nagy részét a forradalom ijesztő képe nem fogja elriasztani.

Egy pár év múlva ezután kiűtött az 1848-iki szabadságharcz. A magyar kormány minden megyéhez intézett felhívást, hogy alakítson századokat, zászlóaljakat, s küldje a mozgalom színhelyére.

A beregi önkéntes századba beállott minden fiatal ember, a ki csak a lábát birta. Megválasztották kapitánynak *Freyseisen Gyulát*, eljöttek Pestre, s itt beosztották őket a *Perczel* hadtestébe.

A móri csatában ez a század mentette meg egy hidnál a visszavonuló magyar hadsereget. Perczel Freyseisen Gyulát a hely színén őrnagygyá nevezte ki.

Hasonló kitüntetés érte a szatmári lovas-századot, mely *Maróthy János* százados alatt alakult, s melyet Dézsre küldtek *Katona Miklóshoz*. Katona Miklós seregét *Urbán* szétvervén, az egész magyar sereget elfogni törekedett. De Maróthy századával háromszor verte vissza az előnyomuló Chevauxlegers-eket, a kik fel is hagytak az üldözéssel és így a hadsereg nagy része megmenekült. Bem egynehány hónap múlva Maróthynak ezen vitéz tetteért sajátkezüleg tüzte fel ünnepélyesen a mellére a forradalmi kormány által alapított egyik érdemjelet.

Kevesen vannak már, a kik ezekre a napokra emlékeznek. A kik élnek, azok előregedtek. De a kik visszaemlékeznek a nemzeti mozgalom ama napjaira, melyek a márcziusi napok után következtek, mindaddig, míg az ország minden részéből kiveretett az ellenség, mindörökké áldani fogják a sorsot, hogy ezen nagy nemzeti mozgalom diadalainak tanui lehettek.

A nagy korszak előharczosai.

Az 1848-iki szabadelvű nagy átalakulásnak sok lelkes előharczosa volt, kikről a kortársak lelkesedéssel beszéltek s a hazai történetírásnak nem szabad megfeledkeznie.

Ezek közé tartozott ifj. Asztalos Pál, az 1847. és 48-iki országgyűlésen Mármaros-vármegye derék követe, aki oly híven képviselte szülőföldét, mint képviselte azt annak előtte édes apja, idősb Asztalos Pál kir. tanácsos, még mielőtt a Pesten felállított váltófeltörvényszék birájává nevezték ki. Idősebb Asztalos Pált József nádor nagy juris-prudentiája miatt kedvelte, értesülvén róla, hogy a corpus juris hungarici rubrumait, vagyis a törvények czímeit, melyek a corpus juris régi kiadásáiban veres betűkkel voltak nyomva, könyv nélkül tudta és az országgyűlési, vagy kerületi tárgyalásokon csak úgy emlékezetből, helyesen, pontosan tudta a törvényeket idézni.

Fia, ifj. Asztalos Pál, tagja volt Pozsonyban a Lovassy-féle ifjusági körnek, mely a szabadságért, korszerű reformokért rajongva lelkesedett s az ó-conservativek előtt félelmes kezdett lenni, már titkon ki volt szemelve a feloszlataásra s el volt határozva, hogy a hevesebb ifjakat letartóztassák. Ez a sors érte volna az ifjú Asztalost is, a ki minderről mit sem gyanított. Ekkor történt, hogy az idősebb Asztalos Pálhoz egy nagyúri udvari ember bekopogtatott s azt tanácsolta neki, hogy haladék nélkül küldje fiát haza Mármarosba. A hírnök megmondotta-e az okot, hogy miért? s hogy kitől küldetett? ezt nem említé az öreg Asztalos, de tény, hogy fiát erőszakkal haza küldte s néhány hét múlva Lovassyt és társait elfogták.

E társulat tagjai közé számították akkor tájban a mármaroszi születésű Lapsánszkyt is, ki éppen úgy, mint a Bécsben szolgáló hivatalnok Cseremiczky, kincstári jobbágy fia volt Kőrösmezőről.

Lapsánszkyról az a hír terjedt el azon időben, hogy ő árulta el a fiatal embereket. Tény, hogy Lapsánszky eltűnt s állítólag Ausztriában nyert alkalmazást. Testes, magas, bizarr öltözetű, nagyszájú s látószólag forradalmi irányu ember volt.

Cseremiczky teljes ellentéte volt; szikár, huma-

nus, alázatos, tiszta, de keresetlen öltözetű, igen művelt, finom ember volt. Róla azt tartották, hogy egyike a bécsi detectiveknek, kit eszénél, praecis irányánál és annál fogva, mert a magyarországi körülményeket teljesen ismerte, Metternich bureaujában alkalmaztak.

Cseremiczky ifj. Asztalos Pállal folytonos levelezésben állott, miről e sorok íróján kívül senki sem birt tudomással, de a chiffrek kulcsát én sem ismerem, azt ifj. Asztalos Pál magával vitte a sírba. Ez úton Asztalos igen sok nevezetes dolgot megtudott Bécsből, a mire más nem is gondolt.

Ifj. Asztalos Pálnak különös kedve telt abban, hogy a Mármarosban fekvő császári királyi katonasággal baráti viszonyt kötött. Barátja volt br. Piatoly őrnagy, Hubacsek kapitány, kik mindketten művelt emberek hírében álltak s politikai nézeteiket az augsburgi »Allg. Zeitung«-ból merítették.

Azon időben Mármarosban a viszonyok válságos irányt vettek. Mármaros Galicziával, Bukovinával és az erdélyi határőrvidékkel lévén határos, népe a reakciónak, Urban ezredes folytonos lázításainak volt kitéve.

A camaralisták nagy része ugyan alkotmányos

magyar érzést tanusított, de nem hiányzott köztük számos reactionarius és spitzli, kiknek feladásai következtében a szabadságharcz legyőzése után, többen kellemetlenségekbe keveredtek.

A megye határszélén harminczados tisztviselők laktak, kik a vámokat kezelték, mely vámok Magyarország érdekei ellenében önkényesen szabattak meg Ausztriában. A posta-ügy és a camarális uradalmak kezelése egészen német nyelven folyt. A magyar kincstári épületek kapui sárga-feketére voltak festve, épp úgy, mint a katonai faköponyegek.

A sóvágók sárga-fekete zászlóval jelentek meg s a középületeken a kétfejű sas díszlett czímerül, még pedig nem valamely önkény következtében, hanem az 1723-ik évi XCVIII. t.-cz. 3. §-a alapján, mely így szól: *consilium utatur sigillo suae majestatis caesareo-regiae, cum circumferentia aquilae in medio autem in signibus regni, prouti hoc in aliis quoque regnis et provinciis hereditariis omni tempore usitatum fuit.* Ezt a hazafiatlan törvényt eltörölte az 1848. XXI. t.-cz. és ujolag az 1883-ik XVIII. t.-cz.

Képzeltetni, milyen más világ, milyen más politikai légkör volt akkor.

Ifj. Asztalos Pál nem csoda, hogy féltette Már-

marost, hiszen jól ismerte az állapotokat, mert előbb Máramaros - megye főszolgabírájává választották, s 1847-ben küldte őt fel a megye az országgyűlésre. A választás nehezen ment, mert sógorával, Szaploneczay Józseffel állt szemben, ki szintén az ellenzék tagja s a felső járás tevékeny szolgabírája volt.

Szaploneczay a felső járásban a papságot és számos nemest igen megnyert. Asztalosnak ő ellene kellett felvennie a keztyűt.

A küzdelem nagyon heves és kétséges volt, de azzal végződött, hogy ifj. Asztalos Pál 200 szótöbbséggel orsz. gyűl. követté választatott.

Asztalos költségeit pártja viselte. Nevezetes szerep várt Asztalosra, midőn br. Wesselényi Miklóssal, Beöthy Ödönnel, Somossy Ignácczal és Bay Ferenczczel, mint Szabolcs-vármegye akkori főjegyzőjével kiküldetett a partium visszakapcsolására. Mint kormánybiztos működött Kolozsvárott, hol a forradalom alatt agyvelőgyuladásban halt el.

Ő épp úgy, mint testvére, Asztalos Sándor, az aradi hős, megérdemli, hogy tevékenységéről az utódok tisztelettel emlékezzenek meg.

Ezt a megemlékezést elősegíti ama három sajátkezű levele azon mozgalmas időkből. E levelek az

akkori politikai körülményekre s az ő állására érdekes adatokul szolgálván, alább közöljük azokat.

Asztalos Pál széles publicisticai ismeretekkel bírt, kiváló szónok volt, hangja gyönyörű bariton, előadása folyékony és az ó-kori flosculusokkal telt divatos styl daczára, nemes egyszerűséggel beszélt.

Jelleme tiszta volt s akarata törhetlen, úgy, hogy elmondhatni róla a római költővel: integer vitae scelerisque purus.

Emlékét testvérével, az aradi hőssel, együtt Mármarosban megőrzi mindaddig, míg a hazafias érdem iránti kegyelet ki nem hal a szívekből.

Áldás poraira.

Az említett három levél itt következik:

»Pozsony, decz. 27. 847.

Szeretett barátom Pali! Kinek tartozom többel mostani állásomban, mint nektek testvéreknek és különösen neked is. Ha ezt hosszasan akarnám muto-
gatni, ha czifra köszöneteket mondanék, tudom, megsértenélek. Ismersz, barátságodat méltánylani van
lelkem. De vegyétek forró hazafiui köszönetemet azon
szilárd tartástokért, melyet a közügynek hoztatok e
gyülés alatt is. Ügyeljete, édes Palim, összetartók

legyetek, a szükséges irányt hol egyiknek, hol másiknak megírandom. Örömmel olvastam a csatolványok iránti határozatot, de ellenkezésbe jöttetek, mert tárgyalatók, holott tudósításunkban megírtuk, hogy a kerületi választmány munkáját, mihelyest elkészül, megküldjük, hogy annak szellemében adjatok utasítást, de se baj, ez még megtörténhet.

A válaszfelirat letételével az utolsó döfést kapta a fennálló kormány. Hírek transpirálnak Bécsből, melyek Apponyi buktát igazolják. A mult szombaton nagy conferentia volt, a herczegek jelenlétében, az Apponyi elmozdítása iránt. Ebben a magyar nemzet iránt több engedélyek indítványoztattak, különösen leendő királyunk, a fiatal Ferencz József által. De ezek keresztül nem vitettek s mondják, mérgében Ferencz József sirt. Declaratorium van készen Bécsben, a nemzet megnyugtatóására s a napokban lejő Pozsonyba. Tartalmát még nem tudni. Jövendő cancellárrá gróf Keglevich Gábor, a tárnok van kitűzve. Ujságul irhatom, hogy a görög királyt, Ottót meglőtték. A válaszfelirat letételét megtudván, szét akartak ütni bennünket első hevőkben, de vérük hűlve, nem tarták tanácsosnak ezt tenni.

Levelemhez zárom beszédemet, melyet az adresse

felett tartottam, képzeld, nekem jutott azon szerencse, hogy a censor csak harmincz sort hagyott meg. Ezért közlöm veletek, irasd le valakivel s Sándor által küldd meg Imrének Jódra. Kérlek, beszédemet közöld Jankával is — kinek kezét csókolom — mert megígértem. Ezen beszédem megelőzte egy igen jó s közmegelegedést nyert czáfolat, melyet az éppen előttem szólt csongrádi követ, Babarczy beszédjére tettem improvisálva, de ez feljegyezve nincs s elveszett.

Kedves Palim! Állásommal meg vagyok elégedve — csak ennyit irok, de ti ügyeljetek, vigyázzatok, mert ha a megye szelleme megváltozik, mi gyönyör akkor itt lenni? Az öreg Sztojka cseszkedése által a köszönő felirattal egy kissé compromittáltatok, mert éppen a letétel előtti napon, inkább hiszem — Bécsből leküldve, a Hiradóba volt igtatva s a honti követ fel is említette. Vigyázzatok, ügyeljetek. Irok a fiatal óriásnak is (Jura György), hogy ne hagyja magát.

Irjál nekem, kedves Palim, ha rendesen nem kapsz is tőlem levelet. Mert majd irok én, ha kell — de nekem, lásd, oly jól esik tőletek levelet venni. Ti nem érzitek azt, ha baráti körötökből eljöttem is, ti ott maradtatok együtt. Én kiszakítottam azok karjai közül, kiket szeretek. Elhervadok itt, ha legalább

leveletek által nem pótoljátok az elválás, a nélkülötök lét fájdalmát s emésztő érzését.

Jó atyádnak add át szíves tiszteletemet, aszszonynénémnek kézcsókomat. Tónit barátilag idvezlem, kedvesének kezét csókolom. A majort, Hubacsek kapitányt, Nagel hadnagyot köszöntöm. (»Asztalos Pál nagy súlyt fektetett a katonákkal való egyetértésre.«)

»Pest, márczius 15. 1848.

Kedves Palim! Nekem Pestre kelletvén jőni, tegnap 9 órakor reggel érkeztem meg gyorsparasztokkal. Pozsonyból 13 óra alatt megérkeztem s itt képzeltetetlen eredményü dolgoknak voltam szemtanúja. 14-dikbe délután az ellenzéki körben gyűlés volt, ott 12 pontok terjesztettek elő, mint petitio elfogadásra. Klauzál és Nyáry előadására azonban, hogy t. i. ezen pontok az egész országban köröztessenek előbb az ellenzéki comité által, az nap el nem fogadtatott. Ma reggel hire érkezett, hogy Bécsben lázadás tört ki márczius 13-án. Ugyanis ez nap az alsó-ausztriai rendek gyűlése nyittatott meg, a bécsi nép petitiót irt alá, a néptömeg az országház elibe gyűlt össze s bebocsátását kérte. Colloredo kijött és csillapítá őket, hogy nyugodtak legyenek, mert éppen a reformok

felett tanácskoznak. De ezek bebocsátásokat sürgették s a Colloredo előterjesztésére azonnal öt embert választottak, kik bementek a házba. De ott őket elfogták és bezárták. Erre a nép dühbe jött, a politia-épületnek rohant, azt földülta, a foglyokat kiszabadította. Akkor a fegyvertárnak rohant, hol Albrecht herczeg reájuk lövetett, 14 ember elesett. Azt mondják, a fegyvertárt bevették, akkor Albrechtet üzőbe vették s a burgnál fejét betörték, a lóról leesett — fel a császárhoz — ott aláíratnak néhány pontot, ezt bajonettre szúrták s úgy hordozták egész éjjel a városban. Midőn a császárhoz betörtek, Metternich is ott volt. Ez parancsolni kezdett s hetvenkedni, de a császár elparancsolta s két gárda-tiszttel elvitette minden berzenkedése daczára. Ő leköszönt. Ez a Nemesis. Én neki hosszú életet kívánok, hogy szemei előtt virágozzék a szabadság, melyet oly rég tipor lábaival gögösen. Ennek híre ma reggel Pestre érkezett s úgy a tegnap elhalasztott petitio ma felelevenült. Reggel a jogászok az orvosokat a tanitástól kiszólitották, a 12 pont felett tanácskoztak, kinyomatás végett a censorhoz vitték Petőfinek egy versével — de az nem akarta megengedni. Ekkor Landerer nyomdájába mentek s kényszeríték a kinyomatásra. Ez utasítá

műhelyébe, hol ki is nyomtatott reggel 10 órától este 6-ig számtalan ezer példányban. És ledobták az ablakból. Délután három órakor a városházánál összejöttek a tanács választó polgárok, Nyáry stb. a városház-piaczon s a mellékutczákon több 10 ezer embernél, kik a petitiónak a polgárok általi aláírását követelték. A tanács időt kért. Ezek adni nem akartak — még aláírták, megpecsételték. Itt megnyugodva, felkiálták, hogy Stancsicsot ki kell szabadítani. Háromszínű lobogót vive elől Sándor, (Asztalos Sándor, Pál testvére, később Arad megmentője), Budára mentek által. Nyáry, Balla, stb. kocsin előre mentek. Buda város tanácsa együtt ült s ezek is elfogadták. Midőn a roppant tömeg a várba ért, Almássy Móricz gróf éppen akkor érkezett Pozsonyból s kinyilvánítja, hogy ő a nádor megbízásából jó Ő Felsége nevében megnyugtatni a népet. Jelenti, hogy tegnap három órakor a mágnások a repraesentatiót elfogadták s küldöttség viszi Bécsbe föl. A consilium együtt ült, az is elfogadta a petitiót, mint nemzeti kívánságot. A censura megszüntettetett. Holnap a lapok szabadon jelennek meg. Ekkor a consiliumtól a Stancsics kibocsáttatása kívántatott. Erre azt felelték, hogy ők értesítve nincsenek hivatalosan Stancsics felől. Hanem

elküldték Almássy Móriczot és Törököt Lédererhez. A consiliumnak Nyáry jót állott Stancsicsért, a consilium pedig Léderernek, ki azonnal kibocsáttatta. Képzelheted ennek a szegény embernek meglepetését, ki az európai dolgokról semmit sem tudva, egyszerre szabaddá lesz. A kocsiból a lovakat kifogták, úgy hozták át Pestre, most a színházban vannak, hol Bánkbánt adják. Stancsicsot is oda vitték. De én a színházba nem mentem — s így e nagyszerű lázadás most már elcsillapult.

A 12 pontok:

Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, censura eltörlését.

2. Felelő miniszteriumot Budapesten.

3. Évenkénti országgyűlést Pesten.

4. Törvényelőtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.

5. Nemzetőrse.

6. Közös teherviselés.

7. Urbéri viszonyok megszüntetése.

8. Esküdtszék. Köpviselet egyenlőség alapján.

9. Nemzeti bank.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra. Magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

11. A politikai statusfoglyok szabadon bocsátassanak.

12. Unio.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

A Petőfi versét itt közlöm, de leírd. Most vettem értesítést, hogy a színháznak vége lévén, elszórtak. Nevezetes, hogy e nap a roppant tömegben proletarius nem volt, mind művelt, kaputos ember. Bécsben a Metternich villáját felgyújtották, belső lakára czédulát ragasztottak, hogy a ház kiadó. Csókolom a fiúkat, a majort, Hubacsek kapitányt, Nagelt köszöntöm. Isten veletek! Barátotok Pál.

»*Pet*, nov. 21. 1848.

Kedves barátom! Minden hosszas mentegetőzés nélkül — mely in ultima analysi — restségemre reducáltatik, levelezésemet megkezdem, meddig tart, nem tudom, de óhajtom, te kitűnőbb légy.

Most a dologra. — Figemet jelen körülményeink közt aggódtat Mármaros sorsa, tartok egy résztől az embereknek, ami kósza hírek jutottak

hozzám, szeretnék bizonyost tudni, mint viselik magukat a cameralisták, igazak-e a reactionalis incselkedések, bujtogatások. Bármint protestál is Szöllősy Balázs, Todos Jánost én alighanem ismerem — ő avatott s Balázs is jobban tenné, ha nem kotnyeleskednék oly dolgokban, melyekről tudomása nincs és nem lehet. Járj végére azért, édes barátom, mind e dolgoknak, de óvatosan és nekem írd meg, hogy a kellő intézkedést megtehessem itt s akkor legyen irgalmas nekik az ég — járj végére: letették-e ezek az esküt az 1848-diki törvényekre, vagy most is azon veszett eskü alatt szolgálnak? Ezek iránt tudósíts engemet a forduló postával, fess Máramarosnak mostani politikai képét a haza érdekében. Megyénk egyik legérdekesebb pontja hazánknak. Ott a só, egyedüli kincsünk. S fekvése olyan, hogy ha mi vagyunk az erdő urai, csaknem bevehetetlen. És viszont, ha az ellenség kezébe jó, bevétele vérpatakokba kerül. Ez pedig könnyen megtörténhetik. Egy pár ezer ember Galicziából törjön be: Máramaros sokáig vesztve van. A népre nem támaszkodhatunk, sőt az ellenkezőtől lehet tartani. Ezt ad amicus aures. Én itt egy emlékiratot készítek e tárgyban, mert szóval már eleget beszéltem — de ezeknek is egy része a bolondját járja

— hogy nyomatéka legyen, szükségesek az adatok, melyek iránt irtam neked, újra felhívlak hazánk s a saját érdekekben is: tedd, mire kértelek.

Én a táborból a schwechati ütközet után eljöttem Pestre e hó elején. Barátom, mily nagyszerű egy ily ütközet. A pákozdi csak csetepaté volt, de a schwechati igen szép volt. Éltem oly kevés szép napjai közé sorozom azt, hogy résztvettem ez ütközetben. Mily másként forog az ember vére, nem gondol reá, hogy vész érheti. Az ágyúszó, a riadó lárma potencirozzák az ember lelkiületét. Midőn jobb szárnyunk Manswortot bevette, én, az öreg Csányi, Pázmándy oda lovagoltunk, akkor kezdődött újra ágyútüzelés, a golyók mindenfelé szántották a földet s mi csak a lecapások irányát tekintve, kerülgettük a halált. Előttünk a somogyi — az előtt első massában állottak a tolnaiak Perczel Miklóssal. Ezen csapatból három embert ütött el egy ágyúgolyó s egy ágyú-lovat. A somogyiakon keresztülugrott, ezek a földre feküdtek. Vagy tiz ágyúlövést tettek. Egy haubicz tőlünk vagy 20 ölnyre fúródott a földbe, ott szétpattant, de ártalom nélkül. Azonban Jungwirth, német tüzéreivel elhallgattatá az ellenség ágyúit s mi bátorítani a népet, tovább folytattuk útunkat. Én egy csirkét sem nézek örömost

megölve, itt a fejetlen, derékba elszakgatott testeket csak úgy néztük, mint az eleven embert. Nagyszerű volt e csata és fegyvereink dicsőségével végződött. Reggel fél nyolczra vette kezdetét. A jobb szárnyon Manswortot önkényteseink bevették rohanással, a horvát és szerezsán újra futott. Délután két óra tájban kezdődött a balszárnyn az ágyúcsata, harmadfél óráig tartott itt az ágyúzás. Nem múlt el két percz, hogy ágyú ne szólott volna, sokszor három is egyszerre. Az ellenségnek négy lovasezrede volt felállítva, az uhlanok mozdulatot tettek a rohanásra, huszáraink is kimozdultak, de 12 fontosaink megzavarták s nagy veszteséggel visszahúzódtak s többé nem mozdultak. Itt egymás ellen 45 bis 50 ágyú dolgozott és — hihetetlennek tetszik — elesett két huszár, két tüzér megsebesedett, három ló veszett el. Oka ennek az, mert ágyúink 12 fontosak voltak — az övék hat fontos — s így nem közelíthettek hozzánk; s az, hogy az idő megereszkedett s friss szántás levén, a golyó a földben maradt s nem ugrott. Azért nekiek ívlövéseket kellett tenni, mi ritkán talál s csak egyeseket érhet. A bécsiek jelt nem adtak s nekünk vissza kellett vonulni. Ezen visszavonulás a középen és balszárnyn a legszebb renddel történt. Azonban a jobb szárny

zavarba jött, pedig ott már ellenség sem volt, hanem a komáromi nemzetőrök három órákor érkeztek a jobb szárnyra s megrémülve, fél négyre már futottak. Ez a többit is maga után rántotta. Én a centrummal voltam és este 10 órákor táborba szállottunk, a Fisa vizén erről, ott, hol az előtti napon táboroztunk. A főhadiszállás az elendi erdőben volt; 12 órákor lóra ültem s egy huszár ordinánczczal, ki mellettem volt szolgálaton, a balszárnyhoz mentem éjjel. Ez képezte az utócsapatot Répássy ezredeshez. Innét 4 órákor megindultam az utósereggel és velük maradtam az egész magyar határszélig. Innét Pozsonyba lovagoltam. Tudom, a schwarz-gelb urak nálatok is más színben adják ez ütközetet, de én szemtanú voltam, mi csatázva fél óra járásnyi földet foglaltunk el, egy falut bevettünk ostrommal, Schwechattól 800 lépésnyire voltunk, ezt is bevehattuk volna, de célja a tovább menetelnek nem volt, mert Bécsből semmi jel nem adatott. Mi a németet megvertük — vagy miért nem követett bennünket? Mi a csatától harmadfél órányira szállottunk táborba, ott embereink ettek, aludtak. Reggel négy órákor elindultunk s hat órákor este szállottunk Köpcsény körül táborba — de egy katona sem mutatkozott. Ezen egész csatában

sebesült- és halottban 400 embert veszítettünk, többet nem. De már hosszadalmas is vagyok. A fiukat köszöntöm, Mán Józsit — a bárónénak kezét csókolom, írj a forduló postával, — az öreg uraknak, atyádnak alázatos tiszteletemet, mamádnak kezét csókolom. A tudakolódásnál embered megválaszd. Pali.«

II.

Alig volt nagyobb horderejű és eszélyesebb politikai ténye az ellenzék vezérének, Kossuth Lajosnak, mint midőn az ellenzék részéről István főherczegnek nádorrá leendő választását indítványozta; valamint azon hazafias nyilatkozatok is, melyek az akkori trónörökös: Ferencz József iránt az ellenzék részéről hangoztattak, igen ildomosak valának.

István főherczeg 1847-ben körutat tett az országban és a mármarosi küldöttséget Szabolcs megyében, Mármaros megye akkori főispánja, gróf Vay Ábrahám berkeszi kastélyában fogadta.

Ide zárjuk Mármaros megyének ezen küldöttség iránti határozatát; — a végzés így szól:

1847-ik évi Kis-Asszony hava 6-ik napján, Szabadoskor, Szigeth Városában, Csebi Pogány Károly Első Al Ispán Elnöklete alatt tartott közgyűlésből.

K i v o n a t.

1757. Első Alispán bemutatta s felolvastott B. Vay Miklós Ő Nagy Méltóságának Budáról, f. évi Szt. Jakab hava 27-ről hozzája intézett levelét, mely mellett Magyarország királyi helytartója, fenséges István főherczegnek czélba vett e honbani körutazása rendjét azzal a hivatalos kéréssel küldi által, miszerint az érintett ut-terv rovataihoz képest akár a kellő előfogatok kiállítása, akár Ő Császári Királyi főherczegsége kísérete, — a tiszteletére megjelenendők fogadtatása és ellátása, akár pedig az illetők maga idejébeni értesítése felől akként intézkedne, mint azt a mondott ut-terv rovatainak e megyére vonatkozó tartalma igényeli; továbbá, hogy az Ő Fensége tiszteletére sietendő küldöttségek névjegyzékét, vagy legalább azok tagjainak számát s minden e tárgyra vonatkozhatókat vele előlegesen közölné.

Orömrzéstől duzzadó keblök a Rendeknek megértvén ezen k. értesítésből, hogy Fenséges István, Királyi Helytartó Ő fensége, kir. Főherczegsége, kiben Dicsőült Atyjának minden Erényekben és magas Tulajdonokban Dicső örökösét Tisztelik, czélba vett e Honbani körutazásának határidejét itt kitüzni méltóztatott; nem késnek addig is, míg a közeledő közgyűlés e részben netalán még bővebben rendelkezne, azon mély és hódoló tiszteletnek, melyet a dicsőült fenséges Nádornak gyászos elhunytja miatt a kirendelt választmány hozzája meg nem vihete, mélyen tisztelt királyi helytartó Ő fenségének e megye részérőli bemutatására s megvitelére, azokon kívül, kik már az tisztelt czélra Nagyméltóságú gr. Vay Ábrahám főispány ő excellentiája, ki most e végre újra is megkérni rendeltetik, elnök vezetése alatt ki valának nevezve, többeket is és számosakat választmány képen kiküldeni mely végre óhajtván a rendek, ha főispányi Helytartó úr ő méltósága és minden rendszerinti főkormányzó méltóztatna a küldöttséget Berkeszre főispán úr ő nagyméltóságához vezetni, s azon túl is a tisztelkedő küldöttségnek fénye öregbí-

tésére abban részt venni, aziránt megkéretni rendeltetik; többire a már elébb kinevezettekhez kineveztetnek még Anderkó Péter vikárius, Pelikán József főesperes, Móricz Péter, Tóth János, Kovásy Mihály, Csatáry József, Horváth József Pogány Albert, Szőlősy Károly, Grünshneck János táblabírák, id. Várady Ádám fő, Nánásy Lajos t. főjegyző, Móricz Antal házi főpénztárnok, Fábíán János, Szöllősy Balázs tiszti főügyészek, Szaplanczay József, Bogdány József levéltárnok, Selevér Elek, Szaplanczay Sándor, Móricz Samu szolgabírók, Móricz Pál, Léway József becsületbeli t. alügyészek.

Első Alispán megbizatván, hogy írjon Szathmár vármegye alispánjának és keresse meg a szükséges előfogatok és szállások kirendelése iránt.

Berkeszen a szomszéd megyékből számos rendek jelentek meg gróf Vay Ábrahám házánál; leánya Erzsébet grófnő, Gyürky Pálné viselte a háziasszony szerepét. A család részéről gróf Vay Dániel, Vay Mihály és Luiz grófnő, később gróf Bolcza Istvánné vettek részt.

Az öregebb urak a kastélyban, a fiatalság a tiszttartó és gazdatiszteknél lettek elszállásolva.

A tiszttartónál még éjfél után is szólott a zene; egyszer eszébe jut valakinek, adjunk éjjeli zenét István herczégnek. Az indítványt elfogadták s az éjjeli zenét megcsinálták.

Másnap délelőttre volt kitűzve a küldöttség fogadtatása, — s a kastély nagytermében összegyültünk. Gróf Vay Ábrahám, báró Vay Miklós, Gyürky Pál a fiatalsághoz közeledve, így szólott: fiúk! az éjjel bakot löttetek; egy uralkodó herczégnek ha éjjeli zenét adtok, azt be szokták jelenteni az udvarmesternek s egy osztrák főherczégnek éjjel az ablaka alá a Rákóczy-muzsikával menni, — az valóságos baklövés.

A fiatalság meghunyászkodott; egyszer csak kopogás hallatszik, az udvarmester kopogása, a főherczeg jövetelét jelentve. Mindenki kijelölt helyét foglalta el és a főherczeg a nagyterembe érvén, harsány »éljenzéssel« fogadtatott. A főherczeg sorba beszélgetésbe elegyedett a küldöttség tagjaival, kik koruk és rangjukhoz képest a kijelölt helyeken állottak. Egyszer a főherczeg a kemencze körül álló számos

fiatalsághoz ért, és feléjük fordulva, így szólt tiszta magyarsággal:

»Uraim, az éjjel engem igen kellemes meglepetés ért; éjjeli zenét kaptam, különben is igen szeretem a cigány-zenét, azt hiszem, ezen meglepetést önöknek köszönhetem, fogadják a legmelegebb köszönetemet.«

Erre egy rettenetes háromszoros éljent kiáltottunk és diadallal tekintettünk az exczellenciás urak felé.

Egy év múlva a 48-iki törvények kivívásában István főherczeg, az ország nádora, egyik leghatalmasabb tényező lett.

Ki nem élte át a 48-iki időket, annak azon általános hazafias örömről nem lehet képzelete.

Midőn Széchenyi kijelentette, hogy az ő politikája mellett 200 év alatt sem ért volna oda a nemzet, a hova Kossuth politikája juttatta; midőn Kossuthtal egy kabinetben Batthyányt, Széchenyit, Esterházyt, Deákot, Klauzált, Eötvöst, Szemerét, Mészároost tisztelhattuk; midőn azt hittük, hogy mindezen nagy vívmányokat vér és áldozat nélkül elértük, lehetetlen a közös örömet leírni. A konzervatívek, a kétkedők elnémultak, s bámulva az eredményen, az egész ország a hazafias örömnél adta át magát.

Az 1848-iki vívmányok közé tartozott a partium visszacsatolása is. Már említettük, hogy ennek végrehajtására báró Wesselényi Miklós, Beöthy Odön, Asztalos Pál, Somossy Ignác, Bay Ferencz küldettek ki.

Báró Wesselényinél Zsibón Asztalos Pál és Bay Ferencz megkezdették működésüket. Bálint Elek krasznai alispán vezetése alatt számos küldöttségi tag jelent meg Zsibón, Beöthy és Somossy sat.

Az első nap a bemutatásokkal, a *modus procedendi* (eljárás) fölött való tanácskozásokkal telt el.

Másnap Wesselényi, Asztalos, Bay külön szobába vonultak dolgozni. — mi számosan a kertben a nagy fák alatt tanácskozva foglaltunk helyet. Bálint Elek hozzám fordult, mondván: »Kedves uram öcsém, mint magyarországi, elmondhatja nekünk, erdélyi embereknek Magyarország állami kormányzati törvénykezési eljárását, melyet mi gyakorlatból éppen nem, s csak is nagy vonásokban ismerünk.«

»Ha kedves urambátyám ohajtja, megkísérlem röviden, dióhéjba szorítva, Magyarország politikai és igazságszolgáltatási rendszerét előadni.

A politikai kormányzás élén állt Ő Felségének Cancelláriája a fő- és alkanczellárral s több referensekkel és segédhivatalokkal. A Cancelláriának eredeti

rendeltetése volt a királyi iroda teendőinek végzése, de az ausztriai ház alatt már magához ragadta a hatalmat és a hosszas gyakorlat nálunk törvény hatályával birt mindig s így ma törvényesül a Cancelláriát elismerjük. Törvényeink értelmében az ország törvényes kormányzója a nádor, az alatta álló conciliummal, magyarul helytartótanácsal.

Ezek alatt állottak a megyék, a városok, a megyék élén a főispánok.

A főispánoknak kormányzati hatáskörük nem volt, csak ellenőrizték a kormányzatot. A kormányzat a nagy megyei gyűlés; leginkább adminisztráltak a kis gyűlések útján. Legtöbbet tett a megyei első és második alispán; ezek alatt állottak a fő- és alszolgabírák, esküdtek mint végrehajtó tisztviselők, városi s községi előljáróságok.

A főispánnak korlátlan candidationalis joga volt, ezt csak a megye tekintélye és saját józan belátása korlátozta.

Néhol a főispán kinevezte a főjegyzőt is és a főorvost is, sok más megyében, teszem föl Biharban, azonban a főjegyzőt választották s a főjegyző annyira önálló volt, hogy igatóját és expeditorát, hat irnokával együtt, maga nevezte ki.

A kancellária még biráskodás tekintetében is jogokat arripiált, p. o. az urbéri perekben mint legfőbb forum a kancellária ítélt.

Egyébiránt legfőbb bírója az országnak a nádor volt és helyettese a hétszemélyes tábla.

Ezután következett a királyi tábla, mely felebbviteli forum is volt, de úgynevezett juris pereket csak is itt lehetett kezdeni, tehát első bíróság is volt.

Az 1832²/₆-ik 20-dik törvénycikk hatvan forint alóli világos adóssági perekre szóbeli eljárást állapított s a szolgabíróra vagy ezzel egyenlő első bíróságokra ruházta a biráskodást, míg az 1840-ik 9-ik t.-cz. ezt 200 frtig és szerződésileg bármely összegig kiterjesztette.

Az első bírótól csak birtokon kívül volt felebezés; repellálni, opponálni, mint a juris perekben, nem lehetett; gyorsabb, olcsóbb eljárást alig lehetett képzelni.

A szolgabíró mozgó, járó-kelő ambulatorius forum és bíróság volt, a népnek helybe, falujába menvén, adóbeli és más ügyeit, — peres ügyeit is, szóval, gyorsan helyben és olcsón elintézte, adófizetőknek ingyen tartozott hivatalból eljárni, — nemeseknek pénzért, — a szolgabíró napdíja peres ügyekben volt

két forint, esküdteké egy forint; fuvardíja egy állomásra 1 frt 20 kr s ha több peres esete volt, ezen fuvardíj ahhoz képest elosztatott. Ha ügyvéd használtatott, annak egy napra 3 frt 20 krt ítéltek meg, fuvarját — mint a szolgabiróét — elosztották, bélyeg, ítéleti díj s más kiadások ismeretlenek voltak.

Azután voltak a kerületi vagy másképen districtualis táblák, 12000 frton fölül levő adóssági keresetre, bonyolódottabb osztozás és régi zálogos ügyekre nézve. Azután következett a megyei alispán bírósága, ki szolgabiró és esküdt társával együtt járt el; az esküdtnek éppen annyi szavazatjoga volt, mint a szolgabirónak vagy éppen az alispánnak.

Ezen kívül biráskodtak jobbágyokra nézve az uri székek, kisebb ügyekben a nemesek hadnagya, községi előljárók.

1846-ban behozattak a váltótörvények, erre külön első bíróság és feltörvényszék alakíttatott.

A nem-nemes saját személyében nem perelhetett, helyettük a megye tiszti ügyésze, vagy az uradalmi fiscalis folytatta a pereket. Ha zsidót idéztek meg, ezen kvalifikálhatatlan megszólítást használták: »te zsidó«, — nemeseket a szolgabirótól és alispántól kezdve minden forum úgy szólította meg: »ajánlom

hivatalbeli szolgálatomat«. Másféle perek fiscumokban tárgyalattak, melyeknek 3 óról 3 óra meg volt a maga ideje.

A milyen gyors volt a szóbeli és váltó-eljárás, épp oly lassú volt a pereké. Az alperes minden fixumon 3 óról 3 óra megjelent és annyit írt, hogy az alperes megjelent »és fentartja a fentartandókat«.

Többszöri ismételés esetén kapott egy admonitoria sententiát, mely intő ítéletben meghagyatott neki, hogy védje magát. Ítélet után kezdetét vette a végrehajtás; rendes perekben némelyek oppositíóval élhettek; ekkor az ellentállási pert kellett lefolytatni, melyben előadhatta formai sérelmeit. Másodszor oppositiónak nem volt helye. Az ítéletet brachiummal is, azaz karhatalommal végrehajtották; perújításnak mindig, néha cum gratia novumok másodszor is helye volt.

Az úgynevezett juris perek, melyek a királyi táblán kezdehettek meg, s melyek úgynevezett joggyökösszezből származtak, mint statutió hiánya, a lappangó királyi jog létezése, leány-negyed stb. stb., még lassabban mentek az évtizedekig tartó ítélet után. Repulsióval (visszaűzés), oppositíóval (ellentállás) lehetett élni.

A repulsiónak az volt a természete, hogy újabb érdemleges próbákkal lehetett utána újra élni, míg az oppositionál csak hibákról lehetett szó.

A districtualis táblán kezdett perekben mint régi adósság, régi zálog, régi osztály, osztály-igazítás, osztály-újítás nem volt helye a repulsiónak. A nem nemesek ügyei az úri széken intéztettek el, melyet a földesúr 3 táblabiróból, szolgabiróból, esküdtből állított egybe; ezenkívül a szegényebb adófizetők védelmére tiszti ügyész alkalmaztatott, ki ingyen védelmezett. A megyei kormányzat — miként fentebb is említettem — a közgyűlések és az alispánok által eszközöltetett és három évről három évre választott tisztviselők által hajtatott végre. A fizetések igen csekélyek voltak; első alispánnak 800 ft, másodiknak 300 frtja, esküdteknek 120 frtja volt. Kisebb megyékben, mint Ugocsa megyében, az első alispánnak 500 frt, a második alispánnak és főtisztviselőknek 300 forint; a főjegyzőnél tettek kivételt, mert annak folytonos dolga s más jövedelme nem volt. A megyének joga volt az országgyűlésre követeket választani, azt utasítással ellátni, ezért az utolsó nemes is befolyhatott a törvényhozásra.

A megyének joga volt a törvénytelen rendeletek

végrehajtását megtagadni és azt tisztelettel félretenni, az ellen fölírni; szegény jobbágyok védelmére itt is tiszti ügyész rendeltetett, ki őket ingyen védelmezni tartozott.

Magyarországon nem volt esküdtszék, és a különböző 9 nemzetiség miatt nem is fejlődhetett ki, hol az esküdteknek a tanúk által mondottak és azok állításaik impressziója után kellett volna itélniök — nem is lett volna helyes, — de e helyett egy nagy elvet alkalmaztak: t. i. a magyar nemes ember fölött első sorban csak önmaga által választott birák ítéelhettek úgy polgári mint bűnügyekben.

A szóbeli perek és szóbeli eljárás után igen kevés kellett arra, hogy az összes eljárás szóbelire változtassék által úgy a polgári mint a bűnügyekben; hogy ez így nem lett, okozta a 48-iki idő után bekövetkezett szerencsétlen korszak.

Meg kell említenem a magyar törvényeknek a nők iránti lovagiasságát. Az özvegy, míg a nemes férj nevét viselte, benne maradt férje jogaiban, ezenkívül volt hitestársi örökösödése is.

A leányokat az adományos fiági javakból (de csak egyszer) leány-negyed illette, ha utolsó ivadék volt, míg családi nevét viselte és férjhez nem ment,

jure capillari, hajadon jogon atyja összes birtokában maradt.

A nemesi ingatlan birtokot, donatiókat, érdekért királyi adományok mellett lehetett szerezni, később ezt érdekért és pénzért adták. Az adománynos birtokba az illetőt Homo regius, királyi kiküldött, statuálta.

De az adománynak 30 napon belül ellene lehetett mondani; e 30 napot dies fatalisnak nevezték. Ha ellene mondtak, a Contra dictorokat meg kellett idézni ad dandam contradictionis rationem, vagyis ellentmondásaik okainak adására. Adományt 32 telekig a nádor is adhatott.

A másik neme a birtok vagy fekvőség szerzésének a zálogjog volt (pignus), mely 32 évnél hosszabb időre nem terjedhetett, de annectiók, felülfizetések útján a zálogos évek meg voltak hosszabbíthatók.

Most áttérek a politikai kormányzatra a megyékben.

Ezen előadás alatt a küldöttség bevégezte dél előtt a bekebelezését Kraszna vármegyének. Wesselényi társaival Kővár vidékére ment, hol gróf Teleky Sándort Kővár vidéke főkapitányául is fölavatták és beiktatták.

Én magammal vittem a zsibói tartózkodás becses emlékeit, melyeket máig is megőriztem.

A zsibói udvar nagyúri udvar volt, mint minden erdélyi udvar, fölösleges fényűzés nélkül. A kastély s az istálló külsőleg is impozáns volt, de a sok szép és jó lovat valódi élvezettel szemlélhette az ahhoz értő.

Az istállómester minden este megkérdezte a vendégeket, nem akarnak-e reggel kilovagolni. Asztalossal minden nap reggel kilovagoltunk s délután számos kocsival az egész társaság kikocsizott.

Mi Wesselényit magát mint politikust illeti, ő sokkal radikálisabb volt Széchenyinél, s tudván azt mindenki, hogy vagyona kétharmadrészének értékét az úrbériség teszi — szabadelvűségéről, önzéstelen hazafiasságáról mindenki meg volt győződve az országban.

Wesselényiről számtalan történet került közforgalomba, melyek az ő szellemi és férfiúi erejének mindmegannyi bizonyítékai valának.

Bécsből Pozsonyba jött egy erőpróbáló gép tulajdonosa; beépítette azt a ligetbe, a kávéház falába, s ott tettek kísérletet számosan; a mérlegnek fogója,

húzója volt, és a kihúzott rovátkák pontosan mutatták, hogy az illető mennyi súlyt birna emelni.

Wesselényit is ösztönözték barátai, hogy kísérelje meg erejét, — ki belefogózván a mérleg karikájába és lábát a falnak vetve, meghúzta a mérleget, — s a körülállók nagy derűtségére, az egész gépezet kiszakadt.

Wesselényi nagyszerű lovaglásáról számtalan verzió keringett. De a legnemesebb események közé sorozták akkor a báró Wurmbranddal történt párviadalt; Wurmbrandot akkor Ausztriában és Magyarországon a legügyesebb kardvívónak tartották, a ki forma szerint belekötött Wesselényibe, s ki azonnal fölvette a keztyűt. — A párviadal alatt Wesselényi már nyakán és karján két veszedelmes és mély sebet kapott, ekkor oly erővel vágott Wurmbrand jobb keze fejére, hogy a kard markolatával együtt négy ujját egészen levágta s Wurmbrand a további vívásra képtelen lett. Az egész országot eltöltötte az örömhír.

Mint midőn az öreg Toldi leverte az olaszokat Nagy Lajos udvarában, olyan volt a nemzetnek köz-öröme. Wesselényi diadalában a magyar bátorság s vitézség diadalát látta az egész ország.

E kiváló testi erőhöz adjuk hozzá nagy és mély bariton hangját, szónoklati folyékonyágát, politikai bátorságát, — ezek őt akkor az ország büszkeségévé s legnépszerűbb férfiává tették.

Áldás emlékére!

A megyét, mint arisztokratikus institucziót, a 48-iki törvények teljesen megsemmisítették, a megyei közgyűlések helyébe választmányt neveztek; de hogy ez hány tagból álljon s hogy milyen kvalifikáció kellessék a részvételhez, arról a törvényben egy betű sem állott.

A nemességnek direkt befolyása, a követküldés, utasítás-adás, megszüntetvén, egész helyesen utasítás nélküli népképviselők választási joga ruháztatott a népre, tehát népképviselet, — a megye és ezzel együtt a megyei nemesség is eltűnt, a mór megtette a magáét, a »mór« elmehetett. De mint Kossuth mondá, a »magyar nemesség volt az, mely a szabadság arany szálait kezéből soha ki nem bocsátotta.«

Egy régi alispán és patvaristái.

I.

Kisszántói Lányi József udvari tanácsos, cancelláriai referens volt Bécsben. Egy igen szerény körülmények között élő szilágy-megyei nemes embert, *Marossy Lászlót* — kinek egy nagy birtoka, mintegy 9000 hold, Berettyó-Újfalu városánál zálogban volt — hozzá utasítottak, hogy eszközöljön ki neki a királytól audientiát.

Marossy nagy nehezen Bécsbe jutott, tiszteletét tette az akkor már igen nagy úrnál, s arra kérte, hogy egy instantiát hozván fel a királyhoz, eszközölje ki, hogy a király adassa vissza neki zálogos birtokát, a 9000 holdat. *Lányinak* igen nagy fáradságába került *Marossy Lászlót* meggyőzni arról, hogy a király őt a perútra fogja útasítani; mert maga királyi személyében magánügyekbe nem avatkozik. *Marossy* erre kivett a zsebéből egy csomagot, mely borítékba volt betéve, hogy itt vannak a levelei. A borítékra

reá volt írva »Pignus Berettyu-ujfaluense.« Zálogcontractus volt.

Az öreg *Lányi* megnézte az eredeti záloglevelet, a két auctionális levelet és látta, hogy a zálogbaadásnak 95 esztendeje már eltelt és így a másodszori auctionális időnek is az utolsó éve jár le. *Marossy* azt az ajánlatot tette *Lányinak*, hogy váltsa ki *Lányi* a 9000 holdat akár perrel, akár békességes úton s adjon neki hatezer holdat, a háromezer holdat pedig tartsa meg magának. Az egyezés létrejött. *Lányi* referendáriussal szemben a berettyó-ujfalusiak egészen más tónusból beszéltek, mint az akkor még szegény, egyszerű szilágy-megyei nemessel.

A per megindított s tiszta egyenes zálog lévén, a három fixumon keresztül folytattatván, megítéltetett. Újfalú városa adózó község lévén, a végrehajtás gyorsan ment. *Marossy* megkapta a hatezer holdját, *Lányi* a háromezer holdat. *Marossyból* bőkezű, minden nemes célra adakozó nagybirtokos lett s elvette feleségül *Lányi* feleségének, *Szentiványi Annának* a testvérét. *Lányi József* pedig, a ki már eddig is tekintélyes birtokos volt Bihar-megyében, szintén a nagybirtokosok sorába lépett.

Lányi József egyetlen fiát, *Imrét* nagy gonddal

nevelte és N.-vármegyébe küldte, hol a főispán régi jó barátja volt. Itt kinevezték tiszteletbeli alügyészsé s azonnal megkeresték védőügyvédnek az úri székhez, melyet a kincstár uradalmában rendszeresen tartott.

Lányi Imre, mint védő-ügyvéd, nagy gonddal dolgozta ki és védelmezte a szegény embereknek minden legcsekélyebb ügyét. A táblabírák nem győzték csodálni világos, egyszerű, érthető irmodorát. A tanuk vallomásából csak a lényegét és azt is rendszerint a saját szavaikkal extrahálta. Perbeszédeinek befejező részét pedig, a melyben az előadottak conclusióját összevonta, formális ítélet-javaslatnak lehetett tekinteni. Ezzel nagyon megkönnyítette a jegyzők munkáját, a kik akkor az ítéletet is feltenni tartoztak, mert a táblabírák sohasem referáltak.

Különös tapintata, éles belátása volt a criminális ügyekben, melyek mindig kedvencz tárgyai voltak. Gyors felfogásáról, találékonyságáról sokat beszéltek. Így a többi közt a következőt: Két regale-bérlő, Iczig és Borech halálosan gyűlölte egymást. Borech, hogy Icziget bezavarja, a saját pálinkafőző üstjét egy éjszakán Iczig udvarára lopatta és ott beásatta. Nyolcz nap mulva felment a községi előljárósághoz, hogy neki az üstjét ellopták és hogy ő azt az Iczig

udvaráig nyomozta. Segítséget kért magának. Az üstöt meg is találták. Kijött a járási esküdt, megvizsgálva a tolvajságot és hat positiv tanut állítottak elő, a kik látták, mikor Iczig az üstöt hatodmagával elvitte és a saját udvarában elásta.

Midőn az uriszéken authenticáltak a tanukat, azt a kérdést intézték hozzájuk: hogyan láthatták és hogyan vehették ki Iczignek az arczát, mikor éjjeli 12 és 1 óra közt történt szerintük az állítólagos cselekmény? És a tanuk azt vallották egyszerre és összehangzólag, hogy nagyon szép holdvilág volt. *Lányi Imre*, mint védő, odamellékelte a kalendáriumot, a melyből kitűnt, hogy teljes holdfogyta volt.

Icziget felmentették és Borechot hamis vád miatt, a tanukat pedig hamis eskü letétele miatt, megbüntették.

Egy másik eset: Egy özvegy asszonynak 17 kereszt életét lopták el a mezőről. *Fekésházy* esküdt, a ki a legügyesebb criminalisták egyike volt és nagy szorgalmat fejtett ki minden ilyen dolog kiderítésében, már két napon át nyomozta a dolgot és nem tudott nyomra akadni. Befordul véletlenül *Lányi Imre* a községházába s találkozik az esküdttel, a ki azt mondja neki:

— Képzelje el, uramöcsém, két napja itt állok és nem tudok ebben az ügyben düllőre jutni. Már minden csősz és szomszédot kihallgattam, még sem lehetett semmit kideríteni.

Lányi azt kérdezi erre:

— Hogyan műveltette az asszony a földjét?

— Felébe! — feleli reá Fekésházy esküdt.

— Ki volt a feles? — kérdi Lányi.

— Nemes Daróczy Mihály uram, a nagybátyja, igen gazdag ember.

— Ez vitte el a buzát is! — mondja Lányi.

— Azzal nem is tud öcsémuram olyan hamar elbánni, mert nemes ember. De lehetetlen is, hogy ilyen gazdag ember létére, azt a szegény özvegyet megkárosította volna, — jegyzi meg az esküdt.

— Már csak lásson, bátyám, utána, írja meg a citatoriumot, kézbesítse neki és délután hallgassa ki.

Fekésházy leült, megírta, hogy: »Ajánlom hivatalbeli szolgálatomat«, azután beleírta, hogy miért hivatja; megírta a címet: »Nemes, Nemzetes és Vitézlő Király-Daróczy Mihály Uram ő kegyelmének hivatalból adassék« és elvitte maga a Daróczy uram portájára, a kit nem találván odahaza, két tanu jelenlétében a kapura szegezte a citatoriát.

— Másnap délután megjelenik Király-Daróczy uram a községházában s hetykén kérdi:

— Mit kíván az esküdt úr tőlem?

— Hát, Daróczy uram, nem tud valamit arról a 17 keresztről, a mit a szegény sógorasszonyától elvittek?

— Mi közöm hozzá. Én bevitettem a magamét. A magáét ő tartozott volna hazavitetni. Egyebet nem tudok — mondja Daróczy.

Azt kérdi erre az esküdt:

— Hány kereszt élet járt azután Daróczy uramnak?

— Az idén nem volt valami igen jó termésünk. 121 kereszt volt.

— Hányat nyomtatott el Daróczy uram eddig?

— Hat keresztet elrugattunk kenyérre valónak; a többit asztagba hányattam.

— No hát akkor a többinek abban az asztagban kell lennie. Az esküdt emberek le fognak menni; az asztagot széthányják, kévéneként megszámlálják és majd kiderül, hogy mennyi van.

Erre Daróczy uram nagy zavarba esett.

— Hiszen ha éppen annyiban van, hadd jőjjenek, majd meglássuk.

Ezzel elindultak. Öt percz mulva Daróczy uram visszafordul és azt mondja:

— Tekintetes esküdt úr, ne gázoljuk el az életet. Megestem. Eb az anyját annak az asszonynak, rossz nyelve van. Összegázolta a feleségemet, engemet s az egész familiámat. Boszút akartam rajta állani, azért vittem el.

— Daróczy uram, így már szépen szól. Nem hányjuk szét az asztagot.

Ezzel vége volt a pernek.

— No, hát nem volt igazam? — mondta Lányi Imre Fekésházy esküdtnék.

Egy másik nevezetes esemény volt, hogy egy öreg, viselt embernek a juhásza elaludt s az egész nyáját — már május vége volt — a vetésben találta a gazda, midőn kiment. Felvesz egy fenyőfa darabot az alvó juhász mellől, felkölti azt s mikor ez feltápáskodik, reá akar egyet huzni a hátára. A juhász úgy kapja a fejét, hogy a vakszemén találta az ütés és azonnal meghalt. Az ember elment és feljelentette magát az esküdtnél, hogy ő milyen szerencsétlenül járt.

Az úriszéken tárgyalták ennek az embernek ügyét. *Lányi* felállította azt az ismeretes tételt, hogy

bűnt akarat nélkül elkövetni nem lehet. Annak a gazdaembernek nem volt szándékában azt a juhászt agyonütni. Az orvosi látlelet pedig azt mondja, hogy a fiú különben is nyavalyatörős lévén, agyveleje vizenyős volt s az ilyen embereknél a rázkódás nagyobb bajt és veszedelmet okoz. És hogy példával világítsa meg, hogy bűnt akarat nélkül elkövetni nem lehet, elmondott egy esetet. E szerint A. és X. egymás mellett állottak egy karfátlan hidon és nézték az árvíz által megsokasult habokat. A. elszédül s bele akar esni a vízbe és X-et megragadja és magával rántja a vízbe. A. úszni tud, megszabadul. X. nem tud úszni, beleful. Ergo világos, hogy A. X-et a vízbe ölte, de azért A-t még sem találták vétkesnek.

Ilyképpen szépen és bőven megvilágítván az esetet, a legfelsőbb törvényszék felmentette a gazdaembert az emberölés vádja alól s betudván neki büntetésül a vizsgálati fogságban szenvedett időt, szabadon bocsátotta.

Ezen időtől kezdve *Lányi Imrének* a híre és tisztessége nagy volt a megyében.

A régi megyei életben gyakori eset volt az, hogy fiatal, jeles és jellemes emberek igen gyorsan emelkedtek. Így történt például, hogy *Almássy Pál* és

Mailáth György 22 éves korukban már első alispánok voltak.

Lányival is történt. Mindjárt az első tisztujtás alkalmával csaknem általános többséggel választották meg a vármegye alispánjának. Rövid idő alatt meg is házasodott. Első felesége *Boronkay* Kata volt. Magyaros, de nem fényes háztartást vitt. Nagy tisztaság, rend uralkodott náluk, minden fény nélkül. A háziasszony 8 órakor teljesen felöltözve jelent meg a reggelinél — s ő volt az utolsó, ki a háznál lefeküdt. — Az alispán öt-hat patvaristát tartott, kiknek az élén egy expeditor állott.

Akkori időben egy igen gazdag árva fiatal embert, *Erdődy* Lászlót ajánlott a tutora *Lányinak*, hogy vegye magához patvariára. *Lányi* nagyon szívesen megcselekedte. A fiatal ember megjelent a házban s a mint praesentálta magát, azt mondja neki az alispán:

— Amice *Erdődy*, maga el fog menni *Kuróczky*hoz, a ki elő fogja adni magának a kötelességeit.

Erdődy elment *Kuróczky*hoz, a ki ezzel fogadta:

— Ocsémuram! A patvaristák között fel van osztva az asztalra való felügyelet, a gazdaságra való felügyelet és a cancelláriai munka. Minden nap az

asztalára fogom tenni a scripturisticumot, azt elvégzi, egyebekre pedig a maga módja szerint felügyel és erről a tekintetes alispán úrnak annak idejében mindig jelentést teszen.

Az első ebédnél feltűnt *Erdődynek*, hogy az alispán és alispánné finom montlisztból sült kenyeret evett, míg a többiek, a hat patvarista és az expeditor kétszeresből készült kenyérrel traktáltattak.

A hányszor *Kuróczky* öcsémnek szólította *Erdődyt*, ez mindig megrázta magát. Nem tetszett neki ez a címkezés, valamint az sem, midőn egy szombati napon azt mondta neki *Kuróczky*:

— No, öcsém, az asztalra való felügyelet a jövő héten önre kerül és a poharakat, a mikből az alispán és alispánné szoktak inni, ön fogja megtörölni és oda tenni.

Ez meg is történt, de *Erdődy oly ügyetlen volt, hogy törülés közben két nap alatt a két drága csehországi poharat eltörte.*

Ugyanezen alkalommal azt mondta *Erdődynek*, hogy menjen az alispánhoz és vegyen utasítást a gazdaság iránt. *Erdődy* tehát elment az alispánhoz, a ki így szólt hozzá:

— Ocsémuram, lovagoljon ki és nézzen szét a

gazdaságban. Azt hiszem, hogy a leghelyesebben fog cselekedni, ha a hordást mentül hamarább elrendeli, s a többiről és tapasztalatairól nekem, ha visszajövök, majd jelentést tesz.

Erdődy kiment, szétnézett a gazdaságban. Látta, hogy a keresztek igen rosszszul állanak, nincsenek jól lekötve; számba vette a kereszteket, körülnézte az udvart, látta, hogy szűk a hely, mert még minden széna kint volt s a sarju is szépnek mutatkozott. A helylyel tehát gazdálkodni kellett. Hazament és azt mondja az egyik gazdának, hogy menjen a faluba s mondja meg mindenkinek, akit előtalál, hogy minden keresztért öt krajczárt kapnak, ha hordani segítenek vasárnap délután, mert a keresztek nagyon rosszszul állanak, az idő pedig esőre áll. Erre másnap az egész falu megindult.

Erdődy az összes cselédséget és a béreseket a kazalra állította, maga pedig a kazal alól nézte és rakatta az asztagot, nagy figyelmet és szakértelmet tanúsítván, hogy az az alispánnak megelégedésére rakassék össze. A kévéket a torzsával kifelé rakták s lassan vonták össze a tetejét úgy, hogy csak egy sor buza volt a tetőn, a mely sajátképpen fedeléül szolgált az asztagnak.

Alig végezték el a munkát, a mint egyszer csak megérkezik az alispán. Csudálkozva néz a rengeteg asztagra s azt mondja Erdődynek:

— Öcsémuram, hol vette ezt a rengeteg asztagot?

— Kedves urambátyám, mi az alföldön ezt így szoktuk rakni.

— Nekem nem volt ennyi búzám. Még a rozssal együtt véve is alig kerül ki ilyen asztag.

— Kedves urambátyám, mindkettőt összerakattam, a tisztabuzát a rozsszal. Legalább ezután egy kenyérből eszünk.

Az alispán megcsóválta a fejét, de nem szólt; mert különben az asztag nagyon szépen volt rakva és egy nap alatt az összes termény be volt takarítva.

Ekképp quittelt Erdődy a kétszeresből sült kenyérrel, a melyet neki az ebédhez adtak.

Azonban ezzel Erdődy a gazdaságba rendet csinált. A szénát behordatta, még pedig, hogy 6 ökörral üresen ne járjanak, 3 boglyát rakatott két szekérre. Menet a faluból a trágyát kivitette s azt rögtön szétteríttette. Az elkésett ugarlást befejeztette. A malaczokat, midőn elfogyott a talló, szemre fogta. A birkákkal a feletetést elrendelte, szóval az egész

gazdaságba új életet öntött, mi az éles látásu alispán figyelmét ki nem kerülte.

Volt a háznál egy társalkodónő, a ki különben már 30 éves szépség volt és a kit fiatal korában két ulánustiszt is el akart venni, de családi viszonyok miatt mind a kétszer füstbe ment a házasság.

Erdődy a Szepességben nevelték egy lutheránus papnál, a kinek a felesége sveiczi leány volt és így a háznál francziául beszéltek. Nyolcz évig tanult ott *Erdődy* s úgy a franczia, mint a német nyelvet igen jól elsajátította. De erről a tudományáról nem szólt semmit, s így már hetekig hallgatta, midőn *Lui*z kisasszony a háziasszonynyal francziául beszélt, őt és társait bírálgatta.

Egy vasárnapi napon igen szép idő volt. Vendégeket vártak az alispánnál. *Lui*z kisasszony már az ebédhez készen, egészen parádésan fel volt öltözve, a mikor *Erdődy* egyszerre megszólítja:

— *Lui*z kisasszony, annak a szép kis tengeri nyulnak, a melyet úgy szeret, három gyönyörű kis fia van.

*Lui*z kisasszony nem szólt semmit, hanem egyenesen az istálló felé tartott.

— De nem ott vannak a nyulak, hanem a disznóólban; ott fiadzott meg a tengeri nyul.

És ezzel oda kísérté *Luiz* kisasszonyt a disznóólhoz. Ismeretes dolog, hogy a disznóólban nyáron nem levén sertések, abban a bolhák rengeteg módon elszaporodnak. *Luiz* kisasszony vagy öt perczig gyönyörködik ott a kis nyulakban.

Ebéd alatt *Erdödy* folytonosan szemmel tartotta *Luiz* kisasszonyt, a ki szüntelen rángatódzott. Nem tudta, hogy mi lelte, az ezer, meg ezer bolha csiklandozta. Ekkor odaság *Kuróczkynak Erdödy*:

— No, ma elégtételt vettem *Luiz* kisasszonyon a sok birálgatásért. Nézze csak, hogy rángatódzik a bolhák miatt.

Még csak *Kuróczky* volt hátra, a kinek *Erdödy* egyért-másért szintén adósa volt.

Karácsony után disznót öltek és városi szokás szerint nem pörkölték meg, hanem egy nagy teknőben koppasztották. A patvaristák egy nagy szobában laktak együtt. Ezen nagy szoba mellett volt egy kis szoba, mely az expeditoré volt. De ebben a kis szobában nem volt kemencze, mert nem volt kéménye, hanem a patvaristák szobájából kapta a meleget.

Kuróczky expeditornak az volt a szokása tél

idején, hogy mikor este a lefekvésre levetkőzött, egy darabig a patvaristák kemenczénél melengette magát, s úgy szaladt onnan az ágyába. Erdődy tudván az expeditornak ezt a szokását, mikor a teknőt kimosták, azt mondja az udvaron álló két embernek:

— Hozzátok be nekem ezt a teknőt tele vízzel a szobába és segítsetek. Majd kaptok jó borraivalót!

— Azok beviszik a teknőt, Erdődy kiveszi az expeditor ágyából az ágyneműt, a helyett betéteti a vízzel teli teknőt, beteríti lepedővel, előbb négy darab náddal azt felpóczolja s a paplant is reáteszi, a hogy szokásban volt. Este vacsora után Erdődy alig várta, hogy az expeditor levetkőzzék és szokása szerint magát a kemenczénél melengesse. Úgy is történt, az expeditor nem mulasztotta el ezt a kedvencz szokását, s Erdődy még szóval tartotta ott a kandalló előtt. Mikor már jól megmelegedett, eliramlott. Átugrik és belehasal a teknő vízbe.

Kuróczky mindjárt tudta, hogy ez az *Erdődy* műve. Szidta is kegyetlenül, de mit tehetett mást. Másnap az alispán elé került a dolog, a ki azután tréfával ütötte el azt, az egész háznép kaczagása közepette.

Ebben az időtájban természetben szolgáltatták ki a marhát a kincstár részére, a hadsereg számára. A kik a marhákat beszolgáltatták, azoknak arról nyugtát adtak és azt betudták adójukba. Mindenki tudta, hogy az alispán minő gondot fordított a dicalis conscriptiókra, a melyek alapján régen az adót a megyékben kiszabták. Mindenki tudta, hogy milyen gondos és milyen jóakarója a népnek, azért mindenki megbizott az ő becsüjében és így minden nehézség nélkül összehajtottak egypár száz darab marhát. *Erdődyt* a tábornok, a ki az élelmezést kezelte, igen megszerette, mert ügyesen forgolódott körülötte. A mint kedvtelve nézi az összehajtott marhákat, melyek igen jó erőben látszottak lenni, azt mondja Erdődynek, a ki őt kísérte, hogy ezekkel a marhákkal meg van elégedve.

— Hej pedig, tábornok úr, magát nagyon lefőzték.

— Hogy — hogy?

— Hiszen csupa vén marha!

— Nem lehet az!

— Tessék megnézni; felül egyiknek sincs foga.

A tábornok nagyon jól értett a lovakhoz, de nem ismerte a marhákat. Megnézi egyiknek a száját,

azután sorba nézi valamennyit, s csakugyan felül egyiknek sem volt foga. Erre roppant indignációval rohan fel az alispánhoz:

— Már engedelmet kérek alispán úr, de nem vártam volna öntől, hogy a hadsereg számára csupavén marhát hajtat össze.

— Nagyon csalódik tábornok úr, hiszen mind tinó-marha, három-négy éves.

— Hogyan mondhat ilyent? Most néztem meg, egynek sincs felül foga!

— Hát a tábornok úr nem tudja, hogy a marhának nincsen felül foga?

— Nem!

— No akkor az a gaz *Erdődy* szedte reá a tábornok urat.

Erdődy az nap nem mutatta magát az asztalnál.

Minthogy *Erdődy* sokat éjszakázott és ivott, ha az alispánnal utazott, a kocsiban mindig aludt. Az alispán egyszer kilökte a kocsiból az *Erdődy* kardját s azt mondta neki: »hogy keljen fel, mert *kiesett a kardja*.« *Erdődy* felébredvén, kiszállott a kocsiból, visszament gyalog addig a helyig, míg a kardját megtalálta. Az nap többet a kocsiban nem aludt.

Egy nap bejön a huszár s a kézikufferjét s a

kardokat előkészíti s azt mondja Erdődynek: »Tekintetes úrfi, tessék készülni, megyünk a székvárosba Sedriára.« S azzal felveszi az egyik kuffert, kiviszi az udvarba s a kocsira felsrőfolja.

Ezalatt Erdődy az ő posztószél tokban lévő aczél kardját általteszi az alispán szarvasbőr kardtokjába s az alispán ezüst kardját átteszi a maga kardtokjába — s eltávozik a szobából.

A huszár bejön, felveszi a két kardot s a posztószélből készült kardtokot a hintóban balra, — a bőrtokos kardot jobbra helyezi el, *miként a kocsiban gazdáik ülni szoktak.*

Alig haladtak el, ki a falun, Erdődy már horkolt. Az alispán lassan oda nyul mellé, kiveszi a kardot és kilöki. Jól elhaladtak már, mikor felébresztette Erdődyt: »Keljen fel, ismét kiesett a kardja.« — Erdődy álmosan azt feleli: »Áldja meg az isten azt a kardot«, ő nem kutyaol többet érette. Ezzel a dolog befejeztetett.

Midőn a városba értek, az alispán felvette a magyar ruhát s a huszár kivette a bőrtokból a kardot, látták, hogy az alispán a saját kardját lökte ki. »A kis gazember újra rászedett«, — szólt boszúsan az alispán — ezzel vége volt a kard történetének.

II.

Egy napon az a hír terjedt el, hogy a megye határszélén az éjjel rettenetes gyilkosság és rablás történt. N. N. grófnak uradalmi tiszttartója 12 ezer forintot kapott egy bécsi kereskedőháztól a jövő évi összes gyapjútermés előlegéül és azon a napon, midőn a kereskedő a pénzt lefizette, a tiszttartót meggyilkolták és a 12 ezer forintot elrabolták.

Lányi nagy gondolkozóba esett. Hivatja *Fekés-házy* esküdtet és a persecutor-hadnagyot s azt mondja:

— Esküdt uram! Mikor ma jöttem, két mért-földnyire a várostól egy rossz hírben álló csicseri cigányt találtam, egészen tiszta ruhába öltözve. Ma péntek van. Nagyon szokatlan dolog, hogy a cigány pénteki napon tisztát vegyen. Ez valahol az éjszaka vagy verekedett, vagy őt verték meg és véres ruhájának kellett lenni, azért öltözött tisztába. Menjen rögtön az esküdt úr, vizsgálja meg a csicseri cigány kunyhóját, kutassa ki a ruhákat, hallgassa ki a feleségét és hozza el Ungvárra!

Ezzel a persecutor-hadnagyot a központi szolgál-

biróért küldte. Mikor megérkezett a szolgabíró, azt mondja neki az alispán:

— Szolgabíró úr kimegy a tett helyére, nagy gonddal megszemlél minden körülményt, mely szemébe ötlík. Különös gondot fordítson arra, hogyan tudtak bejutni a tiszttartó szobájába — a melynek ablakán rostély van — és hogyan feszítették ki azt. Mindazokat, a kiknek kihallgatását szükségesnek találja, hallgassa ki. A persecutor-hadnagyot négy emberrel segítségére rendelem és nekem holnap reggel jelentést tegyen. Mielőtt azonban a szolgabíró úr elindúlna, a persecutor-hadnagy menjen ki szekéren emberek nélkül, az országúton szembe fogja kapni azt a csicseri cigányt, a ki egészen tiszta fehér ruhába van öltözve. Ne szóljon semmit, de mikor jól elhaladt, kísérje távolról és addig, míg megtudja, hova megy és folytonosan szemmel tartsa!

Ez idő szerint az alispán, a szolgabíró, az esküdt, törvénykezési és politikai tisztviselők voltak együttesen. A tekintély, melyet ennek folytán élveztek, a törvénykezés javára is szolgált. A vizsgálatokat rendszeren a helyszínén tartották s a helyszínén szolgáltatnak rögtöni igazságot, nagy előnyére és gyorsaságára az igazságszolgáltatásnak.

A persecutor-hadnagynak nem kellett sokáig mennie. Félmértföldnyire a várostól megtalálta a kérdéses cigányt. A cigány bement egy faluvégén levő csapszékbe és ott elkezdett mulatni.

A persecutor-hadnagy kint maradt. A korcsmásrósné és egy takaros menyecske hol ki, hol bement a korcsmába, egészen gyanútlanul. Azt mondja neki a persecutor-hadnagy:

— Kati! Vigyázz arra a cigányra! Te ügyes asszony vagy. Megjutalmazlak. Csikard ki tőle, hogy van-e nála pénz!

— Bízsa reám, hadnagy uram, majd elvégezem én!

A menyecske gyakran megfordult a korcsmában. Mikor a cigány már egy kissé a bortól nekihevült, ölelgetni kezdte a menyecskét. Ez hátrafordult

— Menjen maga! Kell is maga nekem. Nincsen magának pénze!

A cigány egyszerre felegyenesedik s azt mondja:

— Kati! Ha neked csak pénz kell! . . .

Ezzel belenyúl a tüszőjébe és kivesz onnan egy százast.

— Ez mind a tied, Kati, ha engem szeretni tudsz!

A persecutor-hadnagy, a ki az ablakon nézte a

dolgot, ekkor bemegy, a cigányt megfogja, megvizsgálja és hatezer forintot talál a tüszőjében.

Már a fele pénz megvolt. Az egyik tettes is megvolt. Egy óra múlva jelentést tesz a persecutor-hadnagy az alispánnak, hogy itt a cigány és hogy mit találtak nála.

A szolgabíró kiment a tett helyére, megvizsgálta a szobát. Láttá, hogy az üvegtáblák gyémánttal voltak kivágva és az ablak táján semmi üvegdarab nem hevert. Láttá, hogy a rostély sorban mind a tövénél volt lereszelve és az egész rostély szépen ki volt emelve. A szolgabíró mindjárt meggyőződött arról, hogy csak valami üveges lehetett az ablak kiszedője, a kinek ehhez a művelethez szerszáma van. A szomszéd faluk közül csak Csicszerben volt egy ilyen üveges zsidó, ott, a hol a cigány is lakott. A szolgabíró tehát leírván a színhelyen látottakat, egyenesen Csicserbe ment és előveszi a cigánynét. Ott találta már *Fekésházy* esküdtet.

— Megvan a véres ruha — mondja ez — a cigányasszony azt mondja, hogy összetörték az urát a verekezésben, azért véres a ruhája.

— Nincsen annak a kutyának semmi baja. De elég az, hogy megvan — mondja a szolgabíró.

— Most menjünk, esküdt úr, az üveges zsidóhoz.

Az üveges zsidót előveszi az egyik szobában az esküdt, a cselédszobában pedig a zsidónét a szolgabíró. Vallatják őket, leírják a vallomásokat s mindkettőt elkülönítve, a faluházához vitetik, külön elzáratják és összehasonlítják a vallomások ellentétességeit. Előfogják megint a zsidóasszonyt, hogy hazudott, mert az ura egészen mást vallott. Egy kissé reá riasztanak az asszonyra, a ki végre megvallja, hogy a mestergerendában van a pénz. A cigány és az üveges zsidó megosztottak a pénzen.

A törvényszék nagy gyorsasággal tárgyalta az ügyet. Az alispán felírt Bécsbe, a hol a két fiatal gróf gyászolta nem régen elhalt édes atyját, hogy jőjjenek le, mert a dolog siettetése végett kíváncsi volna, hogy ne Bécsben hallgassák ki őket hatósági megkeresés útján, hanem a helyszínen. És mivel reméli, hogy néhány nap múlva a pénzt átadhatja, jobban szeretné azt egyenesen a tulajdonosoknak átadni, mint hatósági úton megküldeni.

A két fiatal gróf megérkezett Bécsből. Igen rosszúl beszéltek magyarul, bár a nyelvet teljesen értették. Meglátszott rajtuk, hogy idegen nyelvű társaságban és környezetben éltek s hogy nem volt alkal-

muk magukat a magyar nyelvben gyakorolni. Az alispán azt mondta a fiatal grófoknak, hogy tekintsék házáat a magukénak. Holnap kihallgatja őket és valószínűleg öt-hat nap múlva elmehetnek. Addig időznek ott. *Erdödyt* felkérte, hogy legyen a grófok mellett, menjen velük vadászni-agarászni, hogy az idő teljék.

A két fiatal gróf kihallgatása Fekésházy esküdtre bízott, ki vacsoránál a két gróf közt ülven, őket, a nélkül, hogy tudták volna, beszéd közben kihallgatta. Vacsora után a kihallgatást, jelentése mellett, benyújtotta az alispánnak. Az alispán írásba berendelte a grófokat a sedriára authenticatióra.

A grófok előtt felolvassák a vallomásaikat s kéri, hogy tegyék le a hitet.

A két gróf csodálkozik s azt feleli, hogy a dolog szószerint igaz, de őket soha sem hallgatta ki senki.

Ekkor előáll Fekésházy és elmondja, hogy »nem igen szerény hivatalos szobám van, nem akartam oda fárasztani a grófokat, de a tekintetes alispán úr reám parancsolt, hogy gyorsan járjak el. Kihallgattam tehát a grófokat a vacsoránál. Vacsora után megírtam a jelentést s berendeltem önöket az authenticatióra.

Most tegyék le az esküt.« A grófok letették, le is tehettek bona fide az esküt.

Akkor nem tartották magukat a formákhoz az emberek, de meg volt adva a lényege azért mindennek.

Erdődyvel az ungvári kincstári uradalmakba mentek vadászni. Igen szerencsésen vadásztak s nagyszerű ellátásban részesültek. Az alispán 10 éves szednyei bort küldött utánuk, a melyből bármennyit ittak, a legkisebb változást sem érezték magukon. Három napi vadászat után lejöttek és akkor agarászathoz fogtak. Ez a mulatság ismeretlen volt előttük. Folytonosan Bécsben nevelkedtek és leginkább anyjuknak csehországi birtokain időztek. Az alispánnak volt egy igen finom poroszka-lova, *Erdődynek* hasonlóképen másik hátas lova. Ezt a két gróf alá adták, *Erdődy* pedig felült a huszár hátas lovára, vivén magával két híres agarat és mint Szikszay Dániel megírta, el lehetett róluk mondani, hogy:

»Egymást váltá fel ugar, vetés, pallag,
Egy agarászcsapat kedélyesen ballag.«

Nagyszerű fénylő novemberi nap volt, a milyen csak Magyarországon szokott lenni.

Az első előnye az volt a mai agarászatnak, hogy már minden be lévén takarítva, a nyúl száguldásának, üzésének nem állott útjában semmi. Nem volt bokor, sem vetés, hova a nyúl menekülhetett volna.

A jó mezőn a nyúl megerősödött s nem volt könnyű elfogni.

A mint kiérték, felugrott egy erős füles — hajrá, a két agár utánna. A két grófot elkapták lovaik s egyszerre nyargalva indultak a nyúl után. Ha a grófok nem lettek volna oly jó lovasok, ott maradhattak volna mindketten a földön.

Pompás futam volt. A két agár beérte a nyulat. Egyik fellökte, csak úgy porzott, a másik visszavágta. De a nyúl újra lábra kapott, neki nyúlt — a két agár utána, Erdődy nyomukba. »Hajrá Fecske, hajrá Lepke!« szorította. A grófok szinte utána. Egy teljes félórai futás után sikerült a hatalmas agaraknak a nyulat elfogni. Erdődy a nyulat az egyik gróf nyergére köttette fel s diadallal tértek haza, miután még ezenkívül két nyulat fogtak.

Ezt a nagyszerű férfias mulatságot nagyon megszerették a fiatal grófok. *Boronkay Kata* asszony magyar konyháján igen jóízűen ettek és *Luiz* kisaszony finom társaságában, a háziasszony nagyművelt-

ségű körében, a legvidámabb francia és német társalgás mellett töltötték idejüket. Csak ekkor sült ki hogy *Erdődy* francziául is nagyon jól beszél és mikor *Luiz* kisasszony odamondja Erdődynek:

— Maga még ehhez is tud?

Erdődy visszafelelte:

— Én már régen hallgatom a maga pikáns megjegyzéseit, a melyeket reám tett.

Midőn a grófok távozni készültek és búcsúzni akartak a háziasszonytól, hogy holnap már elmennek mert — mint hallják — a törvényszék már elítélte a bűnösöket és pénzüket is megkaphatják, erre azt mondta a háziasszony:

— Ha már eddig itt mulattak a grófok, megmondhatom, hogy az én születésem napja holnap van. Maradjanak még egy napig, töltsék e napot házamnál,

A két fiatal gróf igen jól érezvén magát s köteles figyelemmel tartozván a háziasszony iránt, a ki őket nyolcz napon át annyi gondossággal látta el, ott maradt.

Csaknem az egész vármegye ott volt az alispánné születésnapjára. A jó magyar zenéhez még egy más-nemű ritka élvezet is járult, a miről a grófoknak eddig fogalmuk sem volt.

Boronkay Kata ugyanis, mint bőkezű kálvinista asszony, a pataki diákokat, a kik supplicatióra jártak, mindig bőkezűleg szokta megajándékozni. A pataki kántus feje, Sági István uram, egy pünkösdi ünnepre menvén, meghűtötte magát a gyaloglás közben és az alispán házában megbetegedett. Itt a legnagyobb gondossággal és figyelemmel ápolták. Sági István tudván az alispánné születésnapját, megkérte kántusbeli pajtásait, hogy tisztelegjenek vele az alispánnénál.

Magyarországon is, mint másutt, minden korak megvoltak a maga költői. Abban a korban *Kölcsey* tűnt fel, mint üstökös, a ki Szatmár-vármegyében születvén, verseit a Kölcsey-családnak bihar-megyei Álmosdon lakó tagjainál töltött ideje alatt írta. Más részét Csekén, a legkevesebbet Kölcshén. *Kölcseynek* sajátos tömör irálya, valódi magyar zamatú gondolkozása elragadta akkor az egész országot. Hogy ne említsünk többet, mint politikus egy sorban kifejezte egész reform-nézetét, midőn ezt írta:

— »Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül.« —

Mária Teréziáról egy rövid ódát írván, azt így végzi:

. a magyar,

»Halni rohan, küzd, győz s Mária védve vagyon.« —

E néhány szó elénk idézi az egész hét éves háborút s annak minden dicsőségét, midőn *Bakonyi*, *Mecséry*, később *Simonyi* közkatonákból ezredesekké és bárókká lettek. Midőn *Nagy Friderik* kivitte egész hadseregét az osztrákok ellen, *Hadik* négy lovas ezreddel, erős 36 órai ügetés után, elfoglalta Berlint.

III.

De legmeglepőbb Kölceynek Nagy-Károlyból 1832. október 15-én egy tisztújítás alatt írt rövid verse, melyben az akkori magyar alkotmányt egy pár strófával megdicsérte:

»Miért sereglesz hű nemesség?

Mért e víg indulat?

Ünnep ez tán, melyre kebled

Édes lángra gyulad?

Vándor, a volt tiszti karnak

Virrad búcsúnapja,

És kormányát a szabad nép

Még ma másnak adja.«

Azon este, mikor a pataki diákok megérkeztek,

előbb rövid verseket daloltak. A mikor ez a strófa elhangzott:

»Hervadsz, hervadsz
Szerelem rózsája!
Nem kell nékem
Remény violája;
Ujjaim csak
Nefelegtset szednek,
Bús estvéjén
Bús emlékezetnek . . .«

mindenki meghatottan hallgatott és *Luiz* kisasszony szeméből egy könny cseppent ki.

Ezen dal elvégezte után *Sápi* uram, cantus-praeses kérte, engedjék meg, hogy ő, mint a Kölcsey-kör elnöke és pajtásai egyet-mást elszavalhassanak. Nagy örömmel fogadta ezt az egész társaság és *Sápi* uram felszólalt:

— Domine *Ecsedy*! Szavalja el nekünk a »Vanitatum vanitas«-t!

Ecsedy uram előlépett, meglehetősen keresetlen külsővel, kinőtt nadrágban, kinőtt kabátban, melynek ujjáiból hosszas keze feltűnően kilátszott; de igen szép hangon, igen érthetően kezdte el szavalni:

»Itt az írás, forgassátok
Érett észszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok,
Mit tanít bölcs Salamon.«

Nincs szándékunkban a szép költeményt egészen közölni. A philosophnak ideáit emeljük csak ki. Azt mondja a költő a többi közt:

»Mátyás dicső csatározási,
Napoleon hódítási,
S waterlooi diadal:
Mind csak kakasviadal.

— — — — —
Demosthen dörgő nyelvével
Szitkozódó halkufár;
Xenophon mézbeszédével
Rokka közt mesére vár;
Pindár égi szárnyalása
Forró hideg dadogása;
S Phidias a mit farag,
Berovátkolt kődarab.«

Most a költő magára tér át s azt mondja:

»Vársz hírt s halhatatlanságot?

Illat az, mely tölt virágot,
És a rózsát, ha elhull,
Még egy perczzel éli túl.

Hát ne gondolj e világgal,
Bölcs az, mindent ki megvet,
Sorssal, virtussal, nagysággal

Tudományt, hírt s életet.
Légy, mint szikla, rendületlen,
Tompá, nyugodt, érezetlen,
S kedv emel, vagy bú temet,
Szépnek s rútnek húnyj szemet.«

A két bécsi gróf csudálkozással hallgatta a szép menetű verset. Nekik fogalmuk sem volt ezen irodalmi mozgalmakról. Ott Bécsben azt mondták nekik, hogy Magyarország műveletlen, elhagyatott ország. Igaz is volt. Az volt. Akkor csak egy hírlap jelent meg, a *Helmezy »Társalkodó«*-ja hetenként egyszer. A posta hetenként egyszer, néhol kétszer járt és *Kölcseynek* versei épp olyan zajt ütöttek, mint egykor *Berzsenyié*, *Kisfaludyé*, *Kazinczyé*. És különös szerencséje a magyar nemzetnek, hogy azután megint támadt egy *Vörösmarty*, *Petőfi* és *Arany*. A politikában is úgy tűntek fel egymás után a nagy férfiak, *Nagy Pál*, *Kölcsey*, *Beöthy*, *Kossuth*, *Deák* alakjaiban. *Kölcsey* abban felülmúlta a többi magyar költőket, hogy egyébként is hatalmas liberator, országos orator és publicista volt.

De *Kölcseynek* mindenen felett kitűnőek valának azon költeményei, a melyekben a magyar nők erényeit és a magyar vitézséget dicsérte. Ilyen volt

egyik a »Vérmenyekző«, másik a Dobozyról írt balladája.

A vérmenyekzőben leírja a török dúlásait. Hogyan lepi az meg egy násznép multságát. Hogy öli meg a vőlegényt, elrabolni akarván a szép menyasszonyt. Hasszán pasa, midőn látja, hogy a megölt vőlegénynek a kardját azután a menyasszony, Lila veszi fel, felkiált:

»Jer, leánya, mit művelsz ?

Vágyaidnak nem lesz gátja,

Kényt s szerelmet nálam lelsz.

Kard csak a búsult vitéznek,

Téged engesztelve néznek,

Kelvén érzeményei,

A bajnok lángszemei.

Jer velünk a büszke ménen,

Váram gazdag, keblem hő ;

Jer s derülj a jobb reményen,

Mely egedre most feljő.«

De visszafelel a hölgy :

»Menj, eredj a büszke ménen,

Várad zsákmány, kebled düh ;

Nincs remény : a vérösvényen

Nem kél virág, nem kél fű.
Győzelmedre átok hulljon,
Kerted tüskével virúljon
S árnyékába hogyha mégy,
Kínjutalmat bőven végy!

Szóla s hallgat és intézi
Hómellének hű vasát;
A török dobbanva nézi
A hős lány mozdulatát.«

Midőn ezt is elszavalták, *Sápi* uram maga állott ki s kérte, engedjék meg, hogy »*Dobozi*«-t meg ő szavalhassa el. *Sápi* úr fekete kabátban szép és férfias alak volt.

Dobozi a legszebb magyar balladák egyike volt akkoriban. *Sápi* uram különös figyelemmel, gyönyörű eloquentiával, minden modorosság nélkül szavalt. A költő történetét abból az időből veszi, mikor a tatárok gazdálkodtak Magyarországon. A menekülni akaró *Dobozit*, a ki nejét lovára ültette, üldözőbe veszik a tatárok s a költő így fejezi ki magát:

»Omló tajtékban fürödvén,
Nyargal, száguld a büszke mén,
S villámlásként gyors lába
Szikrákat hány futtába.«

Később fordulat áll be :

»Száll fáradás inaiba
S pihegve jár a paripa,
Lassan lobog serénye ;
Hal a lovag reménye.«

S midőn már közel voltak a tatárok, a nő kéri férjét, hogy szúrja le őt, mert csak a halálba lehet menekülni s így szól hozzá :

»Irigylem férfi létedet,
Irigy vagyok sorsodra ;
Fenhordozván fegyveredet,
Boszúlva dőlsz sirodra,
Én térden nem tehetve mást,
Koldúlok tőled egy csapást,
Aadtam szívet, szerelmet :
Adj meg csak egy kérelmet !«

És Dobozi :

» . . . elfordúl s felöleli
Nyögő nejét karjába,
És hű vasát megszenteli,
Merítvén oldalába ;
És rontván a vad nép közé,
Ád s vesz halált mindenfelé,
S omolván drága vére,
Hölgyének rogy testére.«

A meghatottság kifejezése ült mindenkinek arcán. De leginkább meg volt hatva a két fiatal gróf. Általában ők nem is tudtak eddig arról semmit, hogy ily szép költeményei vannak a magyarnak. A szavalás, szép előadás és összhangzatos ének pedig meglepte őket. De egészen új volt előttük a modor is, a melylyel az éneket és verseket előadták. Mint néhol a kálvinista templomokban szokás volt, hogy a kántor a verset előbb elmondja s utána énekli azután az egész közönség, úgy tettek a diákok is. Egy fiatal, csengő hangú fiú, a ki a discantot énekelte, minden verset előbb elmondott, a kántus azután gyönyörű összhanggal énekelt. Így énekelték a Kölcsey himnuszát s midőn arra a versre került a sor, hogy:

— »Szánd meg isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bélsors a kit régen tép,
Hozz rá vig esztendőt,
Meggünhődte már e nép
A múltat s jövődöt!« —

akkor azt már nemcsak a Kántus, hanem az egész úri közönség, asszonya-férfia, mind együtt énekelt a Kántussal.

A két grófot eddig nem ismert, szokatlan érzés fogta el. Nem tudták mire magyarázni a bűvöletet; pedig a magyar szív dobogott fel a német hüvelyben.

Kis szünet után egy más dalt kezdtek. Zrinyi dalát:

— »Itt van a hon, ah, nem mint a régi:

Pusztaságban nyúlnak el vidéki,

Többé nem győzelmek honja már;

Elhamvadt a magzat hő szerelme,

Nincs magasra vívó szenvedelme,

Jégkebelben fásúlt szívet zár.

Vándor, állj meg! kores volt anyja vére,

Más faj állott a kihúnyt helyére,

Gyöngé fővel, romlott, szívtelen;

A dicső nép, mely tanult izzadni

S izzadás közt hősi bért aratni,

Névben él csak, többé nincs jelen!

A két grófnak kicsordultak a könnyük szemeikből, reá borultak *Erdődyre* s azt mondták neki:

— Te Laczi! Gyere hozzánk. Mi nem hagyjuk el többé hazánkat. Tanúlj velünk és taníts bennünket magyarokká lenni!

Ilyen volt az ébredés kezdete és korszaka!

Egy pár évvel a történetek után *Boronkay* Kata meghalt. Lányi alispánból Ung-megye főispánja lett, másodszor házasodott és elvette gróf *Csúky* Máriát.

Főispáni beiktatása igen fényes volt. Úri, köznemesi bandériumok s a szomszéd megyék küldött-ségei üdvözölték. Az ung-megyei családok, Bernáthok, Budayak, Csicseriek, Feketék, Oroszék, Pribékék, Tordayak, Gulácsiak, Kendék, Kandók, báró Vétsey, gróf Török, gróf Sztárayak, gróf Buttlerek számos tagjai üdvözölték az új főispánt.

1840-től 1860-ig.

— Apróbb-nagyobb politikai és társadalmi események. —

I.

P. Szathmáry Károly barátom nem régiben azt a kérdést intézte hozzám, hogy miért nem írom meg a 48-as években kezdett és folytatott, máramaros-megyei szabadelvű mozgalmakat. Akkoriban már magam is hűséges napszámosa voltam a szabadelvű pártnak. Számos rokonom, barátaim, testvéreim is részei voltak a mozgalomnak s így némi tartózkodással fogok a tollhoz, nehogy érdekltséggel vádolhassanak. Azonban, mert az ott fejlett mozgalom egyuttal közérdekű is és mert világot vet az akkor majd minden megyében megindult szabadelvű mozgalmakra, megkísérlem a negyvenes évek egyes momentumait előadni, azután a 48-iki vívmányokat és reményteljes napokat leírni; végre át fogok térni az azt követő szomorú abszolút korszakra és annak számos kormányzati cselekményére.

Nem szándékom históriát írni, nem szándékozom még csak korrajzot sem megkísérteni, mert az idő olyan, a melyet a historicusok még nem ölelhettek fel, melyet a mostani élő nemzedék nem ismer, s melyet az öregeknek csak ritkuló, kihaló sorai ismernek csak; de mégis lesz talán vázlataimban valami, a mi az olvasó közönséget érdekli és figyelmét megérdemli.

Az akkori időben a törvényesen megszavazott hadjutalékon kívül, a magyar ezredek kiegészítése toborzás útján folyt. Máramaros-Szigeten a Don Miguel gyalog-ezrednek volt egy szakasza, mely a verbunkot csinálta és a depót őrizte. Ezen verbunkosok hetenkint a heti vásárokon, fényes huszár egyenruhában, csákóval, patrontással, sarkantyus csizmában végig tánczolták a várost, és verbuválták gyöngy-életre a fiatalságot, adván a belépőnek 20 magyar forint felpénzt tallérokban. Amint egyszer fejére csapták a legénynek a csákót, azonnal assentálták is.

Egy izben, mialatt ezek a verbunkos huszárok szépen tánczoltak, három kis leánygyermek (igen tisztán, csinosan öltözve) az árnyékban, egyik épület alatt szintén tánczra kerekedett. Ez a három kis gyermek Prielle Cornélia és két testvére volt. Ki

hitte volna akkor, hogy ezekből a gyermekekből később a színészet ragyogó csillagai fognak válni. Ha akkor már értették volna a kis ártatlanok, hogy azok a huszárok miket danolnak, bizonyára elszaladtak volna.

Ez időtájban Máramaros éppen megyei tisztújításra készült. A megye minden pártárnyalata mozgásba jött. Elvi kérdések nem igen forogtak fenn, mert a megye igen nagy többsége, Asztalos Pál vezérlete alatt, a szabadelvű párthoz tartozott. Voltak ugyan a pártok közt igen tetemes differentiák, azonban ezek mind személyes természetűek volának.

A választások előtt már ezek is annyira elsimultak, hogy egy általános megállapodás jött létre. Nehogy a pártok egymást ok nélkül öröljék, megállapodtak abban, miszerint első alispánná Csebi Pogány Károlyt, második alispánná Apsai Mihályi Gábort választják meg, főszolgabírónak a kaszói járásban Jurka Jánost, a felső-járásban Szaploczai Szaploneczay Józsefet, a szigeti járásban Sajói Máán Józsefet, az alsó-járásban Asztalos Pált, és a Verhovinán Csebi Pogány Albertet jelölték ki.

Két ifjú embernek olvasták fel akkor ügyvédi oklevelét: az egyik volt Tétsoi Móricz Samu, a másik

Váradí Károly, — M. S.-t mindjárt megválasztották alszolgabírónak, V. K.-t esküdtnek.

Mielőtt e tisztujítás megejtetett volna, mint szokott lenni, számos conferentia előzte meg a közgyűlést. E conferentiák egyike alkalmával érkezett meg a két fiatal ember Budapestről diplomájával.

A királyi vendégfogadóban este számosan gyűltek össze. Ott volt az öt candidatus szolgabírón kívül, a megyének majd minden előkelőbbje, kik egy hosszú asztalnál foglaltak helyet. A másik asztalnál Sziget városának előkelő polgárai ültek: Pusztai fűszerkereskedő, Emsz Károly pékmester, Beier József kötélverő, Todorovits huszti fakereskedő — alias Togyu — és egy öreg, erős vonásu alacsony ember, a kit akkor Croesusnak tartottak. Ez Weis szatmári kereskedő volt, a ki nagy mennyiségű sónak szállítását vállalta el Szigetről az alföldre. A baj csak az volt, hogy a mulató társaságot zene nem vidíthatta, mert a szemben levő nemesi nagy vendéglőben csizmadia-bál volt, s mind a két banda le volt foglalva. Egyik a teremben játszott, másik az ebédlőben. A két fiatal ember, korához méltó illedelemmel az asztal legvégén foglalt helyet.

Egyszerre csak felállott A. Pál, ki akkor, mint

említettük, az ellenzék vezére volt, s poharat emelt a két nagyreményű fiatal emberre és felszólította őket, hogy ezután mint érett emberek, legyenek per-tu mindnyájukkal, a kik annál az asztalnál ültek. Erre nagy éljenzés következett. A fiatal emberekkel mindenki koczintott és a barátság meg lett pecsételve.

Ekkor felállt az egyik fiatal ember M. S., poharat vett kezébe és igen érthető, csengő hangon megköszönte azt a megtiszteltetést, a melyben barátai őt részesíték. Többek közt ezt mondá:

»Hogy Magyarország nagy és valódi szabad ország lehessen, össze kell olvadnia a népnek a nemességgel, az alkotmányos szabadság és a társadalmi élet útján. Itt a másik asztalnál most is elkülönülve ülnek a polgárok; pedig mondhatom, mind, mind tiszteletre méltó és érdemes emberek. Itt van például Weis úr, a kinek vállalkozásai után nagy földbirtoka és kereskedése van. Itt van például P. G. barátom füszerkereskedő, mellette a pékmester, a kötélverő és a fakereskedő, mind szorgalmas, tisztességes, illedelmes, becsületes emberek. Nálunk nincsenek pénzintézetek; ha megszorulnak, egymást segítik: irás, contractus, váltó nélkül kölcsönöznek és nem volt eset reá, hogy ígéretüket, szavukat egymással szemben

meg ne tartották volna. Én ezen tisztességes polgárokért emelem poharamat.«

Erre általános helyeslés tört ki. A fiatal emberhez mentek a tisztességes polgárok és mind koczintottak vele. Azonban a fiatal ember azt mondá:

»Engedelmet kérek, uraim, nem végeztem; még van egy. Ott ül a sarokban Kornfeld seborvos, ki nemcsak lelkiismeretes, de jeles orvos is és széles olvasottságánál fogva a műveltség valódi terjesztője. Ennek daczára lenézik őt, mert zsidó. Hazánk legbutább népének is vannak polgári jogai, de a zsidók itt csak türtek, toleráltak. Kilökték őket az emberiség kötelekeiből, kilökték a társadalomból és oly pályára szorították, hol a keresztények legműveltjeinek is a legnagyobb erkölcsi erővel kell birnia, hogy vissza tudják magukat tartani az általános nyereszkedés minden méteiyétől. A társadalom rossz indulatának: a gőg bántalmainak s az oknélküli megvetésnek tétetett ki az összes zsidóság s az egyesek által elkövetett bünökért az egész fajt teszik felelőssé. Pedig a zsidó egy Istent imád, mythologiája a legelfogadhatóbb; morálja az első volt a világon és Mózes öt könyvéből és törvényeiből vitetett be a kereszténység hitébe. Uraim! Ez égbekiáltó igaztalanságnak meg

kell szünnie és a zsidóságnak emancipáltatni kell. És én most éppen úgy, mint a többieknek, az itt levő doktor urnak is felajánlom az én barátságomat és koczintok vele mint barátommal.«

A polgárok egy kissé feszélyezve érezték magukat. Addig, míg nekik lett felajánlva az egyenlőség nevében a barátság, helyeselték, szerették a szép szót; most egyszerre felzudult keblükben minden gyarló előítélet, idegenség, minden neme a vakbuzgóságnak. De a szónok utolsó szavai jobb érzületükhöz szólottak s koczintottak a zsidó orvossal. S midőn borukat kiitták, úgy vették észre, hogy egy százados előítéletet és gyűlölet nyeltek le vele.

Általános volt az elégedettség az öregek közt, kik már régen érezték a zsidó-emancipatio szükségességét, csak nem találták meg az utat és időt, hogy mikép kellessék azt kezdeményezni.

Midőn ujabban és ujabban koczintottak, a társaság egyik tagjának eszébe jutott, hogy nagy hiba, hogy nincs muzsika, s indítványozta, hogy menjenek át a szomszéd nemesi vendéglőbe, a hol a polgárok mulatnak. Az öreg urak eltávoztak, de az öt polgár a két fiatal emberrel átment a szomszéd vendéglőbe.

A mint beléptek az ebédlőbe, ott találták az

öreg Asztalos Pétert, György József nagytudományu megyei főorvost, kik a csizmadiák legfőbb patronusai valának. Velük volt Szakadáty Károly Szatmárból és Horváth Berti Ugocsából.

Horváth Bertiről beszélték a következő történetet:

Ő az előző nyáron Erdélyből igen szép négy csikót hozatott és egy nagyon jó kocsist fogadott melléjük. De a kocsisnak az a sajátságos hibája volt, hogy mikor ráért, folytonosan ivott, s akármit beszéltek, akármit rendeltek, ő akkor nem parirozott.

Mikor H. B. ezt a kocsist megfogadta, ezt mondá neki:

»János! Én tudom kendnek a hibáját, de azért felfogadom, csak egyet kötök ki, hogy mikor kend részeg lesz, én józan leszek és elhajtom a lovat; hanem mikor én leszek részeg, akkor kend legyen józan, mert különben sem ide, sem oda nem mehetünk.«

Az alku meg lett kötve. János szépen betanította a lovakat, s azok napról-napja jobban mentek.

Egyszer, úgy két hét múlva, egy vasárnap beállít János és azt mondja:

»Tekintetes uram! Engedelmet kérek, én a

szolgálatomat felmondom. Hoztam egy alkalmazatos fiatal embert, méltóztassék engem elbocsájtani.«

H. B. ránéz. »Hát János! Maga nincs a csikókkal megelégedve?!«

»Nem találok én azokban hibát; csupa gyönyörűség ezeket hajtani.«

»No hát a kosztja nem jár ki kendnek jól?!«

»Az ellen sem mondhatok semmit a tekintetes úr házánál. Hanem két hét óta *nem került még rám a sor*... A tekintetes úr minden nap be volt csipve. Én már nem állhatom tovább.«

H. B. elkaczagta magát s így szólt:

»Igyék kend János egy pár napig és azután kerüljön be ismét.«

Eddig van a Horváth Bertiről szóló legenda.

Szakadáty Károlyt meg Szatmárban tartották a legerősebb borivónak: ő is, H. B. is vagyonos ember volt, de hozzá gögös és hetyke.

Az öreg A. Péternek volt egy nótája Csokonai után:

Vörös csákó-süvegem,

Most élem gyöngy-életem,

Bokréta van mellette,

Kedves rózsám kötötte.

Ha kötötte, jól tette,
Csókot kapott érette.
Kössél rózsám máskor is,
Megcsókollak százszor is.

A társaságban résztvett egy pár tanár s egy pár tanító, kik igen szépen danolták a nótát s azután az öregnek intésére következett még egy :

Istenem, uram, az olyat
Mennyköveiddel paskoljad,
A ki a más háta megett
Buza közt konkolyt hinteget.

Midőn a dal elhangzott, Váradi Károly azt az ajánlatot tette, hogy menjenek be és tánczoltassák meg a polgári leányokat és asszonyokat.

Erre a társaság fölkelt, bementek a szomszéd tánczterembe. Elkezdték a legszegényebb leányokon, a kiket alig hurezolt valaki az ajtó mögött és folytatták a tánczot javában.

Egyszerre Móricz Samu azt mondja a czéhmesternek :

»Czéhmester uram! Vezessen a feleségéhez, hadd forduljak vele egyet.«

A czéhmester azonnal odavezette az első helyen ülő asszonysághoz, a kivel Móricz Samu egy-kettőt

fordult, de azután hamar megköszönte a tánczot, lévén a czéhmasterné már a negyvenes évek javában levő menyecske.

Midőn már elhangzott a zene, a czéhmaster oda-
szólt a cigánynak:

»Húzzátok el az esküdt úr nótáját!«

Ennek a nótának története van. A megyének évtizedeken keresztül érdemdús főjegyzője V. Ádám, megalapította Mármarosban a jótékony egyletet, melynek számára gyakran a legelőkelőbbek szindarabokat adtak elő. Egy ízben a »*Mátyás diák*« került színre. Ebben játszotta Sárkány esküdt nagy sikerrel a czinkotai kántort, a kinek Mátyás király megengedte volt, hogy a czinkotai itcze mindig nagyobb legyen a többinél. Ebben a szerepben az esküdt egy nótát énekelt, mely általánosan kedvelté lett a mesteremberek előtt. A zene szólt, egyesek meg dalolták:

Fehér czipó s szalonna,

Füstös hús és káposzta,

Ez a magyar étele,

Ettől lakik ő tele.

Ha megtelik bendője,

Tánczra perdül végtére,

A menyecskét forgatja,
Legényesen járátja.

A magyar csak imígy él,
Még az ördögtől sem fél,
Fekszik néha egész nap
Iszik reá mint a csap.

A táncz a legnagyobb lelkesedéssel és jókedvvel
folyt fél óráig.

Szakadáty Károly és Horváth Berti ezalatt
magukban maradtak az étteremben. Szakadáty Ká-
roly így beszélt Horváth Bertinek :

»Hogy ez a bolond Móricz Samu fiú összehozott
bennünket mindenféle pékkel, csizmadiával, patiká-
russal, nótáriussal, pappal, tanítóval! Csak annak
örülök, hogy ha holnap Szigetnek hátat fordítok, visz-
sza sem kerülök ide.«

Erre H. B. ilyenformán felelt :

»Próbáljuk ki azt a Móricz fiút, tud-e úgy inni,
mint ahogy beszél. Készítsük ki szépen ő-kelmét. Én
hét órára rendeltem, hogy fogjanak be. Úgy is házuk
előtt megyünk el, rakjuk föl majd a szekérre, kísér-
jük haza muzsika-szóval. Addigra úgy is be lesznek
csipve.«

»Hát, Berti öcsém, ez igen jó gondolat. Ennyi elégtételt vegyünk is magunknak.«

*

A fiatal ügyvédnek éppen olyan baja volt a szabadelvű eszmékkal a földesúrral szemben, mint volt a zsidó chirurgussal szemben a polgároknak.

Ekkor vége lett a zenének a tánczteremben. A férfiak nagy része visszavonult az ebédlőbe.

A mint beléptek, Szakadáty Károly poharat emelt a két fiatal ügyvédre, mondván, hogy szépen beszélnek, jól tánczolnak, de ha legények, igyanak vele versenyt. Ő két pohár ó-bort ad nekik előre a legjobb szőlősi borból, a mi itt van.

A két fiatal ember elfogadta a kihívást, de az előre való ivás ellen kifogást tettek.

A verseny elkezdődött.

Móricz Samu a kihívást elfogadván, a következő szónoklatot bocsátá előre:

»Bátyám! Nekem egy indítványom van és ez az: Petőfi nem régen írt egy verset, a mely így szól:

Mért nem tesz az isten most csodát,

Változtatná borrá a Tiszát,

Hadd lehetnék én meg a Duna,

Hogy a Tisza belém omlana.

Ebben egy rettenetes csalódás van. Petőfi iszonyúan elfogult, ha azt hiszi, hogy a Tisza, ha borból volna, egészen a Dunáig lefolyna. Hiszen *mi azt már itt Máramarosban mind kiinnók*. Irjuk is ezt meg neki.

Egy tanár barátunk foglalja versekbe és a verseket küldjük el Petőfinek.«

Az indítvány tetszett, elfogadtatott és végrehajtatott.

Ezután kezdődött a formális csata. Mikor Móricz Samu észrevette, hogy az ő barátai már tűzbejöttek, elbeszélte, hogy Sárkány esküdt mily szép sikert aratott a színpadon, mikor neki Mátyás király megengedte, hogy mint czinkotai kántornak, nagyobb itczéje legyen. Ő tehát egy ilyen nagyobb itczével provokálja most barátait a csata folytatására. És rendelt négy sörös poharat, azokat megtöltve szőlősi ó borral, provokálta barátait, hogy fenéig ürítésék. Egyiket Szatmár megye, a másikat Ugocsa, a harmadikat Máramaros vármegyék egészségére.

Mikor a három itcze kemény ó bort az illetők, körül-belül 5—6 percz alatt, letaszították, egészen készen voltak.

A kocsi előállott. Az idegeneket a két fiatal

ügyvéd szépen fölpackolta a szekérre, kikisérték muzsikaszóval, de alig tudták őket levezetni a grádicson.

Midőn fölmentek a terembe s ki akarták fizetni a számlákat, a fogadás előállt, hogy Weis úr már mindent kifizetett.

Igy végződött az a nap vagy éj, a melynek következei a társadalmi életben Máramarosban még most is érezhetők.

*

De nemcsak a restaurációk és az eszem-izsomok voltak akkor virágjukban Máramaros-Szigeten.

Ez időtájban virágzott leginkább a szigeti református kollégium is, melynek jelenlegi elhanyagolt állapota hazafiúi bűn. Ez volt Magyarország éjszakeleti végvárában, Szigeten, erős bástyája a magyarságnak, a magyar szellemnek; ez volt a szebb jövő előkészítője, a tudományos műveltség s a magyar irány terjesztője.

A tudomány terén Breznay Pált fölváltották Sasku Pál és Szeremley Gábor. Ezután következett az én tisztelt barátom: Szilágyi István korszaka, ki ma is, mint Arany, oly tisztán kezeli és kezelte a magyar nyelvet, kinek évtizedekkel ezelőtt, mint ifjú-

nak, azon időben írt jeles költeményei kitüntetésben, jutalmazásban részesültek. S hogy megítélhessük a költőt, megítélhessük annak tehetségét, szép verseiből csak két strófát idézek. Idézek talán hiányosan, 1847 előtti tanulmányaim kétes emlékeiből. Az egyik költeményben ezt mondja:

»Péter, Péter, királynak a magyar
Nem zsarnokot, szelid atyát akar,
S ki türelmével, mint te, visszaél,
Királypálczán koldusbotot cserél.«

A másik versből egy pár sor csendül már csak föl emlékezetemben:

»A Pontus parti sír göröngyei
Tiprott igazság drága gyöngyei.«

De a legnagyobb mérvben emelte a mármaros-szigeti református kollégiumot Pataky János jogtanársága. Patakyt a Buttler-féle alapítvány folytán hívták meg a jogi katedrára. Ez a jeles professzor midőn 180 árkus írott jogát magyarázta, mindig az ifjúság ízléséhez, fölfogásához, kedélyéhez alkalmazta magyarázatait. Elmondta jogi eseteiről, hogy mit tart azokról Kitionits, mit Frank és mit Kövy s azon nagy kötetek megvannak még ma is, a miket az akkor,

jogról kiadott. Ha látta, hogy a figyelem lankad, eloquentiája, játszi elméje az ifjúságot nem egyszer neveltette meg. Előadását kiváló és bizalmas közlései fűszerezték s a kik őt az iskolában figyelemmel hallgatták, lehetetlen volt nem tudniok a jögot.

Tőle hallottam az előző cikkeimben Erdődyről elmondott s el nem mondható számos anekdotáit, melyek nagy része most, fél század után is, ha eszembe jut, magamat is megnevettet.

Ma már nincs is fogalom az akkori jogász-életről. Hatvanan voltunk jogászok s egyforma öltözetben, bőujjú zöld zekében, vörös selyembélléssel, egyforma sarkantyús csizmákban és sipkában jelentünk meg a jogászbálban. Az examenek alatt fekete atillában hivogattuk a vizsgára a nagy közönséget, hol a megyei urak nagy figyelemmel hallgatták a jövő nemzedék reményeit. Voltak köztünk más vallásúak, más nemzetiségűek is, de ezeket a fiatal embereket magyar érzés, vallási türelem és szabadság-érzet tekintetében senki sem multa fölül.

II.

A politikai élet a negyvenes években volt a legélénkebb.

1847 márczius 15-ikére volt hirdetve a nagy ellenzéki gyűlés, melyre Mármarosból Asztalos Pál volt kiküldve. Ezen nagy ellenzéki gyűlést tanácskozások előzték meg.

Az ellenzék principialiter két részre volt osztva. Az egyik — *Eötvös, Szalay, Csengery* — a centralizáció mellett kardoskodott. *Kossuth, Deák, Szentkirályi, Nyáry, Lónyay Gábor, Kubinyi, Lónyay Menyus, Pázmándy Dini* és sok mások, a megyei rendszer előitéletektől megtisztított és a népképviselőkre fektetendő alapján akartak maradni. Azonban bizonyos transactio jött a két ellenzék közt létre, mely aztán a márcziusi pontokban kifejezést is talált.

Ez ellenzéki nagygyűlésen »*Alapelvek*« cím alatt 15 pontba foglalt megállapodások jöttek létre.

E megállapodásban elmondják, hogy az ellenzéket eljárásában nem személyes tekintetek vezetik, hogy a kormány föllépését a mult országgyűlés óta

veszélyesnek találják — értve az adminisztráció rendszerét.

A negyedik pont kiterjeszkedik arra, hogy miután ezen veszélyes állapot a múlt idők óta folyvást mindig csak súlyosbodik, *a kormány felelősségének oly garanciáit* kell megszerezni, melyek alkotmányos országunkat, országos és nemzeti érdekeinket minél tökéletesebben biztosítsák. Ez volt a koncesszió, melyet a czenralisták nyertek.

A hatodik pontban fölemlítették, hogy mivel tisztán nemzeti és parlamentáris kormányunk nincs, az opposzició, valamint eddig úgy a jövőben sem fog a kritikára és az ellenőrzésre szorítkozhatni, hanem megmarad azon a téren, melyen az ellenzék neve a *reformpárt* nevével rég azonosítva van.

A nyolczadik pontban kimondják, hogy miután a kormány tetteit csak saját hatalmának tágítására irányzottaknak látják, nincs biztosíték arra, hogy nélkülök a nemzeti alkotmányos elvek biztosításával, kifejlesztésével öszhangzó reformok kezdeményeztetni fognának.

A tizenegyedik pontban kimondják a közterhekben való osztakozást.

Még ekkor nem látták elérkezettnek az időt

hogy az általános teherviselést kimondják. Az eddig egyedül adózó nép terheinek *megkönnyítését* főkötelességüknek ismerték és az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél számadást követeltek.

Mindenek fölött követelték pedig a városok rendezését, szabad kerületek képvisellete alapján és helyhatósági jogokban való valódi részesítésüket, a törvény előtti egyenlőséget, az úrbéri viszonyoknak kárpótlás mellett leendő megszüntetését és az ösiség eltörlését.

A tizenharmadik pontban hivatkoznak az 1790: 10. t.-cikkre, melyben kimondatott, hogy hazánk szabad ország, egész törvényes rendszerében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alárendelve nincs. Ezen alapelv épségben föntartása mellett, az érdekek méltányos kiegyenlítésére segédkezet örmest nyújt.

Végre a tizenötödik pontban kimondták, hogy a kormány befolyását a megyei rendszer fölforgatására irányítottak és veszélyes törekvésnek tekintik; valamint veszélyesnek ítélik azon törekvést is, hogy a többség a kormánynak irányul csak azon esetben szolgáljon, ha az a többség *egy* bizonyos pártból ala-

kul. Ezt határozottan alkotmányellenes fölfogásnak nyilvánították.

Ezek voltak az ellenzéki tanácskozmány határozatai. Ebben le vannak ugyan rakva a nagy reformok, a melyek 1848-ban életbe is léptettek; de mindenki átláthatja egy tekintetre is, hogy nagy különbség volt az 1848-iki átalakítás és az itt tervezett program között.

Ezután nem sokára az 1848-iki országgyűlésre követeket kellett választani. *Mármarosban* megválasztották *Asztalos Pált* és *Mán Józsefet*. Midőn az 1848-iki országgyűlésnek vége volt és a követek a nagy vívmányokkal hazajöttek, fáklyászenét kaptak.

A mennyi faluja volt Mármarosnak, annyi fáklya égett. És el lehet mondani, hogy minden fáklya világában Mármaros egyik falujának öröme lángolt, és a fáklyák tüzéből az ég felé emelkedő füst a lakosság hálája volt.

Mert ezer meg ezer jobbágy lett akkor egyszerre szabad; ezer meg ezer polgár lett egyenjogúvá!

Lehetetlen azt az általános örömet leírni, a melyben akkor az egész ország úszott.

*

A rendi országgyűlés befejezése után a legnevezetesebb politikai esemény volt Máramaros vármegye hat népképviselőjének a megválasztatása.

Huszton megválasztatott Asztalos Pál, vallására nézve kálvinista, nemzetiségére magyar.

Técsőn megválasztatott Móricz Antal, vallására nézve kálvinista, nemzetiségére magyar.

A vissói kerületben megválasztatott Szaplanczay József, vallására nézve katolikus, nemzetiségére magyar.

A szigeti kerületben megválasztatott Mán József, vallására nézve görög egyesült katolikus, nemzetiségére oláh.

A kászói járásban megválasztatott Mihályi Gábor, vallására nézve görög egyesült katolikus, nemzetiségére oláh.

Az ökörmézői kerületben megválasztatott Selevér Elek, vallására nézve görög egyesült katolikus, nemzetiségére orosz.

És nem mulaszthatom el, hogy ezen derék orosz emléke tekintetéből egy pár szóval ki ne térjek. Egyike volt ez a legtisztább magyar érzelmű oroszoknak; buzgó vallásos ember, kitűnő jogász és egyike a régi kor legjobb bíráinak.

Ezek közül, Asztalos Pált kivéve, mind felkiáltással lettek megválasztva, s ez mutatja, hogy helyeket a közvélemény jelölte meg. Mihályi Gábor és Mán József tiszta magyar érzelmeinek lehet leginkább köszönni, hogy minden reakzionárius izgatás Galicziából és Erdélyből, az Urbán uralma alatt levő Naszód vidékről, Máramarosra nézve sikertelen maradt.

A máramarosi irodalom egyik legkitünőbb, elsőrangú csillaga volt a nagy irodalmi képzettségű fiatal ember: ifjabb Jura György, kinek tolla volt-e zseniálisabb vagy memoriája volt-e nagyobb, azon még legjobb barátai is vitatkoztak. Öccse Jura Lajos és Mihályi György, a magyar irodalom alapos ismerői, egészítették ki oláh részről a szabadelvű pártot. Míg ezek éltek, nem történhetett volna meg Máramarosban, hogy egy nyilvános bálra oláh nyelven küldjék szét a meghívókat. De ezek a fiatal emberek nem a Bach-korszak magyarellenos idejében nőttek föl.

*

De térjünk vissza egy kissé a legnagyobb sérelemre, az administratori rendszerre.

Hogy az ellenzék féltékeny volt az alkotmányra, az természetes; de szigorúan ítélve, törvényes

kifogást az administratorok kinevezése ellen alig lehetett tenni.

Nem! Mert ha a korona főispánt nevezhet ki — igen természetes, hogy annak helyettesét is kinevezheti. Annyival inkább, mert ott, a hol az örökös főispán, vagy betegeskedő dignitariusok voltak, a helyettes-kinevezés évszázadok óta gyakorlatban volt. Azon kifogás ellen pedig, hogy a főispáni helyettesek a főispán minden törvényadta jogával élni akartak és az ellenőrzést gyakorolni kívánták, alapos kifogást fölhozni nem lehetett. A legnagyobb kifogás az volt, hogy a főispáni helyettesek a kincstártól óriási fizetéseket húztak: 5—6 ezer forintot. Hát ez lehetett ugyan föltűnő; de a fizetések megszabása a koronától függött. Így tehát az egész rendszer pozitív törvénybe nem ütközik. Sőt az, hogy a kormány magának pártot akart csinálni, hogy az országban képviseltetni akarta magát, hogy a vidéken befolyást akart a maga részére teremteni, — nem hogy nem volt törvényellenes, hanem ellenkezőleg, azt törvényesnek és helyesnek kell elismerni. És ha Magyarország a parlamentáris kormány felé törekedett is, az sem volt másképp képzelhető, mint hogy legalább két párt legyen, mely egymást a kormányban föl-

válthassa. Tartózkodtak is az országos ellenzéki nyilatkozatban minden olyan kitételről, mely a törvénytelenység bélyegét sütötte volna az adminisztratori rendszerre.

Nem így volt ez azonban a megyékben, a hol a kérdést fölfújva, ezer meg ezer túlzott szónoklatban illusztrálva tálalták a nagy közönség elé.

A mennyire én visszaemlékszem, az egész országban imitt-amott volt talán az administratorok között egy vagy kettő, a ki túlhágott hatáskörén. De azon megyékben, melyeket én közvetlenül ismertem, mint Szatmárban, Ugocsában, Beregben, Mármarosban valami sérelmes, törvényellenes cselekedet az administratorok részéről nem tud eszembe jutni.

Maga a mármarosi administrator, *Homoród-Szentpály László*, a középosztályból való, a megyei életben a közhivatalokban gyakorlatot szerzett, okos, tapintatos ember volt, ki megkísérlette Mármarosban a párt alakítását. Berendelte a papokat, a kamaralisták közül a nemes embereket és nagy beszédében fölemlítette, hogy az ellenzék és nevezetesen a megyei ellenzék, a kormány törekvéseiben csak akadályokat, nehézségeket lát, de nem látta a sziklák háta mögött

azt, a mire a kormány törekszik: *az alkotmányos szabadsággal párosult rendet.*

Ezen szavak, melyek bátran, nemesen voltak az elnöki székből ellenünk irányozva, mondhatom, zavarba hoztak bennünket. Nem is késtünk az administrator fényes estélyén a sikert elismerni.

A mit a mi tudósaink, publicistáink írtak és mondtak, hogy az önkormányzat fészke a község, az állott a külföldön, de nem állt Magyarországon, mert *a valódi önkormányzat Magyarországon a megyékben létezett.*

Az önkormányzat fejlődéséhez mulhatatlanul megkivántatik bizonyos neme a vagyonosságnak és értelmiségnek. Nem lehetett ezeket föltalálni az apró, szétszórt, különböző nemzetiségű községekben, de föltalálták igenis a megyékben.

A községi autonomiának sok helyen útját állották maguk a különböző nemzetiségek: mert a hol a tanácskozásokban egymást a polgárok meg nem értetik, ott az önkormányzat teljes valóságában ki sem fejlődhetik.

A magyar szabadságszeretet, a hadászati védelmi szükség, a politikai szabadság és az önállóság nagy eszméje megteremtették a megyéket. A szana-

szét létező értelmiségek, vagyonosabb földbirtokosok összegyűltek s határoztak, és szokássá vált, hogy semmit róluk, semmit nélkülök.

Volt tehát a megyének önkormányzata, volt szellemi, politikai bátorsága. A bécsi abszolutisztikus kormányok sugalmazásai ellen nem egyszer fölírtak, a törvénytelen rendeleteket számtalanszor félre is tették.

Ezen megyei szellemnek kihatása volt a politikai jellem fejlődésére, a fiatalok kiképzésére. A ki rosszul írt, hibás jelentéseket tett, vagy hibásan beszélt és szónokolt, az sok időre lehetetlenné tette magát. A közvélemény ítélete egyfelől igazságos és lélekemelő, másfelől pedig súlyosan büntető volt. Az a hangos bíráló, melylyel a megyei nyilvánosság élt, elhárított számos hivatalos visszaélést. Felköltötte a nemes ambíciót: ingyen munkára ösztönözte a képesítetteket. Hiába kutatják és hasonlítják össze ezen megyei institucziót a régi vagy más országokban létező önkormányzattal, hasonlót hozzá nem találunk, mert ez a magyar állam politikai szükségeiből, történetéből fejlett ki s minden ízében magyar instituczió volt. Gátat vetett nemcsak a kormány túlkapásainak, de egyesek önkényének is. Pártolta a szegényeket;

jó példával ment elől a nemzeti intézmények (mint péld. muzeum, Ludoviceum stb.) létesítésében. Mint föntebb is említettük, Magyarország nevezetesebb vezérférfiai, mint *gróf Széchenyi, Nagy Pál, Balogh János, Szentiványi, Marczibányi, Kubinyi Bernát, Kazinczy Gábor, Pázmándy, Dessewffy Aurél és Emil grófok, Deák, Kossuth, Klauzál, Szemere, Asztalos, Lónyay Gábor és Menyhért* — mindmegannyi pártolói voltak a megyei instituczióknak.

Sok jót lehet mondani a megyei instituczióról, mint közigazgatási és politikai eszközről, de mert arisztokratikus instituczió volt, régi alakjában többé a demokrata irányban haladó új idők új viszonyai közt föntartható nem volt.

Nem is lehet célja semmiféle gyakorlati politikusnak a régi institucziók után keseregni. Azt a jelen viszonyokhoz alkalmazni, a jelen viszonyokhoz illeszteni lehet azonban föladata a legpraktikusabb államférfiaknak is. Meg kell a régiből tartani a mi jó és a mi *föntartható*; mellőzni kell mindazt, a mi rossz és *fönn nem tartható*. De a megye arisztokratikus instituczió volt s mint ilyen, a jogegyenlőséggel, népképviselettel, régi jogaival föntartható nem volt. A mint a követutasítási, követküldési jog elesett, elveszett a

politikai discussio praktikus eredménye, s elveszett az egyes nemeseknek követeik és annak adott utasításaik útján gyakorolt *direkt befolyása a törvényhozásra*. A régi megye már visszahozhatatlan s ma az egész ország szabadsága, a szabad sajtó, a parlamentáris kormány, a népképviselő a megyei institucziónál sokkal többet érnek. Ne siránkozzatok a megye után, örüljön minden hazafi, hogy úgy fordult államunk és nemzetünk sorsa, hogy nem a régi vármegyére van már szüksége. Az egész Magyarország dicsőségére van ez, mert a miként ragaszkodott a nemzet mindig az alkotmányos szabadsághoz, éppen olyan képességet tanúsított a modern eszmék befogadására is.

III.

Most, hogy már a megyékről és azoknak történelmi múltjáról, közigazgatási szerkezetéről szólottunk, nem hagyhatjuk említés nélkül a régi megyék főispánjait. Ezek a főispánok a régi időben is nagyon válogatott egyének voltak. Jobbára nagy tekintélyek voltak s valóságos dignitariusokul tekintettek. Viszont igen jellemző az is, hogy ezek a főispánok minő tisztelettel és figyelemmel voltak a karok és rendek iránt.

Hogy példát hozzak fel, gróf *Károlyi* Antal, ki mint aranygyapjas vitéz halt el 1791-ben, Szatmár-vármegyének 1784. aug. 1-én tartott tisztújításán mondott beszédéből egy pár passust idézek:

»Én úgy vélem, t. rendek — szólt a nagynevű főispán — hogy főboldogságaink közé számíthatjuk azt, hogy mi Isten jóvoltából, hajdani törvényes szokásunk szerint mi magunk, a kik egymást közelebbről ismerjük, választhatunk közdolgaink vezetésére előljárókat, kormányzókat; ügyeink tökéletesebb, serényebb elvégzésére alkalmas birákat és az elintézendő dolgok vitelére gyorsan teljesítő tisztviselőket. Én a candidationál meg fogom tartani a törvényeket. Szólok már azokhoz, kik a tisztségeket felvállalják. Hivataltól szólok és intem mindnyájokat, mivel magát mindenki jobban ismerheti, mint én; de számot vessen magával, minekelőtte a tisztséget elvállalja, vajjon elég erős-e szive, hogy az igazságot minden alkalmatosságban, mindenkivel szemben, válogatás nélkül ki merje mondani, vagyon-e arra valósága és készsége, hogy tisztében serényen, híven járjon el. Talán többet és rendesebben összeszedett szókkal kellett volna elmondanom, de azt hiszem, hogy egyenes szívű, hazaszerető magyaroknak eleget mondtam.«

Még nevezetesebb főispán volt báró *Orczy* Lőrincz. Ez 1718-ban született és Mária Terézia trónra léptekor fegyvert ragadott s vitézül végig harczolta az egész hét éves háborút. Később Abauj-vármegye főispáni helytartója és 1784-ben főispánja lett. Az első egyike volt az aristocratiában — mondja Toldy — a ki külföldieskedési betegségéből kigyógyúlva, belátta az osztráknak a haza ellen elkövetett nagy bűnét és nemzetisége öntudatára ébredt. Br. *Orczy* Lőrincz úgy politikai, mint irodalmi téren, mint költő is honfiúi buzgalommal működött egész életén át, míg 1789-ben bekövetkezett halála véget vetett hasznos működésének. Búcsúzó beszédében Abauj-vármegye rendének a többi közt elmondja, hogy ő már szinte 21 éve, hogy főispánkodik.

»Ennek elejétől fogva kellett volna nekem — úgymond — a mint a tekintetes, nemes statusokhoz búcsúbeszédemet teszem, ezen tekintetes vármegyében tetteimről, cselekedeteimről oly számot adnom, melyből ki-ki fejenként megismerhetné, hogy jó kormányzó, igazgató főispán, jó bíró s végre jó polgártárs valék én. De mit hozhatok én elő, a mi tetszetős, fényes, vagy különös dicséretre méltó és érdemes? Semmit sem mutathatnék, a mi nevemnek valami fényt, sze-

mélyemnek valami nagy becset adhatna, mert a mi jó, diszes és dicséretes történt igazgatásom idejében, az mind közös azon polgártársaimmal, kik velem munkálkodtak. És a tekintetes, nemes statusoknál tartott jó rend, mely az igazságszolgáltatás és a közjónak egyenes és szerény folytatása: úgy tehát a magam bölcsességének mitsem tulajdoníthatok s ugyanazokért, mely érdem reám háramolhatna is, azt a tekintetes statusokkal közösnek tartom.«

Azon nevezetes dolgok közül, melyek alatta történtek, felemlítjük az új vármegyeház építését. Erről a magas felfogású főispán beszédében így nyilatkozott:

»Nem sajnálják a nemes rendek, kinek itt szolgáltat ki a törvényes igazság, nem sajnálják a vármegyebeli szegénység fáradozását, erejének vesztegetését, mivel az ő boldogsága úgy van összekötve a mi szabadságunkkal, hogy sem lenyomástól, sem erőszakos rövidségtől nem félhet. Itt veszi orvoslását, enyhítését a tehernek, mivel itt ülnek és vigyáznak azon személyek, kik az ország szegényeinek pártfogására vannak rendelve s a helyes panaszokat az igazság serpenyőjébe téve, törvényes ítéletet tesznek nekik.«

Még nevezetesebb esemény volt 1780—1790.

József császár önkényes kormányzata alatt, midőn *Fáy* Ágoston Abauj-megye alispáni székétől megválván és Ugocsa-megye főispánjává neveztetvén ki, elbúcsúzott Abauj-vármegye rendeitől, mely alkalommal beszédében a következő nyilatkozatokat tette:

»Eljőve azonban már az örvendetes idő, a melyben felséges urunknak örök dicsőségére, édes hazánknek melső szívbeli indulatjától megsértődött, régi szokásai és törvényei s ezekkel a tekintetes nemes vármegye közdolgainak előbbeni folyamatja lábra állíttathattak. Ezen legfőbb igazságon épült s törvényes szabadságainkat és szokásainkat helyreállító királyi kegyelmes levél kívánt alkalmatosságot nyújt nekem, hogy annak hirdetése után, a mennyiben *hivatalomat törvénytelenül viseltem, arról, mint igaz hazafi, nagy örömmel és készséggel lemondjak* és édes hazámnak botránykozására levő követ elhengerítsem. Előzetesen jelentem egyszersmind, hogy ezen nemes vármegyének nem régen számkivetésből visszatért authenticumát a nemes rendeknek átadom.«

Éppen megfordítottja volt ennek az az eset, midőn gr. *Teleky* József, alaposan képzett, tudományos, bátor, munkás hazafi, tagja az abszolút hatalom által folyton gyűlölt protestantismusnak, híve a nem-

zeti és vallási szabadságnak szóval és tettel s egész életén át a trón előtt lelkes védője, Ugocsa-vármegye székéről 1780-ban leköszönt. Ekkor bukott meg az azon korszakbeli provisorium és ismét abszolút korszak kezdődött.

Erre való vonatkozással gróf *Teleky* így beszélt:

»Ha egy, a szélvész által a kormányról leütett és a maga kedves seregétől közhajótörés által elszakasztott kormányosnak nem lehet örömmel meg nem telni, midőn a kegyetlen fergetegnek megcsendesedésével magát s az utolsó veszedelem közt hanyatott társait az elromlott hajó töredékeihez fogózva, a révpartra érni és már veszedelmen kívül lenni szemlélheti; nem csodálkozhatik rajtam senki a mai napon, ha látván épségben magamat és a velem együtt ismét hajótörést szenvedetteket, kik egykor a kedves hajócskának kormánya mellett velem együtt állottak, örööm nagyságát el nem titkolhatom s eltitkolni nem is kívánom« . . .

Így nyilatkoztak és ilyen tisztelettel viseltettek a megyék és azok alkotmányos jogai iránt a régi főispánok.

IV.

A megyék felől elmondott elmélkedéseink után vegyük fel az 1848-diki események fonalát.

Egyszer csak sajátságos közlemények kezdtek érkezni Francziaországból. A reform-lakomákról s az azokon felhangzott nevezetesebb következményekről szóltak előbb a hírek. Azután egyszerre csak arról beszéltek, hogy Guizot kormánya megbukott és hogy Lajos Fülöpöt elkergették.

Rövid idővel reá következtek a márcziusi napok, a 48-diki vívmányok és az első magyar független miniszterium kinevezése, melynek tagjaiként Kossuth Deák, Klauzál, Szemere, Eötvös, Mészáros, gr. Széchenyi és herczeg Esterházy egy cabinetben ültek.

Lehetetlen azt a felvillanyozó örömet leírni, mely akkor az egész országot elfogta. Mindenki azt hitte, hogy a mit más nemzetek hosszas küzdelmek, véráldozatok árán értek el, azt mi vér nélkül, egyedül megyei, országgyűlési küzdelmek árán szereztük meg.

Az országgyűlés eloszlott, a miniszterek elfoglalták helyeiket — és most következtek a bonyodalmak.

Egy pár hónap múlva felütötte fejét a rácz lázadás. A reactio is mindenütt mutogatta fogait.

Nem sokára a magyar kormány készítette láttat magát tiz honvédszászlóaljfelállítására és felszólítást intézett a megyékhez, hogy önkénteseket küldjenek a zászlók alá.

Máramarosból az első felszólításra M. S. társai és barátai, mintegy 72-en, mentek a 10. zászlóalj lo-bogója alá és Debreczenben lettek besorozva.

A magyar kormány felszólítást intézett a ma-gyar ezredekhez, melyek Ausztriában és az örökös tartományokban voltak elhelyezve, hogy jöjjenek haza. Ez a felszólítás megérkezett a máramarosi határszéle-ken fekvő Vilmos-huszárokhoz is. A közlegénység elhatározta, hogy a tiszteket fegyver közé veszi, ha szükséges, és haza jönnek.

Egy hajnalban nyolcz huszár jelent meg Lenkey százados, Fiáth fő- és Szontágh alhadnagynál s így szóltak:

»Tudjuk, hogy nagy a felelőssége a tiszteknek és mi le akarjuk róluk ezt a felelősséget venni. Mi elfogjuk a hadnagy, főhadnagy és kapitány urat és kérjük, kövessenek minket haza. Haza akarunk menni Magyarországba, mert a haza veszélyben van. Hoz-tunk átalvetőket ruháink számára; kinéztük az utat a havasokon keresztül, a hol még eddig ló nem járt és most kérjük, méltóztassanak bennünket követni.

Ha nem követnek, fegyveres erővel is elviszszük az urakat. Hogy pedig mi ezt önszántunkból cselekedjük, itt van az őrmesterek és altisztek által aláírt jegyzőkönyv, tessék azt tőlünk átvenni.«

A tisztek könyező szemmel nézték és hallgatták a legénység cselekedeteit.

Lenkey százados és társai a felhívásra ékként feleltek:

»Nyergeljétek lovaitokat s a mieinket is. Veletek megyünk, nem fogva, nem kényszerítve, hanem önszántunkból, hazánk jóvoltáért.«

Úgy lőn. Ahol eddig csak a madarak repültek át, a havasokon keresztül, leszállva lovaikról, gyalog-ösvényeken hágták meg a Kárpátokat és érkeztek 24 órái folytonos lovaglás után Mármaros-Szigetre *Lenkey* és huszársvadronja.

Nagy volt a közöröm s nagy a tisztessége a hazaszerető huszároknak. Virágokkal, csókkal, dicséretekkel halmozták el őket s az volt a szerencsés polgár, a ki egyet-kettőt közülök szállásra megnyerhetett. Petőfi ezt a verset írta róluk:

Koszorút kötöttem cserfa-levelekből,
Harmat csillog rajta örömkönyeimből.
Annak adom én azt — kinek adnám másnak? —
Mint vitéz *Lenkey* huszárszázadának.

A dolgok mindinkább bonyolultak. A nemzet fegyverezte és védte, amint tudta magát. Hiányoztak azonban mindazon segédeszközök, melyek háború viselésére szükségesek.

Ezeket kellett megteremteni. Ennek megteremtésére Mármaros-megye akkori alispánja, Sz. Zs. elnöklete alatt N. L., Sz. B. és M. P. küldettek ki egy honvédelmi bizottságba.

Oly kötelességérző emberek, mint Sz. N. és Sz. B. valának, mindenkor a ritkaságok közé tartoztak. Délelőtt, délután, ha kellett, éjszaka is összeültek és végezték az óriási teendőket.

A felszerelés minden irányban megindult. A vargák bőrt készítettek, a szíjgyártók szerszámokat; a kovácsok, lakatosok szintén mind igénybe voltak véve. De volt a felszerelésnek egy lelke és teremő ereje, *Rapaics* ezredes és volt annak egy segédje, a kabola-pojánai kincstári vasgyár igazgatója, *Robonyi*. Ezek minden kitelhetőt megtettek arra, hogy a hiányzó segédeszközök megszereztesse. Erre nézve csak két példát hozok fel.

Eleinte csak 6 rossz vas-ágyút öntöttek; azután megkísérlették puska-csőveket és ahhoz való szerszámokat előállítani. S hogyan, hogyan nem, ez nekik

mind nagyszerűen sikerült. A polgári kormányzatra nézve szintén említék fel egy esetet.

1848 és 49 elején óriási hidegek voltak. Bem egynehány ezer honvéddel szétverte Urbánt és pihenőt tartott Nagy-Bányán. Ekkor azt írta a mármarosai kormánybiztoshoz, *Mihályi* Gáborhoz, kinek tevékenysége páratlan volt, hogy neki egynehány nap alatt tizezer keztyűt küldjön, mert a honvédeknek kiesik a fegyver kezükből a hideg miatt. *Mihályi* áttette a rendeletet a honvédelmi bizottsághoz.

A honvédelmi bizottság lefoglalt minden harisnyának való posztót s beparancsolta az összes szabókat. A zsidó szabó szombaton, a keresztények szombaton és vasárnap együtt szabták a keztyűket. Kiadták aztán a kiszabott darabokat összevarrni minden házhoz lélekszám szerint. Így azután a tizezer keztyű nyolcz nap alatt készen lőn és elküldetett Bemnek.

Ilyen comissio volt akkor minden megyében, minden városban. A lelkesedés pedig leírhatlan lévén minden irányban, a comissiók buzgalmát mindig csodás eredményekre segítette.

Ezután ismét jött egy rendelet, hogy Mármaros egy zászlóalj önkéntes nemzetőrt szervezzen. A szervezés rövid idő alatt megtörtént. Őrnagygyá válasz-

tatott V. Gábor. Ebből a csapatból lett a 105. honvédszászlóalj.

E környéken mozgott mindig Kazinczy hadteste, mintegy 5—6 ezer ember. Ennek minden elképzelhető szükséges dologgal való ellátása többnyire Szigetről, Mármarosból került ki.

Nagyon jól emlékezem, hogy midőn katonai fuvarok kellettek és kirendelték a consiliarius négy lovát és utána minden úri fogatot, az elégtelenségnek bizonyos neme támadt fel a népben, látva a közös teherviselést megtestesítve. Midőn a szigorú intézkedések naponként sűrűsbödtek, azok nem egyszer az erőszakosság színét, sőt a törvénytelenység árnyalatát is ölték magukra. Mindamellett nem volt ember, a ki ne engedelmeskedett volna. Nem volt szükség semmiféle erőszakra sehol, mert mindenki tudta, hogy az intézők önzéstelenül a közérdeket szolgálják. Tudta mindenki, hogy rendkívüli dolgot rendkívüli eszközök nélkül keresztülvinni nem lehet. És hogy mindazok keresztülvitettek, leginkább azon bizodalomnak lehet köszönni, melylyel a nép és az összes lakosság a megyei és városi tisztviselők iránt akkoriban viseltetett.

Ezután jöttek a szomorú napok; január 8-án 1849-ben egy gyász-istenítisztelet tartatott: Móricz

Samu, hunyadi huszár főhadnagyot január 2-dikán a pancsovai csatában egy ágyúgolyó ketté szakította. Alig lehet nagyobb bizonyítékát képzelni a közszerepetnek annál, hogy 40 évvel halála után, a megye fiainak filléreiből Szigeten, a templom előtt Asztalos Sándornak és Móricz Samunak díszes márvány-émlékoszlopot emeltek.

Az események gyorsan lezajlottak s következett a szabadság leveretése, a fegyverletétel. V. Gábor és zászlóalja fegyverüket hazahozták és a zászlót csak az ellenséges golyóktól érintve, de az ellenség kezétől szűzen és érintetlenül, visszaadták annak a megyének, a melytől azt kapták.

És most kezdődött az ország idegen jellegű, törvénytelen organisatiója — a gyászos *Bach-rendszer*.

V.

Nem szándékom a Bach-rendszer organisatióját tüzetesen tárgyalni, elég, ha annyit mondok, hogy a hivatalnokokat provisorisch, azután provisorisch-definitiv, végre definitiv nevezték ki. A provisorius hivatalnokok számához nagy contingenst szolgáltatott

Sárosvármegye. De azért ezek között is, a kiktől akkor nagy indignációval fordultak el a hazafiak, sok becsületes ember volt. Ilyen volt például Kardos, ilyen Furman főszolgabíró, a kik megszabadítottak minden magyart, ha csak lehetett, sokféle zaklatástól és bajtól.

Egyszerre csak megkezdték működésüket a purificáló törvényszékek és sorozó bizottságok.

Szigeten volt egy ulánus divisio gr. Schaffgotsche swadronos kapitány parancsnoksága alatt. A kapitány neje Pálffy comtesse volt. Egyik sógora, Schönfeld főhadnagy szintén ott szolgált. Ezek, a kiket csak tudtak, kiszabadítottak. Csak akkor látta az ember, hogy ellenfele közt is mennyi tisztességes és becsületes ember találkozott.

Végre megmozdult az új közigazgatási gépezet is. A törvénykezésnél egyelőre nem nélkülözhatték a régi megyei birákat. A ki csak szolgálni akart, jobb alkalmazást nyert, a mi nem is volt kárára az akkori igazságszolgáltatásnak.

A közigazgatás azonban furcsa képet tüntetett fel.

*

Bejött pl. egy lengyel zsidó, a ki nagy ügyességet fejtett ki minden vállalkozásnál és csodálatos, hogy a nyílt árlejtéseken minden vállalatot a lengyel zsidó nyert el.

Egy alkalommal e nagy vállalkozó titkának kulcsára akadtam.

E nagy férfiú ugyanis előbb elment azon tollnok nejéhez, a ki a licitációknál a jegyzőkönyvet szokta készíteni, és ezt megkérte, hogy legyen szives őt férjének bemutatni. Vitt az asszonynak kedvezésül egy csomó czukrot és ahhoz való kávét.

A zsidó eleinte csak passust kért Mármaros területére. Később is a legnagyobb csekélyégeket kérte, a melyeket minden hivatalos visszaélés nélkül, szivességből meg lehetett neki tenni. Az asszonyt azonban minden alkalommal frequentálta és a mi újság volt a piacon, azt megszerezte és elküldte az asszonynak.

Egyszer berukkol az asszonyhoz, jó reggelt kívánva, mikor annak férje a hivatalban volt és így szólt hozzá:

»Asszonyom! Én kegyednek roppant szolgálót tudnék tenni, ha ön viszont egy kis szivességet tenne nekem.«

»Holnap licitatio lesz. A kegyed férje szedi össze a betérjesztett ajánlatokat. Itt van egy ajánlat, le van szabályszerűen pecsételve és el van készítve. Ez ajánlati levél jobb oldalán egy kis tinta-folt van, a mi azt jelenti, hogy az én ajánlatom. Ezt tegye a tollnok úr legalól és legutoljára bontsa föl. Jegyezze meg egyuttal valamennyi többi ajánlat számtételét. Az én ajánlatomban a számok helye üresen van hagyva. Töltse ki a tisztelt férje úgy, hogy az én ajánlatom legyen a legolcsóbb. Ha így történik, én önnek, tisztelt asszonyság, száz darab arannyal kedveskedem.«

Az első próba igen szépen sikerült. Ezután formális művészettel gyakorolták közösen a nagy practicát s a lengyel zsidóból néhány év alatt dúsgazdag ember lett.

De hagyjuk itt abba!.....

Egy másik árlejtésen arról volt szó, hogy utakat kell csinálni Sz.-B.-ig. Az út állami útnak készült; bele lett foglalva mintegy három mérföldnyi hosszú, régi elhagyott megyei út. A mérnök egy lengyel volt, a ki az utat tervezte. Ez megsugta egy volt tisztnek, a ki vele barátságot kötött, hogy ezen a vonalon, minek utánna senki sem tudja, hogy a régi út

mennyi köbmétert tesz, kétszázezer forintot lehetne nyerni egy ügyes vállalkozónak. O maga ebből nem kíván csak 5°/_o-ot.

Az árlejtés megtörtént és a volt tiszt megkapta a vállalatot. A lengyel zsidó lemaradt, nem az ő tollnok barátja lévén itt az árlejtés vezetője.

A vállalat elkészült, de a lengyel zsidó nyugtalankodott. Feladta a vállalkozókat és a mérnököt; de az alsó fórumnál nem boldogult. Felment tehát felsőbb helyre. De a vállalkozó sem volt rest. Elkészítette folyamodását, s mikor ügye a döntő helyen a referens kezében volt, 10 darab ezrest a lepecsételt folyamodványhoz mellékelve, elment a referenshez s azt mondta neki:

»Uram! Nekem olyan igazságom van, mint a napfény. Egy rossz lengyelzsidó áskálódik ellenem. Én megtettem kötelességemet; az út olyan, mint a deszka. Kérem mellékletemet és bizonyítékaimat elolvasni.«

A referens elolvasta a bizonyítékot A vállalkozónak kiutalványozták a kétszázezer forintot. Az útát collaudirozták s a vállalkozó, a ki különben magyar ember volt, virágzó családot alapított Mármarosban.

Volt több ízben árlejtés az utak anyagának szállítására is. A lengyel zsidó itt is megkísérlette a concurrentiát; de itt már nagyobb mesterek állottak vele szemben. Mert egyik vállalkozó oly mesés olcsón vállalkozott, hogy a lengyel zsidó barátja, a kis tollnok, üresen hagyta az ő zsidaja ajánlatát és mint olyat figyelembe sem vette. Biztosra vette ugyanis, hogy az ő barátja az ilyen mesés olcsó vállalkozásba okvetlenül belebuknék.

A másik vállalkozó szintén zsidó volt. Mikor vége volt a licitációnak, azt kérdi a lemaradt concursans a nyertes concurrenstól:

»Hogy tudod te ilyen olcsón szállítani, hiszen ez világos veszteséggel jár?«

A másik lengyel zsidó gúnyosan rá nézett hozzá képest naiv collegájára, s így felelt neki:

»Te maffia! Hiszen nem azon nyerek én, a mit szállítok, hanem azon, *a mit nem szállítok!*«

Ezzel meg volt fejtve a dolog. A leconcurrált most szakálát simogatva, búsan sóhajta:

— Igazad van! Ez nem is jutott eszembe.

Egyszer egy tiz méteres hidat kellett csinálni. Azonban a tiz méteres hid 100 méter hosszúra lett tervezve. A költségvetést ennek daczára formasierint

jóváhagyták s a vállalatot ki is adták. Hanem itt már mégis olyan goromba lopás történt, a melyet még a Bach-rendszerben sem lehetett elnézni. Ez egyszer végre ki is tekinték a zsidó vállalkozó nyakát, sőt egy helytartósági alelnökét nemkülönben.

*

A mai idők emberének, hál' Isten, alig lehet már fogalma arról, mennyi és mily mérvű visszaélés fordult akkor elő minden téren napról napra. A vasutakon feladott gabonákat rendesen megdézsmálták. Némi kenés vagy ajándék nélkül nem lehetett feladni semmit. A panasznak pedig abban az időben semmi sikere nem volt.

Egy nevezetes férfiú, a ki hadi kormányzói állásáról csak néhány év előtt mondott le, egy izben saját maga beszélt el nekem, hogy őt túlszigorúnak, mondhatni brutális, keményszivű embernek keresztelték el. Nem is tagadta, hogy szigorú volt, de volt is oka rá.

Egyszer, midőn hadi kormányzóvá lett, bement egy katonai raktárba, a hol a gabonás zsákokat, szénát, szalmát és egyebeket bevették. Megmértette magát az ott talált mérlegen. Ezután végig nézte, meg-

vizsgálta az egész raktárt. Midőn annak végéhez ért, megmérlette magát azon a mérlegen, melyen a katonáknak ki szokták adni az eleséget és a lovak számára a takarmányt. S ime ott 12 fonttal könnyebbnek találta magát, mint az első mérlegen, vagyis 12 font volt a differentia a bevétel és kiadás közt. Elbeszélte továbbá, hogy a kórházi számláknál, kovácskontóknál szintén nagy visszaéléseknek jött nyomára. Egy azon számla több ízben való felhasználása és honoráltatása nem is tartozott még a csalás leginpertinensebb módjai közé.

Magától érthető, hogy az ő igazságos lelke rendkívül felháborodott ezek láttára, s hogy végét vesse a jövőre az ilyen rendkívüli csalásoknak, a legnagyobb szigort kellett alkalmaznia.

*

Tudva levő dolog, hogy akkor az előljáróságot s a jegyzőket kinevezték. A községi számadásokat rendszeren csak a centrum revideálta igen nagy gondal és roppant örvendtek, ha azokban $1\frac{1}{2}$ kr vagy 1 krnyi hibát találtak.

A csekély számadási tévedést nagy képpel és nagy garral tüntették fel; de már azt, hogy a docu-

mentált tételek igazak-e vagy sem, hogy azon objectumok, melyekre a kiadás történt, valósággal léteznek-e vagy sem, oly nagyok-e vagy sem, vagy oly anyagból készültek-e vagy sem, amint a papiroson liquidálva voltak, azt persze csak a községben lehetett volna megtudni. A centrum erre nem is gondolt, ezzel nem is vesződött.

A községi számadásoknál a visszaélések minden neme virágzott. Egyesek rapide gazdagodtak a közérdek rovására. Megtörtént azonban, hogy e számadások annyira összegyültek, hogy mikor a Bach-rendszernek vége lett, egyetlen egy megyében 590 revideálatlan számadást adtak át az alkotmányos tisztviselők a küldöttségeknek.

E corrupt időkben kezdték az alföldön a tiszai vasutat építeni. Történt, hogy egy helyen egy nagyon magas töltésre volt szükség. Az egész földépítkezést közmunkaerővel állították ki.

A főszolgabíró előhivatta a községi előljárókat s azt tanácsolta, hogy miután a magas töltést közmunkaerővel megcsinálni úgy sem lehet, legjobb lesz a közmunkát megváltani, a váltságpénzen ökröket venni, talyigákat állítani és a töltést így készíteni el.

A mit a főszolgabíró akkor akart, azt az előljáróknak jónak kellett találni.

A közmunka megváltatott. Valami 108 darab ökröt vettek és negyven talyigát állítottak.

Mikor a munka elkészült, az ökröket, talyigákat eladták s bejött belőlük 18 ezer forint. Elhatározták, hogy e 18 ezer frtból járás-házat építenek s a pénzt addig is gyümölcsözően helyezik el. Öt-hat év telt el s a járás-házból semmi sem lett.

Midőn az alkotmányos időszak kezdetén, 1865-ben a hivatalokat át kellett venni, nagy figyelemmel voltunk ezen tőkére, melyhez sajátképpen azon vidéken minden birtokos hozzájárult.

Hát bizony az eltűnt! Az összes szolgabírói irományok között ezen tétel elő nem fordult, s pénz sem volt sem égen, sem földön. Irtunk aztán egy másik megyéhez, a hová az illető főszolgabíró elköltözött. Hanem a főszolgabíró kapta magát s nem sokára meghalt. A 18 ezer frtot magával vitte utravalónak a más világra.

*

Ugyan ebben az idő tájban kezdték a vizeket szabályozni s igen helyesen. — A nagy munka és terv

még az absolut korszakba esik. És mindjárt kezdetben, ahogy a partok elkészültek, — csodálatos — jött egy januáriusi árvíz és a partokat, az ujdonujgátakat áttörte.

A főmérnök felment a helytartósági elnökhöz és azt mondta neki:

»Méltóságos uram! Ha rögtön meg nem csináltatja és be nem tölteti azt a szakadást és egy második árvíz talál jönni, én a következményekért nem felelek.«

Erre kiadatott a parancsolat, hogy »Kosts was es kosten soll,« a partokat meg kell csinálni és a víz okozta szakadásokat be kell tölteni.

Meg kell jegyezni, hogy a főmérnök és a vállalkozó a világ előtt mindig szidták egymást.

A vállalkozó mindig panaszkodott, hogy olyan szívtelen, lelketlen ember, mint ez a főmérnök, nincs több a föld kerekén. Ez valóban a vállalkozónak utolsó falatját is kiveszi a szájából. A főmérnök viszont úgy beszélt, hogy a vállalkozó egy hunczfut rabló, a ki, ha ő nem vigyázna, még a szemét is kilopná az embernek.

Négyszemközt azonban nem voltak ilyen haragosai egymásnak. Mikor a kiszakadás megtörtént és

a munkának januárban való elkészítése rendeltetett el, árlejtést tartottak.

A főmérnök elhivatta magához titokban az ő vállalkozó barátját és azt mondá neki:

»Hallod-e?! Ott most mindenütt víz van. A jég felfogta a vizet, s az nem tud lefolyni. — Én holnap megtartom a nyílt árlejtést és te akármeddig menj be bátrañ.«

»Akarmeddig nem mehetek! — mondá a vállalkozó — mert oda szekérrel kell hordani a földet.«

»Hát fogod hordani két napig. Én akkor beál-lítom a munkát, mert januárban csak fagyó s földre szállíthatsz. Már pedig, ha ebből készül el a part, amint beáll az olvadás, megroppan. Beszüntetem tehát a munkát, mert most nem lenne tartóssága. De meg fogod ezt csinálni tavasszal, a mikor a jég elment. *Most kapsz egy forintot köbméterenként, tavasszal kapnál 18 krajczárt.* Érted? A differentia egyharmada az enyém, kétharmada a tied.

Megegyeztek.

Az árlejtésen köbméterenként 98 krajczárral nyerte el a munkát a derék vállalkozó. És igaz, hogy egy negyed mérföldnyi távolságról kellett a földet hor-

dani, de már két nap mulva szaladt a főmérnök a helytartósági alelnökhöz s pihegve szólt:

»Méltóságos uram! Ezt a munkát beállítom. Az idő nem enged, folyvást fagy s én nem engedhetem, hogy ezt a fagyos földet hordják a töltésbe.«

»Igaza van mérnök úr! Igen helyesen jár el. Köszönöm figyelmeztetését és igen szívesen veszem ezen lelkiismeretes eljárást. Szüntesse be rögtön a munkát.«

A mérnök szépen beszüntette a munkát, várta míg a jég elolvad s akkor a vállalkozó a partot nagy könnyen megcsinálta. Beadta szépen a contót, megkapta a honorariumot s mély titokban osztozott a mérnökkel.

Számtalan ilyen eset fordult elő akkor s jutott köztudomásra. De hát még mennyi lehetett azonkívül az olyan, a mit én sem megfigyelni, sem megtudni képes nem valék!

VI.

Az ötvenes évek elején a Bécsből jövő vonattal — akkor még nem voltak gyorsvonatok — két elő-

kelő pénzügyi hivatalnok utazott egy coupéban. A coupé közös volt és nem volt elrekesztve a másik oldalra nyuló osztálytól, úgy, hogy onnan hallgatózás nélkül is minden szó áthallatszott.

Az egyik tisztviselő így beszélt a másiknak :

»No, édes barátom, én most voltam Bécsben a pénzügyminiszternél. A miniszter nekem szigorú titoktartás mellett megmondta, hogy Magyarországon behozza a dohányegyedárúságot. Azzal is megbízott, hogy ezt legmegbízhatóbb embereimmel közöljem. El fogok most menni magam az alföldre, Debreczenbe ; ezenkívül három-három tisztviselőt fogok kiszemelni az ország minden dohánytermő vidékéből s ezekkel együtt beszerzünk minden adatot a magyarországi dohánytermelés mennyiségéről s jövő productiójáról. Azután ő excellentiájának pontos jelentést állítok össze az egészről.«

A dohánymonopolról folyt a beszéd egész Érsekujvárig. Érsekujváron kiszálltak a vendégek és kiszállt utánuk egy dohánykereskedő, a ki eddig folytonosan hallgatott és csak azután lépett ki a kocsiból, mikor már a vendégek az étteremben voltak.

A dohánykereskedő a szerencsésen ellesett államtitok birtokában Érsekujváron rögtön félbe sza-

kította budapesti útját és bement a városba. Beszélt egy pár ismerőseivel, ágensféle emberekkel és kiadta az orderét, hogy a környéken levő és a környéktől távolabb eső dohánytermő vidékekről is, Dunán innenről, Dunán túl egyaránt vásároljanak össze az ő számára annyi dohányt, a mennyi csak van, a mennyi csak kapható.

Ezután a legközelebbi vonattal folytatta útját Budapestre. Itt könyvvezetőit rögtön Szegedre dirigálta, maga pedig Debreczenbe ment. A megbízható ágensek egész légióját commandirozta ide-oda, azzal az utasítással, hogy meg kell venni minden eladó dohánykészletet minden áron. Megbizta az agenseket azzal is, hogy szerződéseket kössenek egy vagy két, sőt esetleg három évre is, akárminő nagy áron, feltéve, hogy az illető termelők tisztességes, becsületes jóhitelű emberek.

Amint ez egy hónap alatt megtörtént, már az ujságokban hire ment, hogy a dohány egyedárusága be fog hozatni. A dohánykészletek befognak váltatni és a dohánykereskedők felszólíttatnak, hogy eddigi üzletük megszüntetéséért jelentsék be a kincstárnak kártérítési igényüket.

Csakhamar követte ezt az organisatió. Kinevez-

ték a dohányügyi főtisztviselőket és a mellékszemélyzetet, megkezdték a dohány beváltását.

Debreczenbe egy galicziai dohány *Verwalter* lett kinevezve, igen eszes, tapasztalt, szakértő ember. Ehhez kellett a mi érsekujvári kereskedőknek hozzáférti.

Először különböző apró szivességekkel halmozta el. Hozott neki egy pár száz igen finom szivart; azután küldött neki egy szép arany órát lánczostól, a mit bizony a Verwalter nem utasított vissza. Mikor azután a dohány beváltására került a sor, soha egy szót sem szólt az árak ellen, a mit az ajándékozó ember neki szabott.

Egy izben, midőn már jó ismerősök voltak, azt mondá a Verwalternek a kereskedő:

»Uram! Az úr lengyel, én meg magyar vagyok. Hazánkat elgázolták, most üzletünket elszedik, megrontják. Nekem óriási kárain vannak. — Segítsen az úr rajtam, én 40,000 forintot adok az urnak egy szávért. Nekem egy millió frt kártérítés kell.«

Erre a hivatalnok így felelt:

»Hallja az úr! A negyvenezer forint szép pénz és én el is fogadom; de azért én az állam érdekeit az urnak fel nem áldozom. Az úr összes vállalata szám-

tételenként teljesen ismeretes már én előtttem, behaltam már annak minden legkisebb részletébe. És én mondhatom az úrnak, hogy jó lelkiismerettel 800,000 forintnál többet nem ígérhetek.

A mi kereskedőnk arcza kiderült. Hiszen ő csak azért kérte a milliót, hogy fél milliót kapjon. Az üzlet sikerrel biztatott. A kereskedő önmegadással így szólt:

»Uram! Nagy áldozat, a mit az úr kíván tőlem, de én elismerem, hogy az urnak igaza van; kénytelen vagyok magamat megadni.«

Ez volt egy nagy kereskedőháznak az első nagyobb üzlete.

*

Egy földbirtokosnak tul a Tiszán volt egy szeszgyára. Akkor hozták be a szeszadót, mely ugyan aligha volt oly nagy, mint mostanában, de kezdetben mégis majdnem türhetetlennek tünt fel.

A birtokos szeszgyára után minden nap 50 frt adót fizetett. Egy fináncz-felügyelő volt a többi alfinánczok felett, a ki a szeszgyárat koronként megvizsgálta. Ezt a felügyelőt a házigazda rendesen magyar szíveséggel fogadta. A felügyelő mindig panaszkodott.

kodott, hogy minő drága ország ez a Magyarország és rendesen nagyítva adta elő, hogy milyen Galicziában az élelem és a ruha. Persze nagyokat hazudott az ipse.

Egyszer, mikor már egészen neki volt hevülve és benne volt a hazudozásban, felfogja kabátja posztóját és azt mondja:

«Lássa az úr! Ez finom posztó és Bródiiban ilyen rőf posztó 5 garas.»

Persze hahota támadt erre, s a felügyelő észrevette, hogy nagyon eldobta a súlykot. Az után divat volt azt mondani, ha valaki hazudott: »Bei uns in Bródi.«

De ennek az embernek mégis meg volt az a sajátsága, hogy nagyon alázatos és illedelmes volt s mindenki irányában előzékenységet tanusított.

Egyszer, mikor már a vendégek eloszoltak, azt mondá a házigazdának:

»Hallja az úr! Az úr nagy adót fizet. Ezen könnyen lehetne segíteni. Ne jelentsen be mindennapi főzést, hanem minden harmadnapit és ezáltal 750 frtot gazdálkodik meg havonként. Ebből a 750 frtból 250 forintot ad nekünk a pénzügyosoknak és 500 forint marad magának.«

A földhirtokos nem merte egyszerre megmondani, hogy igen, hanem azt mondta, hogy jőjön el a jövő héten valamelyik nap s akkor majd határozott választ kap. A földbirtokos közölte a dolgot mindekelőtt nejével. A lelkiismeret nem vitte rá, hogy hamis adóbevallást tegyen. De az ember compromittált hazafi volt s felesége — hej! okosak az asszonyok — meghallgatván, miről van szó, igen bölcsen utbaigazította útjavító urát. »Szép tőled, — mondá az asszony — hogy nem akarod az adót eltagadni; de úgy vigyázz, hogy éppen akkor, ha nem teszed meg ezt a csekély turpisságot, mint compromittált ember, ki leszel téve a finánczok rettenetes boszantásainak. Majd addig zaklatnak, hogy még folytatni sem fogod tudni szeszgyáradat. Pedig az egész gazdaságod erre a gyárra van basírozva.«

A fináncz újra eljött s az egyezség meg volt kötve.

Két hónapig ez igen csinosan ment.

Egyszer a harmadik hónapban lélekszakadva jön egy fináncz és a nélkül, hogy az urhoz bejönne, megy egyenesen a szeszgyárba, kibocsátja a keveréket a moslékba, eloltja a tüzet és eltávolít onnét minden embert.

A szeszfőző bejön és azt mondja az úrnak:

»Uram! Baj van. Egy fináncz jött ide s azt mondja, hogy Szatmárról megjött a főfelügyelő, a kit most neveztek ki. Azonnal itt lesz. Hogy azonban addig, míg a gyár meg nem állt, ide ne érhessen, a közfináncz, kit ide küldött a főnöke, 5 frtot adott a révésznek, s elbocsájtotta a Tiszán a hidast. Most valószínűleg ott vár a főfelügyelő, túl a Tiszán. Két óra bele telik, míg a hidast felhuzzák helyére s a fináncz főfelügyelő ide jöhet s addigra már minden rendben lesz.

A földbirtokos meg is ijedt, meg ismét megnyugodott, de volt még egy aggodalma:

»Mi a manót csinálunk a keverékkel, mely 40 köből életet tartalmaz? Hivja ide csak azt a finánczot.«

Bejő a fináncz és azt mondja neki a földbirtokos:

— Mi lesz már most azzal a keverékkel?!

— Jó uram! Mi nagyon becsületes emberek vagyunk, mi azt megfizetjük az urnak; de meg fogja nekünk is fizetni az a gazember, a ki nem jelentette, hogy a főfináncz-director elindult.

Nem két, hanem négy óra múlva csakugyan

megérkezett a fináncz-direktor. Az alfináncz már akkorra eltűnt.

A fináncz-director bement a szeszgyárba és már mindent rendben talált. Erre a napra t. i. főzés nem volt bejelentve.

Őt szintén hasonló magyar szivességgel látták és aztán tovább ment, végezve a maga pénzügyi körutját.

*

Egy jó ismerősömnek az apja T. E. és egy H. nevű bérlő egy pusztát birtak közös haszonbérbe. A pusztán dohánytermelés eszközöltetett és H. mindig azt követelte, hogy osszák meg természetben a dohányt. T. adja el a magáét és ő is szerez majd magának vevőt. Ez két éven keresztül így ment; de a harmadik évben az öreg T. meg akarta tudni, hogy mi lehet ennek az oka. A mikor a dohányt osztották, magának a legszebbjét kiválogatta s H. semmit sem szólt, hagyta T.-t válogatni.

Egyszer T. elviszi a dohányt és kap mintegy ezer és néhány száz frtot érte. H. nem jött. T. nem ment haza Debreczenbe, hanem bevárta, míg végre H. megérkezett. Távolról figyelemmel kísérte aztán

H. dohányának beváltását. T. még eddig az ő ezer s néhány száz frtját nem vette fel, miután pedig látta, hogy H. 2400 frtot kapott, utána sietett a kasszához és azt mondá neki:

»Hallja az úr! Itt valami csalásnak kellett történnie. Az úr dohányja kevesebbet ér; mert én a javát válogattam ki és ön két annyit kap, mint én. Én ebbe bele nem nyugszom és elmegyek a dohány Verwalterhez. Itt valami disznóság történt.«

H. erre így felelt:

»Ne szóljon az úr senkinek. Én kaptam 2400 frtot, az úr 1100 frtot, ezt összeadjuk s egyenlően el fogjuk osztani, a többi nem az úr gondja.«

Addig fürkészett utána az öreg T., mig kisütötte, hogy van ez a dolog.

A beváltó tisztetek ugyanis egy bizonyos összeget a mázsálásnál a termelőktől levontak s az így nyert többletet bevezették H. könyvébe. A tulfizetés után persze jött az osztozás. Ez így ment mindaddig, mig T. ennek a titoknak a nyitjára nem jött. Azután többé nem merték ismételni legalább ezt az egy turpisságot.

*

Egy barátomhoz nyitottam be egyszer, a kinél két uri ember pipált. Valami felséges dohányillat ütötte meg orromat. Természetesen az volt első szavam, hogy jó dohányra tett szert, a második pedig *honnan kerítette?* Erre az én jó barátom azt mondá:

»Van nekünk egy bizalmas szállítónk, a ki nekünk azt liferálni szokta. Valóságos *verpeléti!*«

»Nem féltek hát, hogy a nyomára jönnek ennek?« — Feleltem én.

»Nem! — mondá barátom — nekünk *hatalmas pártfogóink vannak: a finánczok.*«

Ez a kis történet csak eddig van.

*

Ugyanezen időtájban rendszeres csempészkedést üztek a dohánynyal Galicziába. A Nyirben megvették ugyanis a kereskedők a dohányt, de azt csak alól rakták a szekerekbe (felül gabonát tettek reá) és így vitték Galicziába. Mindenütt meg volt annak a vevője, patronusa, fináncza is és folyt a csempészet vigan, éveken keresztül.

Azonban egy alkalommal két új finánczot küldtek Debreczenbe. Ezek egy ilyen dohányost megfogtak, a ki éppen Debreczenbe szállította tovább szeke-

rét. A két fináncz felült a szekérre s jó minőségű dohányt talált a kasfarban.

Meglehetősen hideg volt, erősen fújt a szél az alföldön. A dohányos végre így szólalt meg:

»Édes fináncz uraim! Ha nem vetnék meg, egy pohár borra mennénk be egy kicsit, nagyon hideg van.«

S a dohányos addig tractálta a finánczokat, míg azok meglehetősen elborosodtak.

Ekkor felültek a szekérre s azon ülve elaludtak.

Az én dohányosom nem volt rest, lassanként a kasfarból a dohányt kilökte. Mikor Debreczenbe értek, összekötötték a kezét a dohányosnak, bevitték és feljelentették.

A dohányost meghallgatják és kérdik, hogy mennyi dohányt hozott, hová akarta vinni stb. Mire az szent pofával ezt vallá:

»Uraim! Engem ártatlanul fogtak el, csak pusztá üres gyanura. Az én szekeremen soha sem volt, most sincs egy csomó dohány sem.«

A két fináncz borzasztóan indignálódik a hazugság felett s felhivta őket, hogy menjenek, nézzék meg a szekeret.

Megnézték a szekeret ; azonban egy szál dohány sem volt.

A dohányost szépen elbocsátották ; a pénzcso-
kat pedig szépen becsukták.

*

Azon időtájban a kórházak betegeinek élelme-
zése vállalkozóknak adatott ki. A világ azt tartotta,
hogy egy váradi kereskedő azon üzletnél már megle-
hetősen meggazdagodott. Egy concurrens társa akadt,
a ki akármit csinált, sem nyílt árlejtésen, sem titkos
ajánlat útján nem tudott hozzájutni az élelmezéshez.
Ez a concurrens társa fogta magát, elment Budára,
megsemmisíttette az árlejtést, mire új árverést tűztek
ki a két vállalkozó között. Hétszer semmisítették meg
az árverést és hétszer kapta meg a másik oda lent.
Elmondhatták volna Csokonaival :

»Hétszer vágták egymás nyakát,

Hétszer mondtak jó éjszakát

Mind ketten az életnek.«

Ezen acták mind megsemlélhetők valának a
Bach-rendszer befejezésekor a Biharmegyében átvett
iratok között.

*

Ilyen volt az akkori administratio majdnem minden rétegében.

Ezek az itt általam felsorolt dolgok mind valóban megtörtént tények. S nem egy megyében történtek napról-napra ilyen esetek, hanem mindenütt szanaszét a Bach-rendszer egész közigazgatási területén. Most csak arra figyelmeztetem a t. olvasó közönséget, hogy az administratio nyilvános ellenőrzését nem lehet pótolni semmi néven nevezendő kormányzati szigorral s a leglelkiismeretesebb főnököket s azoknak minden éberségét kijátsza a vállalkozó találékony-sága s az emberi leleményesség.

VII.

Míg ezek így folytak egyfelől, másfelől az 50-es években volt egy nemzeti, országos választmány, mely a forradalmi dolgokat intézte. E nemzeti forradalmi választmány az ország különböző részében guerilla-csapatokat organisált. Ezen csapatok egyikének vezére volt Ruttkay, volt honvéd-alezredes. Ruttkaynak, mint a többinek, ki volt adva, hogy forradalmi célokra a postán érkezett állami, cs. k. közpénzeket és szállít-

mányokat elsajátíthatják, de a magántulajdont mindenestre becsüljék.

Ruttkay két, vagy három ilyen operatiót igen ügyesen vitt végbe. A negyediknél azonban rajta vesztett s elfogták. Hosszasan kérdezgették az elfogott embereket, de azok egyebet nem tudtak mondani, mint: »Nekünk a kapitányunk parancsolta, aztán mi megcsináltuk.«

Végre a kihallgatás Ruttkayra került. Elmondták neki, hogy bár a forradalmi és politikai mozgalom ilyen irányban mindig bűnös cselekmény; de minden esetre nagy a különbség a rablás és a politikai bűnök közt. Kérték tehát őt, mint művelt és vitéz embert, volt honvédezredest, vallja be, hogy ő neki ez parancsolva volt és vallja be, hogy itt nem közönséges rablásról, hanem politikai és forradalmi cselekményről van szó.

A kérdések feltevése után Ruttkay rögtön válaszolt:

»Nekem nincsenek politikai főnökeim, én nem vagyok forradalmi ember, én rablókapitány vagyok. Ha tetszik az uraknak, ítéljenek el. Embereim nincsenek, társaim nincsenek. Ennek a hat legénynek én parancsoltam, hogy rabolják ki a postát. Ezzel punctum.«

Ruttkayt erre elítélték 18 esztendőre.

Egyszer ő felsége a politikai elítélteknek megkegyelmezett s azok nagy részét kibocsátották. Egy befolyásos ember elment ő felségéhez és azt mondta neki:

»Felséges uram, a tömlöczben szenved egy politikai bűnös, a kinek azonban a posta kirablását én parancsoltam és kérem felségedet, ha az csakugyan bűnös cselekmény volt, zárasson el engem a helyére, mert ez az ember ártatlan.«

Ő felsége megtette az intézkedéseket és Ruttkay szabadlábra bocsáttatott.

*

Az 50-es és 60-as évek nevezetes mozzanatai közé tartozott a *Magyar biztosító-társaság* és a *Magyar földhitelintézet* alapítása. Nem azért, mintha ez magában politikai cselekmény lett volna, mert mind a kettő pénzügyi intézet, a melynek a politikával semmi köze, hanem mert okot szolgáltatott különböző emberek összejövetelére, tanácskozására, beszélgetésére és ettől féltek ebben az időben a legjobban.

Az *Első magyar általános biztosító társaságot* 1857. július 15-én — midőn csak egy-két idegen biz-

tosító társaság működött Magyarországon — szervezték. A társaság keletkezése egy fiatal volt honvédtisztnek, *Lévay* Henriknek agyában fogamzott meg, ki az intézetet azóta nagygyá tette. De hogy volt ezen intézetnek politikai irányzata is, mutatja az, hogy igen sok író és volt honvédtiszt nyert nála alkalmazást, vagy ügynökséget. Azon időben már csak azt is reményleni, hogy a társaságot *Első magyar biztosító társaságnak* hívják, gyanús volt. És óriási ön-bizalom kellett ahhoz, hogy azon időben ezen csirájában lévő társaságot valaki, ha csak a jövőben is, nagynak tudja elképzelni. De az a genialis kéz, mely azt megteremté, maig is sikerrel vezeti a közjólét javára.

Nagy nevek csoportosultak már ekkor a társaság körül: gróf *Apponyi*, *Deák* Ferencz, *Dessewffy* Emil, báró *Eötvös* József, *Hajós* József, báró *Jósika*, Sámuel, gróf *Karácsonyi* László, gróf *Károlyi* György, báró *Sennyey* Pál, *Somssich* Pál, gróf *Széchenyi* Antal, *Szögyény* László, *Ürményi* József, gróf *Zichy* Ferencz, gróf *Zichy* Henrik s a mi több, midőn megválasztattak *Lévay* vezérigazgatónak, *Lónyay* Menyhért és *Hajós* József alelnököknek, ugyanakkor-sikerült a választmányba *Deák* Ferenczet is meg

nyerni, ki ezenkívül soha semmiféle társaságnak nevét oda nem adta.

Nem szükséges a társaságról többet beszélni, csak még annyit említek, hogy ez a társaság segítette legjobban a magyar földhitelintézetet, több, mint 11 millió értékű záloglevelet vevén tőle át, melyek nagy részben maig is a tárczájában vannak. Nem említjük itt föl azon számtalan jótékonyági adakozásokat, melyek révén e társaság sok elismerést vívott ki.

Még nevezetesebb volt talán ennél a *Magyar földhitelintézet* alapítása, mely 1862-ben történt. E körül legtöbbet buzgólkodtak *Lónyay Menyhért*, *Dessewffy Emil* gróf, *Barkóczy János* gróf, *Csengery Antal*, *Wenckheim Béla* báró, *Andrássy Gyula* gróf és *Szögyény-Marich László*. Az alapítók névsora 110 tagot foglalt magában, az ország színét és javát.

677,000 forintot írtak alá biztosítási kötelezvényekben, melynek 10⁰/₀-a készpénzben lett befizetve. Ehhez járult a király, országos alapból, 500,000 forinttal. A társaság nyereseményeket nem adott, hanem tartalékba helyezte nyereségét, a mi ma 10 millió körül van. Ezt sem szükséges dicsérnem, dicséri a múlt és jelen és azt hiszem, dicsérni fogja a jövő is.

Ez is egy olyan társulat volt, melynek körében

számtalanszor megbeszélték a magyar ügyeket és megalapították a haza fölvirágzására mindazon nagy horderejű terveket, melyek később aztán sorra életbe is léptek.

*

A múlt közleményeinkben elősorolt számos visszaélések daczára, voltak akkor is számosan becsületes, képzett, szorgalmas hivatalnokok s ezek munkásságának volt köszönhető, hogy az administratio fönn nem akadt. A bureaucratia nem volt minden ízében és egészen corumpált. Igaz, hogy minden szállítmány után a posta- és távirdai főnökök 3°/_o provisiót húztak és igen jól emlékszem, hogy Takács, miniszteri tanácsos, ki később az alkotmányos idő alatt a távirdákat fölszerelte, midőn 3°/_o provisiót számított s ezzel a magyar állam számláját leszállítani kívánta, nagy csodálkozást gerjesztett a szállító körökben.

A bureaucratia nagy része közömbösen, mondhatnám elkedvetlenedve viselte magát és a sok halogatás és az iratok elschibolása mellett, csak akkor lehetett boldogulni, ha valaki az irányadó emberekkel baráti lábon állott. Ha mindezekhez még hozzáadjuk azon rengeteg visszaélést, mely egyfelől az úrbéri kártalanítások verificálásánál s az u. n. önkéntes, 500

milliónyi kölcsön körül elkövettetett és ha elgondoljuk ezen óriási összegnek teljes elfecsérlését, valósággal állíthatjuk, hogy az akkor fölállított administrationalis centralisatio teljes fiascót vallott.

E számos téves intézkedések fölébe kiadatott végre a *Thun-féle patens*, mely a magyar protestans szabadságnak békekötéseken nyugvó autonomiáját véglegesen megsemmisíteni akarta.

Ez időben volt az — dicséretére legyen mondvá a katolikus főpapoknak és Magyarország katolikuskainak — midőn az egész Magyarországot protestans érzülettel méltán vádolták Bécsben. Mert ekkor történt az, hogy Bartakovics egri érsek azt üzente Balogh Péter helyettes superintendensnek Debreczenbe, hogy ne hagyja magát, mert háta mögött fogja találni őt és egész papságát.

E rendelet ellen az egész országban általános demonstratio keletkezett. Ez alkalommal a magyar mágnások magukviselete teljesen hazafias volt, még azok is, kik 48—49-ben sokat vétettek, igyekeztek hibáikat, csalódásaikat helyrehozni.

A nemzeti viselet általánossá lett. Mindenki fölhúzta a szűk nadrágot, a magyar sarkantyus csizmát, pitykés dolmányt és fölcsapta a tollas kalapot.

Minden alkalmat megragadtak, hogy nyilvánosan énekelhessék a *Szózatot* és a *Hymnust*. Maga gróf *Károlyi* Lajos, a magyaros Györgynek és Istvánnak osztrák udvari érzelmű testvére, a debreczeni vásáron tollas kalappal, szűrben és pitykés dolmánynyal jelent meg. A magyar nők fölvtették a pártát, a csipke-kötőt és a bársony-füzőt; a leányok nemzeti színű szalagokat fűztek hajukba. A társadalom minden rétegén feltűnt a magyar szellem, mely magával ragadta a szintén elnyomott nemzetiségeket is.

Egyszer csak a demonstratiók mindig kihívóbbakká lettek. A megszeppent hivatalnokok tekintélyüket elvesztették. Egy részük, a jobb érzésűek, mind a nagy közönséggel kezdett sympathisálni, sőt annak aspiratióit elősegíteni. Végére egy általános hír terjedt el, hogy *Bach megbukott* és az alkotmányosság napja ismét feljött.

A Kárpátoktól az Adriáig egy hang emelkedett örömharsónaként az égig: *Éljen az alkotmányos szabadság, éljen a haza!*

